

САБРАНА ДЕЛА ОСКАРА ДАВИЧА

КЊИГА ДВАНАЕСТА

Приредила

Роксанда Његуш

ИЗДАВАЧИ

ПРОСВЕТА — БЕОГРАД
СВЈЕТЛОСТ — САРАЈЕВО

ОСКАР ДАВИЧО

ЦРНО НА БЕЛО

БЕОГРАД 1969

ПРЕДГОВОР

Пре него што сам кренуо, многи су ми саветовали да прочитам Африку¹. Али, схватићете — од оних сам које путна грозница онеспособљује за много штошта. Међу осталим и за читање.

По повратку, потражио сам препоручену књигу, отворио је насумице и прочитао:

»Наслоњен на прозор казе, посматрао сам...«

Продужио сам. Опис је бриљантан: румено небо, тропски облаци, сунчев залазак, излазак. Ја ништа нисам доживео тако инвентивно свеже, срчано маштовито, помало тужно, помало очајно, једном речи тако поетски лепо како је то аутор рекао.

Истина, чињеница је да ниједна афричка каза нема прозора.

То је чињеница.

Она не уклања мој инфериоризам у односу на колеге који су, путујући некад, осећали себе као земља што се осећала у Птоломејевом егоцентричном, пардон! геоцентричном систему.

Данас ни Гагарин, ни Титов, ни Глен, ни Шеперд, после пута у свемир, не сматрају укусним да нас егзибиционистички обавештавају о пријатним својим едип-комплексним сновима и невољама с констипацијом, како је то чинио аутор Африке фантома. Они, насупрот Мишел Леирису², ипак казују све што од доживљеног може имати интереса за науку која планира продоре у бескрај. Астронаути иду и даље. Излазе у сусрет радозналости представника штампе. Која је пре хладноратовски опредељена неголи научно.

Па ипак, чињеница је да казе немају прозора.

¹ Растко Петровић: Африка.

² Michel Leiris: *Afrique fantôme*.

Не кажем то из ситничавости.

Иако их немају, први поменути путопис сачувао је, и после четврт века, врло много документарних а не само књижевних вредности. И ја сам заvoleо ту књигу не што се тако много бави пејзажима, небом, обичајима и опасностима, него што, одређена њима, ипак, максимално даровито и племенито, саопштава свој сужени ситуациони простор. Књижевно вечан.

Друга је зона привукла моју пажњу на том путу. Не ја, не литература по себи. Ја сам хтео да испричам шта сам видео у Африци у којој ме људождери нису сажвакали и прогутали тупо загледи у индиго океана и неба.

Не што тих индиго-боја нема у обиљу. И не што казе немају прозора.

Чињеница је да борба за еманципацију Африке није имала шансе за успех, ни савезнике у невољи пре но што свест Африканаца није стала да прелама белу боју белца на мрак ултраша, црно — колонија, виолетно — мисионара, виолетно — неоколонијалисте, резеда — либерала и црвено — социјалиста.

То разлагање боје белаца — феномен је сасвим нов. Тек је 15 година прошло од часа кад је на тле Африке стигла политика и кад се једна догле ванисторијска свест стала да препознаје у прошлости, у савремености света и у надама, будућности. У таквом часу мислим да је нужно да плаве, сиве, зелене, смеђе и црне очи белих посматрача Африке, привремено бар ако не коначно, окрену леђа величанственом фолклору, егзотици и осталим различитостима што су их догле занимале.

За два месеца, колико сам провео у Западној Африци, и после, за 37 дана, колико сам писао ову књижицу, ја сам сву своју пажњу усредредио само на оно у актуелности тог континента што ми се чинило бременито будућношћу.

Нисам то учинио што потцењујем прошлост, како би ми то могли да пребаце љубитељи омеђеног, миленијима тренирани да на будућност бацају искључиво продорне загробне погледе или да на њу гледају као на штедну књижицу у стилу беле паре за црног фићу. Ја тако не гледам на те ствари. И не говорим о будућности да бих њом, као отварачем конзерви, отварао лименке с прошастим нехранљивим више митовима, било да се кристалишу око мотива рајског или пакленог насеља. И у Африци имао сам прилике да срећем људе за које је осећање будућности саставни део самопоштовања и једне луцидне одговорности, коју мисле да, живећи, носе пред другима. Својом активношћу они

хоће да олакшају живот нерођенима. Својом делатношћу они желе да успоставе степене породичне сличности између својих снова и њихове свакодневице, својих жеља и реалности што ће једног дана бити дан свих живих.

Ако је ова књижица сва окренута текућем у том једном афричком тренутку у трену пролажења, морам признати да је то намерно. Нисам хтео да пропустим да не фиксирам, макар и овлаш, оно што је, у часу ступања афричког човека као субјекта на савремену сцену историје, један Европејац без предрасуда први пут доживео. У датим условима, самосвест Африканца јавља се као његова солидарност са прогресивним покретима у свету, а та солидарност — као израз оног што му не отвара очи за разлике међу људима, него за сличности. И, управо то што те сличности не личе увек на оно што се нама чини заједничким садржателем људскости, то ми је и потврђивало да су лепе и слободне очи Африканаца већ отворене за другарство, за прогрес, за науку, за рад, за све што очовечује, што је очовечило и што ће очовечивати.

I

ЦРНО НА БЕЛО

БИВШИ БЕЛАЦ

Бесмислено је, али шта могу, стид ме. Народ ком припадам и класа чији сам син нису никад морили, робили, убијали. Столећима смо сами робовали. Да, али ја сам бео, то је све што пролазници виде. Кад бих на реверу могао да носим сажету историју своје земље! Али 94 одсто је ту неписмено. Последица културне политике колонијалаца! Остала би за већину тајна одакле сам. За њих изгледам као Француз, Енглеz, Белгијанац, Португалац, Бур, сегрегациониста и линчер из Лита Рока. А срамота ме од помисли да у очима једног само Африканца могу бити изједначен с онима, таквима. Кад бих могао да променим боју коже, учинио бих то без оклевања. Под тим сунцем боја мог лица боја је свих неправди и свих суровости које су људи овог континента доживели, боја грамзивости и себичњаштва, боја несреће и смрти, боја мисионарских лажи.

Из цркве налик на камени сеф грми љутити глас белог свештеника. Речи су намењене црној пастви ноћних чувара, радника на плантажама и бојева који кувају, спремају станове и перу рубље патронима.

Дакако, белим.

»Не кради господара да не би допао пакла, тог страшног хапса у ком божји жандари пале вечне ватре и пуштају отровне змије на кривце.«

Ово проширење лаконске синајске заповести »не кради« прилагођено је, очито, интересима бивше колонијалне власти и сведочи да се проповедаонице не желе да прилагоде стварности младих афричких република. Можда не могу. Не знају још, што не значи да не покушавају. Али распећа с негроидним Исусом показују да прилагођавање не иде даље од формалистичне онома-топеје или мимикрије.

Уосталом, шта да се прича. Бивши Белгијски Конго давао је 90 одсто светске производње индустријског дијаманта и 30 одсто уранијума. Петомилионска Гана задовољава трећину потреба светског тржишта у какају. Од гвинејског боксита нема богатијег алуминијем, а њен хепатит је скоро чиста гвоздена руда. Република Мали даје свету кикирики, палмино уље, а подземље јој је пуно нафте...

Глас белог свештеника пун је претњи. »Не кради! Не убиј!« — виче црној пастви. Неки се од њих осврћу. Јасно! Нису они ти који краду и убијају.

ЈЕДНА БИОГРАФИЈА: УПОРНОСТ

Учитељ у пензији, Мамбу, зван Папа, има близу седамдесет година, збрчкан је, али чио и свеж док прича:

— Моји су се вршњаци већ женили кад сам пошао у школу. Из саване, где сам пасео стоку, одвео ме брат у Сен Луј и после осам година добио сам диплому афричког учитеља »способног да предаје црној деци елементе читања, писања, славне француске историје и четири рачунске радње«. Сложићете се да су и те рачунске радње тековина човековог духа, славнија од иједне националне историје, поготово оне тзв. колонизаторских народа. Добро. Скоро педесет лета сам службовао. Изузев она четири која сам провео закључан у бувари или у сеоској кази код мајке. Зашто?

Чим сам завршио осмолетку и постао учитељ — прича даље — слободне сам часове посветио изучавању етнографије, антропологије и историје свог краја. Научне мисије које су касније, незванично, у потрази за рудама и нафтом, крстариле Суданом, званично су се занимале искључиво за наше обичаје и веровања. У пуном незнању основних чињеница, ти су ми се људи обраћали и ја сам им стављао на располагање резултате својих истраживања, открића, систематизација и обрада. Они су по повратку све то објављивали под сво-

јим потписом. Моје име нису ни спомињали. У најбољем случају: »Неки црнац ми је рекао...«

Али горе од тога падало ми је њихово искривљавање смисла података, избегавање логичких закључака, извитоперавање садржина и значења ригуала о којима су писали супротно од оног што сам им омогућавао да сазнају. Увек на штету Африканаца. Увек увредљиво за њих. Испадало је некако вазда да смо алогичан и прелогичан свет, да не умемо да мислимо као нормални људи, да смо дивљаци и барбари, људождери и нерадници, контемплативци и велика деца, смрдубубе и неопранци, једном речи људи који су недорасли, *згранути* и неумни људи којима ће задуго требати тутори. При томе наметало се као закључак да ти тутори треба да буду баш из земље из које је и ова или она »научна« мисија. Узурпатори? Можда. Тек, решио сам да податке више не дајем никоме. Бар не без извесних услова.

Утом је наишла и француска мисија Гриола. Требало је за две године да прође пут од Дакара до Цибутија. Позван да им помогнем, одбио сам. Запрећено ми је. Остао сам при свом. Избачен сам с посла и ухапшен. Одлежао осам месеци без саслушања и пресуде. За све време хапсе, један стих који је изговорио тад, у време преговарања, један члан мисије, за ког сам накнадно чуо да је песник, био се укувао у моју главу: »Црвена глина је попила белу врсту«.

Врсту људи! — протумачио сам поруку тог стиха. Признајем, осетио сам прва задовољство.

И треба да нестане са земље та врста белих нељуди.

Али моје се задовољство касније претворило у страх. Зашто да нестане? Зар не би било довољно да се они поправе? Људи су и они. А човек није ни добро ни зло које у једном тренутку може да учини. Човек је и цела његова прошлост. И цела будућност. Не. Нисам ја хтео да будем

ичији мучитељ. Чак ни својих мучитеља. Мислим да нико ко је лично или расно био прогоњен, и без кривице имао да отрпи највећи бол и непрестано врећање, не може да се задовољи осветом, која се, у крајњој линији, сваљује с твојих леђа и образа на туђу патњу и срамоту и на тај их начин овековечује место да их укине.

Одиста, преношењем мојих туга и рана, мојих глади и модрица на оне који су одговорни за моје сузе, ја нисам укинуо узроке зала. А ради се управо о томе: уклонити њих. Тако сам некако осећао и мислио, мада нисам знао где су и који су узроци наших несрећа.

Смисао оног стиха, место првобитног задовољства, мучио ме, кињио, плашио. Не, говорио сам себи. Не треба поверовати његовој злурадој поруци. Одбити је ваља!

То није било лако. Освета је затворенику врло примамљива; није чудо ако је схвати као правду. Зато, чим сам пуштен, почнем да се распитујем ко је аутор оног осветничког стиха и после извесног времена то дознам, па набавим Валеријев *Cimetière marin*, прочитам целу поему, схватим онај стих у контексту и осетим олакшање. Био сам пресећан што сам, захваљујући свом првобитном гневном расположењу, у ствари потпуно погрешно разумео Валеријев стих. Изолована из контекста, она *esprèce* о којој се у поеми говорило, могла се, у ситуацији која је била моја, и појмити да се односи на људску врсту, на расу белих. У ствари била је то алузија на калцијумску материју кости, која је једна (и бела) за све људе и све животиње.

У сваком случају, био сам пресећан што ме ни моје склоности, ни стихови песника не гоне на осветничке злурадости. Прочишћен од злих жеља, наставио сам да се бавим својим страстима — етнографијом, историјом. Један либерални

часопис у метрополи објавио ми је утом неколико написа. Аматерски су то радови били, али доносили су непознате податке, исправљали погрешне представе. Изазвали су малу сензацију. Моје је име, бар у извесним круговима, почело нешто да значи. Срески начелник краја у ком сам живео узнемирио се без потребе. Можда он и није био лош човек. Можда је тражио само повод да поправи гест на који је био присиљен више самим системом коме је служио неголи захтевом Гриола и других. Тек, вратио ме у службу.

Политика је код нас дошла 1947. У ствари нешто касније. Не бих знао тачно да прецизирам датум. Њом се нисам никад бавио, иако сам познавао наше вође и њихове циљеве. И они су мене знали. Толикима сам био учитељ.

После референдума од пре две године и нешто, дали су ми орден и унапредили ме у служби, али како су мислили да сам престар — пензионисали су ме. То ми се није допало. Издејствовао сам да ме без плате ставе на располагање Министарству информација. Сваком ко ме пита, одговарам. Ако знам да одговорим. Данас идем у село. Код сина и унучића.

— А ја? — упитих.

Одговорио ми је:

— У реду. Буди тачно у два сата овде. Али тачно у два. Пут је доста далек и напоран. Преко сто километара.

САВАТАЊЕ ДОЛАЗИ ОД ЏА ВА?

После неколико безуспешних покушаја да сам пронађем Министарство информација, приђем, незадовољан собом, саобраћајцу који је, с округле платформице у три боје, суверено дириговао захукталим коњским снагама.

— Можете ли ми рећи где је Министарство...

Саобраћајац ме и не погледа. Пропустио је бар још десетак нестрпљивих ситроена и реноа пре но што ми климну главом и упали на све четири стране црвене семафоре. Тад сиђе са свог пиједестала, јако црн, уверљиво снажан, висок а пријатна, мека гласа.

— Министарство?

— Информација! — пожурим.

Он је гледао у моје ципеле поцрвенеле од прашине и, гледајући у њих, можда и није помислио да су у свим афричким градовима асфалтирани само коловози за аутомобиле белих људи. И да су пешачке траке — гола земља: бласто у сезони киша, прашина — у сушној. Од некадашње колонијалне управе путева није се смело тражити да саосећа са пешацима. Били су то црнци. Саобраћајац у том часу сигурно није мислио на то. Гледао је само у моје ципеле док је полако пружао руку за руковање.

— Џа ва? — упитао ме некако ритуално, више пристојно неголи истински заинтересовано.

— Са ва — одговорим. — А ви?

Он испусти неки грлено-носни глас, који мислим да ваља транскрибовати са *a-xa*, мада није био сасвим *a-xa* у оној својој мелодиозној развучености што је потврђивала да се осећа добро, иако том добру не треба приписивати сувише значаја. Као што га није ваљало претерано дати ни његовом следећем питању које је пошло из историја сличне радознале равнодушности:

— Како твоја породица?

— Добро! — одвратим да бих био љубазан и сакрио своје чуђење. — А ваша? — сматрао сам за нужно да му се реванширам.

Опет оно исто *a-xa*. И ново његово питање:

— Јеси ли добро путовао?

Прсти којима ми је још увек држао руку били су му хладнији и влажнији од мојих.

— Не нарочито! — одговорим.

— Хвала! — рече на то и чак се лако наклони, не обраћајући пажњу на труљења што су долазила са свих страна.

Шта има да ми се захваљује?

— Јеси ли допутовао из Европе? — питао је даље.

— Из Југославије.

Не дижући поглед с мојих ципела, још увек стишћући ми расејано руку, рече:

— Слажем се.

Шта има да се слаже? Шта има ког Ђавола да захваљује? Слагао се или не, ја долазим одакле долазим и то је чињеница која не тражи слагање да би била оно што јесте — чињеница. Њу је довољно сазнати и тачка.

У исти мах помислим: можда је он рекао да се слаже зато што је годинама био присиљаван да извршује сваки прохтев колона и да се сложи са сваком њиховом речи; можда је — мислио сам ужурбано даље — рекао да се слаже као што је рекао пре тога *хвала*, просто зато што му је фран-

цуски којим говори стран језик па, не знајући га довољно, насумце употребљава неке изразе и префабриковане фразе, несвестан шта оне заправо значе.

Или је рекао да се слаже сасвим свестан смисла оног што казује, јер му је психолошки потребно да се претходно сложи с постојањем чињенице да би јој могао признати егзистенцију чињенице; јер је његова осећајна активност још увек вазда ангажована и пребогато присутна у свему сваког трена да би се он умео да мири са свиме што објективно постоји, без обзира шта о тој постојећој објективности он мислио. Што, продужим, потврђује да је афективитет Европљана, тренираних столећима да се простиру пред фактима, сиромашнији од оних Африканаца, који, ни у најбаналнијим разговорним формулама, не затајују своју увек присутну људску субјективност, кадру и да се супротстави признању постојања оних чињеница које, из ових или оних разлога, сматрају неприхватљивим. Што је свакако остатак менталитета друкчијег од оног који бих назвао праксистичким и који је довео до разбијања и рашчлањавања синтетичне човекове тоталности на састојке, до развода зоне афекта од зоне сазнања (од све слабијег осећајног саучествовања у логичној анализи феномена до афективног мирења с оним што јесте, не зато што то заслужује мирење, него зато што, ето, постоји). Осетим опет срам.

Застанем.

Чинило ми се истовремено да се непотребно срашим, да сам неправедан и престрог у осуди нечег што је обично разлог и моје гордости баштиника оне културе и цивилизације која је подигнута на темељима објективистичких логичких категорија, захваљујући управо преградама постављеним између објективистичког сазнања и

емоција што би га, без тих брана, исувише плавиле и затрпавале субјективистичким наносима.

Опет поцрвеним: одричем ли се себе? У реду, то ми се не може забранити. Не значи да имам права да зато порекнем сву науку, сав прогрес, сву моћ, сву психичку и интелектуалну вертикализацију човекову, у узрочној вези с оним разводом који је, чим је остварен, оправдано наменио споредну улогу ограниченим изражајним средствима афеката? Није ли и највећи афрички песник Aimé Césaire, свестан недостатка те сазнајне и афективне неподеле рада код својих, осуђених на симбиозу зоне осећања са зоном свести, у *Свесци о повратку у родни крај* тврдио с горчином чију је отровност надвладао једино јачим, побуњеничким пркосом против неправди система у ком се мора свестрано заостајати, да његови црнци

*нису измислили ни барут ни бусолу
нису знали да укроте пару и електрицитет
нису никад истраживали ни мора ни
небеса.*

Зашто? Зато што та бића, силом недаћа задржана на прагу постојања, још наступају у двојено, неспецијализована и неодвојена перципирања (као чина постојећег већ спрата свести) од осећања (чина постојања).

Саобраћајац ми је утом пустио руку и почео да говори:

— Министарство које тражиш није далеко, патрон! Идеш само напред овом улицом лево. Доста дуго, али само испред себе гледаш. Видиш ли оне заставице? До њих.

— До оних заставица од поливинила на првом углу, или до оних даље?

— До оних првих. Кад стигнеш до њих, застанеш ако хоћеш. А ако нећеш, продужиш до

следећег угла, где мораш да се зауставиш, хтео или не. Тамо је главна улица и ти мораш да прво погледаш у семафор. Само ако је зелен, можеш да пребеш. Али не одмах. Има прво да погледаш лево не иду ли нека кола непрописном брзином. Ако иду, боље причекај да пробу, иако је зелена светлост. Никад се не зна јесу ли кочнице на колима исправне. Добро. Прешао си улицу и стао. Добро је што си стао. Слажем се да је добро. Стао си и окренеш се десно. Јеси ли служио војску? У реду, патрон. Онда знаш шта значи окренути се *на де-сно*. Окренуо си се *на де-сно* и не мичеш се. Стојиш и гледаш тачно пред собом. Хвала. Погледао си и шта си видео? Велика жута зграда, је ли? Слажем се. Велика жута зграда на десет корака од тебе. А на њој пише великим црним словима — ево оваквим — министарство које тражиш. Тако. Сад си га нашао. Брата су увек отворена. Има само да ућеш, патрон.

Захвалим му се, а он ми пружи руку и, погледавши ме први пут у лице, махинално упита:

— Са ва?

— Аха. А ти?

— Аха. А породица је ли добро?

— Хвала.

— Слажем се и до вибења, патрон! — викну за мнош и попе се на свој пиједестал.

Тек кад сам прешао улицу, угасио је два црвена светла. Поред мене је, љутито фркћући, прохујала колона возила, долазећи у неком оправданом гневу, чинило ми се, из свих немогућих праваца.

Гневу? Да. Зашто ми је рекао *патрон*? Нисам ја ни газда, ни колон. Зар би он дириговао саобраћајем да његова земља није независна, а он, у њој — слободан човек, једнак свим људима без обзира на боју коже? Браћа смо. Другови смо. Није ли тога свестан? Или комплекси створени

колонијалним системом има да трају дуже од њега?

Био сам одједном срећан: дечаци који су журили у школу гурнули су ме у пролазу. Један се окренуо и рекао:

— Pardon, comarade!

Опрости ти мени, друже! — хтео сам да му кажем, али он је већ утрчао у школско двориште.

ТАЧНО У ДВА

Било је три минута до два. Сва срећа што, познајући свој недостатак смисла за оријентацију, полазим довољно рано да не задоцним чак и кад предвидљиво непредвиђено залутам.

Мамбу, зван Папа, појавио се тачно у 38 секунди и 17 минута после 5 сати. Без иједне речи извињења пружио ми је смежурани жућкасти длаан с црно извученим линијама љубави, ума, живота. И, вероватно, с цртом врло развијеног смисла за нетачност.

— Ча ва? — упитао ме потпуно некомплициран, савршено лишен бриге савести.

— Ах, дошли сте! — не одолах.

— А ти?

Исувише јасно! Али то је питање излетело из њега онако, без размишљања. Као што је, одмах затим, и мој непромишљени одговор из мене:

— Ја сам бар био тачан.

Није требало то рећи. Знао сам да грешим још док сам то изговарао. Папа удвостручи боре, плану:

— Тачан, да, али зашто? Тачно си дошао да би ми својом тачношћу казао да смо ми Африканци нетачни, нерадни, неспособни. Знам ја вас! Бути! Пре но што нам је дошла политика, радили сте шта сте хтели, остављали сте нас по читаве

дане да се угљенишемо на сунцу пред вашим канцеларијама и резиденцијама. Али сад, кад смо постали независни, ви нас настављате да малтретируете својом прецизношћу. Сатове намештате на журбу да се сами себи учините жртвом нашег немара и наше дезорганизације.

— Верујте, Мамбу, није ми тако што било ни на крај памети.

— Можда теби не — рече помирљивије — али ја знам белце!

Одахнем. Прошла га љутња. Дуго је требало да се Западна Африка ослободи колонске доминације. Хоће ли се старији људи икад ослободити својег инфериористичког црно-белог комплекса?

Али после, у расклиматаном, прастаром сиетроену двокоњу од три коња, чим је на излазу из града престао асфалт и јадна кола почела да на мукама шкрипе и дахћу преко немакадамосане трасе пута протнутаг кроз крчевину с незатрпаном још рупама од извабених пањева, пута оивиченог од неког времена са обе стране неправилно размакнутим високим термитијерама место навлаш постављених миљоказа с мачјим очима, Папа се расположено распричао о старом *гриоу*, песнику-певачу, славном аеду, најстаријем барду Африке. Њему ме је повео. Да га чујем. Ако буде расположен. У младости је ратовао са Саморијем; био утицајан у штабу тог генијалног војсковође и државника па, иако није био марабу, тј. врач-чудотворац, његови су се савети слушали а његове су песме разгаљивале и храбриле војску више но одмор, храна и добра попиљка мунисије. Каже Папа.

— Какве је само он снажне речи знао да набе! — уздихао је Папа. — Страшно способне речи! Ниједна жена која би их чула, ма колико водела свог човека, није могла да им одоли. Чак су

се мајке с дететом на леђима или на прсима простирале пред њим кад би запевао.

*»Иако ниси ту, ја не мислим на тебе,
Иако не мислим на тебе, ја по целу ноћ
плачем.«*

Страшно су то способне речи, зар не? Ма колико стар, ја дрхтим док их изговарам. А замислите како су оне морале деловати на девојке кад би им их он шапутао у уво. Краљице су се рушиле пред њим. То се зна.

— Рекли сте да је ратовао са Саморијем. Шта су тражиле жене у врховном штабу војске?

— Шта су тражиле? Неко ваљда треба и војсци да кува, пере. Ако је заратило на земљи, не значи да над њом сунце не сија. Децу треба и даље рабати, зар не?

Заћутао је. Није се могло говорити: пут се претворио у ситно пласирану камену сукњу, у кров од ћерамиде. Да нисмо чврсто стисли уста, прегризли бисмо језике.

Витки Сенегалац за воланом имао је дуго, профињено лице и нежан потиљак. Он ниједном речи досад није дао на знање да нас слуша, обузет брзом вожњом комбинованом с наглим успоравањима пред неочекиваним окукама с непредвиђеним рупчагама или печурколиким термитијерама израслим неочекивано и насред црвеног прашњавог или каменог пута. Кажем то јер сам приметио да су се од неког времена шоферова рамена стала да дижу и спуштају мимо ритма који нам је свима наметала тестераста назубљеност инфраструктуре. Чак у синкопном противречју с њом.

— Шта му је? — упитам тихо старог Папа.

— Плаче.

— Је ли му се шта десило?

— Зашто десило? Шта хоћеш да се деси више од оног што се десило кад сам изрекао речи Бакатеове песме. Нисмо ми безосећајан свет. Не умемо ми да одолимо хипнози искрених речи у које се сви још умемо да уживљавамо. Без отпора пред њима, оне нас понесу, осећамо их као израз самог себе. Зато их максимално и доживљујемо. Диоп је чуо речи које сам изговорио. И кад сам, наводећи стихове Бакатеа, рекао: »Ја по целу ноћ плачем«, он је схватио и узео као најличније своју тугу младића из песме ког понос гони да каже да не мисли на девојку на коју мисли и због које плаче, а не признаје ни њој ни себи да због ње плаче. Искупили смо сви ми патили да бисмо се могли оглушити пред ма чијим болом. Кажем ли само реч: бол! свако га од нас као прозван осети; као да је бол њега баш нашао да погоди у том часу. Успомене? Да. Али у својој страхови живље од свега актуелног.

Опет је пут камено затрилерисао а ми зацвокотали упркос још силовитом иако косом, огромном сунцу на огољеном небу без љуспице облачка.

Али кад се опет могло говорити без опасности да ћемо се ујести за језик, Папа је већ прескочио све неречено и продужио да мисли наглас тачно оданде где је у мислима био у међувремену стигао, не сматрајући да треба да ми објасни како је то с анализе Бакатеових стихова склизнуло поново на мотив белаца и њихове искомске нетачности, која их је и натерала да измисле часовнике будући да се човек чеше тамо где га сврби.

Неочекивано закључи: То је све зато што сте ви Европљани размажени; вас ваши умерени услови нису научили страху. Ви га просто не умете да поднесете. Ваш благи појас уверава вас, изгледа, да све силе света имају ваш раст. Ви нисте у стању да замислите да вас ишта превазилази. Ни бол, ни патња, ни несрећа. Ви нисте одрасли

у тропима, где смо принуђени да се од малена миримо са свиме што нас надилази; пред сунцем и кишом, зверима и травом, пред лишћем и свим невидљивим иза њега; пред свиме покретљивим, непомичним, гласним и утишаним — ми се осећамо малени. Све је ту смртоносно и можда због прејакe светлости толико и нејасно, несхватљиво и неухвативо. Живот као и смрт толико су ту ван људске власти да је нама од колевке појмљиво да се ништа фронталним отпором не може против сила око нас, ништа директним њиховим порицањем. Трпљењем се може издржати више чак неголи безграничним стрпљењем. Лукаво?

Али лукавство је снага слабих. Оних који су безброј пута на својој црној, подераној, краставој кожи, на тој јадној кожи свог рода осетили сву незакономерност и безузрочност удараца који се немотивисано руше да униште или да исто тако необјашњиво обрадују. Ми смо свесни да смо у власти случаја.

Слажем се, случај — то је све оно што нас превазилази. Али то није изговор. Више предлог за разумевање нашег понашања. И кад се молимо, кад се китимо амулетима и григријима које скупо плаћамо, ми знамо да везе између њих и немерљивих сила које нас тако ненаклоњено окружују нису увек оне ваше математски изведене и докраја огољене логичне и јасне везе свих узрока и свих последица. Једино у шта се овде досад могло колико-толико оправдано, да не кажем логично веровати, то је законитост случајности, која ћудљиво изабира своје жртве. А кад је тако, кад се унапред ништа рационално не може учинити за свој спас, преостаје да се потраже други односи који можда постоје и између наше африканске жеље да живимо и уништавајућих сила око нас. Очито, сви смо ми свесни сазнајних слабости таквих линија контакта и неконтролисаних подударности између унутрашњих нагона и уни-

штавајућих разлога изван нас. И, ако хоћете, ми боље од вас осећамо за какве се то сламке даљенички хватамо. Али воде што нас носе не стављају нам надамак руку ништа спасоносније. И онда? Кад ништа није у нашој власти, кад за свако јутро и за свако вече имамо да благодаримо оном што у недостатку бољег називамо случајем, једино што нам преостаје док постојимо, то је наше достојанство којим трпимо тај живот. И још — то је осећање бескрајног братства. И то је неутољива самилост према свима који су, као и ми, принуђени да подносе ужас, несрећу и бол.

Утом, без припрема и увијања, сунце зађе и све се замрачи. У тами неодређено и нечитко за светлуцају казалаке и бројчаник мог сата.

Седам и десет. Диоп поче да псује. Сад је само један фар радио. Леви. На десном је прегорела сијалица или враг би га знао шта је наједном том фару који неће да светли. А синоћ је још све било у реду. Како то? Свеједно, ионако нисмо сувише далеко. Више од пола пута је за нама. Сем тога, он, Диоп, ионако зна само да шофира. Механичарска су знања била резервисана за беле газде и њихове беле помоћнике, који су напрено наплаћивали сваку оправчицу и, ма колико шмркави и балави били, држали се пред дигнутим поклопцем мотора као марабуи, доктори, чудотворци. А оно, иза лажне дубокоумности, било је углавном у питању да се саставе или раставе две жице. Баво је у томе што су бели увек тако брзо радили да он, Диоп, никад није могао да ухвати које су то жице биле. Има их толико, зар не? Ах, проклети бели!

Папа га благо прекину: »Глуп си, Диопе. Није ли и овај човек бео?«

— Дан мења боју! — промумла Диоп. — Живот је такође камелеонски бастард. Али црнац остаје црнац. Он је обрезан, дакле јак, јачи од необрезаних. — Шта мени вреди што могу

без оченаша између једног и другог и трећег пута кад мотор пије бензин, а не моје семе.

Али оно што је Папа затим одговорио Диопу противуречило је свему што је досад изговорио. Јер је стао да прича како само површни људи, то јест будале застају код спољних разлика. »Зар је боја коже важнија од садржине душе или облика срца? Сва су људска срца налик на зrelu мангу. Човек који уочава само разлике коже, а не и сличности срца, тај не разуме добро ни кожу, а камоли срца.«

На моју намерно заједљиву примедбу да, говорећи ово, противуречи оном што је пре сунчевог заласка тврдио о злоделима белаца, он слеже скоро равнодушно раменима.

— Па шта? Ноћ изједначује зло и добро — и, рекавши то, продужи понет тренутном инспирацијом, доследан само поверењу које је имао према сваком свом расположењу и сваком мисаоном реду којег би се дотакла његова променљива ћуда:

— Немој тако! — рекао је сад мени, не Диопу. — Зашто веровати у зло? Нису бели зли зато што су бели. Они су друкчије боје, то је тачно. То не исцрпљује разлике између нас и њих. Али те разлике треба разумети, иначе ништа од свељудског братства. Није довољно рећи: »Сви су бели хуље«. Уосталом, хуље! Да ли лопови, кривоклетници, развратници и убице немају разлоге ако не и оправдања за своје недаће више неголи злочине? Није ли и најбедније такво оправдање довољно да се нико не би себе гнушао? Нису ли сви људи себи добри? Чак и они који нам чине зло? Нису ли и они пре жртве неспоразума и незнања неголи својих нагона и прохтева? Зар би и најсуровије грамзиви колон био такав какав јесте да је умео да своје поступке сагледа очима оног који има да отрпи његову грамзивост као неправду и пљачку?

— Да је умео да схвати да су интереси тог другог бар толико вредни колико и његови, зар би он напустио своју земљу и дошао у вапу да вас пљачка и кињи?

Цесту осветли фар одозго. Провирим кроз дигнут прозор *deux chevaux* од три коња.

Непуну полумесец налик на исукану криву сабљу секао је испражњено небо, надувено као нека прозрачна камиља грбина. Тако наметљиво сјајан као никад досад ниједан другде виђени месец. Сам самцит на огромној претпустињској пучини, прогутао је све звезде око себе. У својој је светлости давио тешко досежну вечерњачу, дубоко усабену у таму. Па се чинило да њу и он и ми, знајући где се налази, више слутимо но што је уочавамо под тим страховно гладним сунђерастим усминама индиректне светлости. Само тамо на дну хоризонта видело се неколико немупштих светлуцања.

Је ли то ту сваке ноћи тако? Небо: бледозеленкасто платно с буктавом, грозно лепом и наранџасто светлом месечином. Сигурно није тако. Али између тог неба и застава пустињских народа никакве разлике. Једино што се голом оку намеће, то је присуство тог фара који, усамљен, незачудо привлачи све погледе. Диоп зауставља кола. Излазимо и гледамо месец. »Сунце не воли људске очи. Боји се урока!« — шапну Диоп.

»Није довољно блистати. Треба то чинити нежно«, шапуће Папа̀ опет у колима.

— Стих?

— Бакатеов.

— Је ли он писао само љубавне песме?

— Зар је само љубав достојна сећања?

Пита ли то или одговара? Закључи:

— Зима је.

— Сигурно ми је кожа почела да бели — умеша се Диоп. — Кад год он дува, језим се.

— И лишће је светлије с доње стране! — рече Папа̀.

— Какве то везе има? — упитам.

— Постоји пословица: »Најежена кожа преврће лист арашида на доњу страну«.

— Говорите о ветру. А све је тихо. Топло је као и досад.

— Доле. Али тај ветар дува високо. Ви га не осећате. У пустињи је низак и топао, али брада на која налеће на граници Фута Балона одбацују га увис и охладе. Сви се ми тад језимо. Што се смешиш тако презриво? — упита ме нагло.

— Не смешим се уопште. Слушам те.

— Подсмевао си ми се. Осетио сам. Знам и зашто. Ти не верујеш у доброту коју за собом у души оставља велика патња као што осека оставља шкољке и рачиће на жалау.

— Уопште нисам мислио о томе.

— Јеси. Још онда кад сам говорио о доброту, помислио си: »Прича о доброту, а људождерство?«

Крв ми удари у главу. Није могуће да сам то помислио. Нисам уопште мислио о томе. Зашто ми импутира такве ствари?

— Уопштаваш, Папа̀! Сам си говорио да сви бели нису исти. А ја долазим из земље која је кр-вавила у дугим борбама против свих видова патње.

Остао је при своме.

— Не! Ви сте белци одреда расисте, јер уопштавате случајности, а неважним појавама дајете углед законитости. Хоћу да знаш: канибализам никад није био световна појава, већ верски ритуал. Који нестаје са старим обичајима. Који је нестао. Сасвим скоро. Уосталом, шта ту. Као да сте ви били бољи. Нисте ли ви појели срце свом сину божијем. И не настављате ли сваке недеље да му пијете крв и једете тело. А ко вам ставља остију у уста? Ваш марабу. А онда, слушај: од ју-

трос, кад си ме питао о анимизму и прелогичном мишљењу, размишљао сам откуд ти препотенција да претпоставиш да је сељак у твојој земљи друкчији од црног planteura. Не плајује ли и он да би се сачувао од урока? Не хватају ли се и многи од вас најшколованијих за дрво да би се заштитили од несрећних мисли? Нема наше предрасуде која није преводљива на неко ваше празноверје. Не преводје се само паметне ствари. И глупости су преводљиве. Па реци, кад је већ тако, зашто да претпоставим да ваш свештеник располаже већим чудотворним вештинама неголи наш марабу? Немам ли права?

— Ја сам безбожник.

— И женска стражњица не верује у бога, иако личи на кец ерц! — промрси Диоп.

— Шта ти друго преостаје? — упита истовремено Мамбу Папа. Ви сте свог бога давно појели и попили. Уосталом, један мој ученик, сад шеф кабинета код нас у Министарству, дошао ми је у посету. Ако хоћеш да знаш, зато сам и задоцнио. Носио је са собом последњи број неких француских илустрација. На корицама — краљ Бодуен и вереница. Слатко се смеше једно на друго као да у бога и љубав верују. А оно — вражји љубавници и анђели! Лумумбу бесправно у хапсу држе баш по наређењу тог краља, тог ђавољег господара. Јеси ли чуо шта раде по селима Балуба? На корицама илустрација се тај краљ бајаги веренички смеши, тобож само у веренички прстен гледа, а руке му кржаве. Уосталом, вас белокошце, вас *порто данебо*, ми смо раније звали и *порто боле*, што значи црвенокошци, вас, ето, отворено признајем, ја заправо и не желим да разумем.

— Зашто?

— Зато!

Дуго је ћутао, али онда је рекао:

— Зато што нећу да уништим своју веру у свељудско братство. Молим те! Према подацима

Уједињених нација, Чомбе је за рачун Белгијанаца побио на хиљаде и хиљаде Балуба. Хамаршелд* прима знању, остаје миран, чак изражава саучешће породицама. Али кад Гизенга ухапси једног Белгијанца, Хамаршелд наређује да се изврши одмазда над селима Балуба. Један белац и у очима секретара Уједињених нација, чији су чланови и афричке државе, котира хиљаду и хиљаду пута више од свих попишаних црнаца заједно. Па онда сачувај веру у братство и једнакост.

Ућута на још неко време. Кад проговори, био је гневан, али суздржан:

— Па ипак, треба веровати у то. То је истина. Али да истина постане истина, треба је освојити.

* Тај је разговор вођен крајем децембра 1960. Чомбе, који је отад по наређењу својих послодаваца убио Лумумбу и касније самог Хамаршелда, својим је поступцима доказао да није грешио Мамбу Папа, него Хамаршелд, та жртва своје политике неомирања политици *Compagnie Minière de Catanga*. Чији је извршилац Чомбе.

У КАЗИ И ВАН

Спољни зид — метар висок; унутрашњи, има полупречник краћи за једно осам до десет стопа; кров — од стотину снопова сламе; нигде прозора; само улаз који се ноћу затвара изнутра; изолација савршена; и за време највећих жега у кази је пријатно и свеже; на земљаном поду — неколико асура; у угловима — ниске печурколике дрвене сточице; на зиду од иловаче — понека полица, понеки клин. То је округла афричка каза. Има их и четвртастих. Али ова је била округла.

Мужевљева се налази обично у средини ограбеног дворишта. Ни по чему се не разликује од осталих четири, пет, па и више. Свака жена има своју. Док су јој деца мала, мајка се не одваја од њих. После, до женидбе и удаје, браћа — момци и сестре — девојке живе у одвојеним казама.

Отац и син седе један према другом и, не гледајући се, постављају један другом питања: Како си? Како фамилија? А ти лично?

Мамбу Папа је имао четири жене. Најмлађа му је још у животу. Тамо у граду. Биће јој отприлике четрдесетак лета. Године се никад ту тачно не знају. Криле су се предуго. Пореза се плаћала по глави. Новорођенче је чекало и по десетак година да буде пријављено као једногодче. Деце? Једно петнаесторо је имао. Нешто је, дабоме, помрло. Све су му живе ћерке поудаване, живи си-

нови пожењени. Сад смо у посети једном од њих. Којем по реду?

— Ко би то знао? Није ни најстарији, ни најмлађи. Педесетак му је година. Амаду се зове.

Весео иначе човек, шаљивчина, стално намигује и прска у крупан двоструки смех: узлазна мелодија и терца у синкопи. Био је као младич пет година у Паризу. Радио свашта. Прао судове и плесао у бару. Пет жена сад има и двадесет и двоје деце.

Жена која улази љупка је, ситна, доста светле коже. Две посуде ставља на под између нас. У белом је лавору пиринач, у лименом лончићу — љути сок. Пиринач се граби прстима из лавора и умаче у лончић. Руче нисмо прали пре вечере. У том крају нема довољно воде. Претпостављам да ником нису прљавије од мојих, према томе — доле хигијенске предрасуде! Диоп, Мамбу, Амаду, ја — редом грабимо и умачемо пиринач.

— Гледај белца, подноси љуто! — каже Диоп, који пушта брадицу. И Амаду је има.

— Откад носите браду?

— Белац је приметио да носимо браду! — каже Диоп. Амаду се смеје: водоскок у синкопираној терци. Папа објашњава пуним устима:

— Откад је Лумумба ухапшен, многи хоће да личе на њега. Брадом је то најлакше.

Обрисавши прсте о поњаву од палминих влакана на којој смо седели, Папа изиђе из казе чим је утолио глад.

Амадуова жена унесе грозд банана, стави га поред мужа и одмах се повуче.

— У Паризу сам научио да једем то мајмунско воће. Пре нисам могао да смислим пресну банану. Сад ми је та париска навика остала!

И смеје се гласно.

— Је ли то једино што сте донели из Европе?

— Туберкулозу сам једва излечио. Вратио

сам се кост и кожа. Али овај ваздух, храна и рад на који сам навикао, срећен породични живот...

— Пет жена?

Амаду се дуго смејао.

— Шта мислиш, ја сваке ноћи са свих пет?

И опет прасак и синкопирано шенлучење у терци. Онда се уозбиљи.

— У животу ствари стоје друкчије. Једна жена или две обично су ми трудне. Те се не дирају. Једна или две — доје. Наше жене хране децу прима годину, две, па и три. Ни те се не дирају, иначе би им се млеко покварило. Практично остаје једна...

— А остале? Нису ли љубоморне?

— Зашто би то биле? Ми се у свему томе спортскије понашамо од вас. Она најстарија сматра да је прва и да је самим тим изнад свих осталих. Најлепшој је опет довољно то знање да би била задовољна. Између мојих пет жена, једна је сигурно најпаветнија. Она мисли да без њених савета не бих ништа постигао. Између пет, једна је обавезно најдража. Та је срећна што је муж највише воли јер му најчешће спрема вечеру. И, најзад, најмлађа жена обично мисли да ће надживети остале, па је задовољнија од свих. Разумеш?

— Не. Но није ли управо сваки од тих наведених престижних разлога извор сталне нетрпљивости између твојих жена?

— Никако сталне. До сваба и вике обично не долази често. Али ако дође, ту је муж. Само наше су жене кротке. Ваше воле, како да кажем, воле мушкарце, уживају с њима у чину љубави, незасите су. Наше имају матерински нагон, воле да се мазе и воле да смо нежни с њима, али сам чин... подносе га, и то је све. Пасивне су.

— Зашто?

— Ексцизија!

— Чуо сам. Али зар се с временом не сензиби-

лизују друге ерогене зоне место ексцизијом откоњених усмина и клиториса?

— Кад се операција изврши како треба, нема опасности од компензација.

— Зашто би то била опасност?

— Нама је полигамија нужна из економских разлога. Сем тога, морталитет деце исувише је велик. Основни је разлог за њу — за обраду њива и воћњака на наш уобичајени трополни начин, треба много руку. А онда...

— Значи ли да би увођење савременијих агротехничких и санитарних мера постепено учинило вишеженство излишним?

— Чему? Нама није лоше ни овако. Немојте мислити да је срећа једино у техничком прогресу. Од када су колони отишли, ништа ме не гони да мислим на промене. Радим у пољу, не претерано. Зашто бих кад не треба? Крај мене је ваза довољно одраслих синова да ми помогну. Али ни они не раде много. Код нас се не мора дубоко и пуно да копа да би се осигурала храна и остало. А сем одраслих синова који ми помажу у раду, имам увек и довољно ситне деце да ме разгале. Она су ми место кафане, позоришта. Да имам само једну жену, и да је од онаких успавених плавуша какве сам имао прилике да упознам у Паризу, нити бих доживео ове године, нити бих био тако срећан. Јер ја сам срећан човек. У подне ручам са свима укућанима. Тад је забавно и живахно. А увече жена код које ћу ноћити скува ми вечеру. Тад је пријатно.

Мамбу Папа уће озарен. »Бакате је расположен да те види и да ти пева. Брже«.

Опростим се с Амадуом, изјурим у ноћ.

— Лакше! — посаветова ме Мамбу Папа. Не треба никад журити.

Чуо се там-там здесна. »Тамо?« »Само за мном! И полако« — одговори Папа.

Горе — онај исти усамљени полумесећ. И она иста искричава светлост над ногоступом кроз пи-кару. Бакатеове казе биле су удаљене више од километра и по. Десно крај нас јавиле су се две жућкасте уљане лампе. Оданде су долазили ударци там-тама. Стаза је нагло завила и водила сад право к њима.

Са педесетак метара већ, виделе су се две дуге клупе с двадесетак дечачића на левој и нешто више девојчица на десној. Између клупа четвороугао утабане земље. У дну — два там-тама, труба и белафон. Свирач је имао прапорце око чланака руку и ногу.

У часу кад смо наилазили, трубач је снажно ударао песницом једну девојчицу у леђа.

— Не игра јој се! — објаснио је Папа.

— Па? Нек је остави на миру.

— Како? Па он је политички одговоран у се-лу за омладину тог узраста. Мала мора да игра.

Одиста, девојчица се, сва изгрувана, ћутке дигла с клупе и нашла на четвороуглу утабане земље. Један дечачић устаде за њом и одмах поче да игра. Спрва доста меко, мало лењо и као уморно, али са сваким тактом плесао је све живље, све ангажованије. Девојчица, стојећи према њему, смешила се и одсутно још увек трупкала ножицама у поливинилским жутим сандалама. Али после неког времена доњи део њеног тела, увијен у светао платнени *пан* с одштампаним картама за покер, поче да се увија, комеша, саплиће, дрхти, трепери, разглављује, ломи; упркос чињеници да је било нечег познато оријенталног и чочечког у њеном начину плесања, фасциниран, ја сам гледао дечака и девојчицу који су, сад свим предани игри, изводили слободне кореографске варијације на прастаре мотиве еротског чина; али чинили су их с толико фантазије и акробатске скоро виртуозности, с толико ритмичке обузетости и с толико непрекидног убрзања да

су, пошавши од једног корака на два или три ударца дланом у там-там, већ чинили по пет-шест покрета између тама и тама, увек у складу једно с другим, као увежбани професионални плесачки пар, само боље, срчаније, оданије но иједан који сам видео, маштовитије и чистије у безбрижној пуној веселости и неописивој једној рајској срећи која се од тих малишана ношених ритмом простирала у ноћ пробијену гладном месечином и мутном светлошћу из празних лимених посуда у којима је горело палмино уље.

Девојчица је играјући глумила, зачудо аутентично, страст великих љубавница, тресла је непостојеће груди и, лебдећи скоро непрекидно у ваздуху, једва додиривала тле, при чему је све журније кршила своје задњицице и ваљала улеглим трубушчићем; док се дечачић, који сигурно никаквих искустава у области еротике такође још није имао нити могао имати, тресао тако убедљиво целим телом, колутао огромним беоњачама, истурао један осмех сав од чисте белине и играо као да зна од чега су пошли покрети које је чинио, чиме се то инспирише његов занос, од какве се стварности он отиснуо до те сугестивније од стварности стилизације мужјачких напада и жеља, пред којима се, као дрхтећи све заводљивије, повлачила његова партнерка.

За то време дечаци су на клупи, с праћкама око врата и џепова надувених *муницијом* од глатких шљунака, показивали једни другима птице које су то поподне убили или ранили и сад чували испод раздрљених разнобојних кошуља.

Тих је кошуља било једнобојних и вишебојних, у најневероватније смелим комбинацијама. Било их је испегављених као кожа леопарда, испруганих црно-жуто као кожа тигра, било их је с ликовима Председника њихове земље, с цртежима звери и џунгле у свим бојама. Било их је апстрактно ишараних. Било их је чак и у маниру

енформелних структуралних тражења. Али није-
дна, ма колико по себи дисонантна комбинација,
није деловала немогуће. Као да се и најкакофо-
ничније боје нису везивале у својој нетрпељиво-
сти за оне што су им се директно противиле чак
и кад су се налазиле једне уз друге. Све су се везе
боја ваљда успостављале посредно, и то преко
тамне, уједначене коже лица. Везујући се за њу,
боју коже прво, непомирљивости су се ублажа-
вале на кошцуљи, чак мириле и, смирене, деловале
хармонично. Био сам убеђен да без везивног ткива
африканске пигментације, мира и живота међу
тим бојама не би било.

На знак трубача, нови је пар ускочио да за-
мени први, ни задовољан, ни незадовољан што се
враћа на своје клупе; ни уморан, ни неуморан.
Послушан само. Као зрикази који се одједном
у предаху там-тама јаве многи, са свих страна,
цијаним, безразложним, месечарским гласовима.

НЕ, НИЈЕ СЕ ЗВАО ФИЛИП ВИШЊИЋ, А ИПАК...

Оно што је притискивало није био црвено
усијани месец. Влага је пузала уз кожу, штавила
је и, незадовољна тиме, продирала у бронхије,
одузимала душнику клизаву кртост, пљоштила га,
лишавала плућа довољне масе ваздуха, па је никад
докраја освежена крв тромо заплускивала умор-
но тело и малаксале мисли што нису као код куће,
у Европи, скакутале хитро, што су се једва вукле
као сити гмизавци претворени у јесење лепљиве
муве, попадале у сусталу реку што не тече, што
не стоји, што не леже, што пуже као пуж изду-
жен на усијаној плочи металне земље.

Али Бакате је седео на прагу казе из које се
тихо гласао балафон с оном светлуцавошћу дубо-
ких и бистрих вода што се без напора прилагођују
посудама сваког расположења. Са неком врстом
беле скијашке вунене капе на глави, у пространом
белом *гранбубу* испод кога су вириле шиљате бе-
ле мароканске бабуше, чинило ми се да је размак
од педља између капе и *гранбубуа* заузела сама
ноћ. Али док смо се руковали, имао сам прилике
да изблиза погледам изрошављеност његовог врло
уског лица чији су углови и резови, мада убла-
жени безбројним годинама и траговима великих
богиња, још увек били оштри. Само су његове ди-
фузне усне, док је ћутао, подсећале на један лоше
зарастао, неправилан, бубрежаст ожиљак. Неиз-

боран довољно за свој век, реткозуб, испршеног, чворноватог чела, није се дигао са ниске, изрезбарене столице какве су некад племенским шефовима служиле као престоља. Пружио ми је ћутке хладну, влажну, меку шаку; широки рукав клизнуо му је до безмесне старачке мишице. Но, преосетљив, одмах је кинуо и, уплашено више но зимогрозиво, повукао руку. Док ју је спуштао себи у крило, рукав ју је брзо покрио.

Сео сам у топлу црвену прашину пред њим. Папа се спустио до мене. Балафон је и даље жуборио, заклоњен од нас. Удараљке нису дотицале жице. Рекао бих пре да је то неки колибри ћудљиво скакутао доле-горе по степеницама од воде. Ако је то могуће. Јер воде ниоткуда. Грло је суво. Ватра што напуштено још гори на отвореном огњишту лево од казе, и та ватра увлачи своје наранчасте пламене рогове које накрестрешени мрак сања, и савија, не брани и не храни, само их притиска и сузбија, па жар тиња, греје и не радује. Ништа не радује — ни поглед на те три ту присутне пустиње: ону песка, ону мрака и ону небеског бескраја, ван времена.

Мамбу Папа ми је раније већ рекао да нико не зна колико година има Бакате. Он није из овог краја. Можда се зато и набе понека жена која тврди да он има само педесет година. Али један марабу који је био с њим код Саморија тврди да је тад већ имао 1500 година.

Не треба се одмах смејати смешном. Прво треба разумети је ли заиста смешно оно чему смо склони да се подсмехнемо. Он је из куће чија женска лоза даје песнике од памтивека. Сви су његови певали и сигурно је да ће дете неке од његових сестара наставити ту аедску традицију.

Зацумила је негде близу висока трава. Не, Бакате је почео да мрмља. С почетка нисам разазнавао шта је значео тај бруј тврдих трава, тај

шум лишћа. После одгонетнем реч. Понављао је једну једину.

Пошто је двадесетак пута изговорио Африка, Африка, поче да везује две-три речи: »Срамота ме, Африко. Срамота ме, Африко, ноћи, себе и тебе.« Онда је стао да изговара само једну реч: ноћ, ноћ, ноћ. То почињање песме личило је на дуго неодређено уздисање, ни тужно, ни не, на неку борбу за нови простор у простору; на жалост пред неко рабање краја и обрису, без акцента и инфлексција. Бакате је доста дуго тако уздисао и издисао. Али одједном из груди му се јасно проби глас. Он пикну заправо. Цео се то човек претварао преда мном у свој глас. Налик на дубоко нешто и светло. Као месец. Без тела и лица. Само од уста и од речи.

Први се стих извио високо. Можда даље од извора светлости, али је доносио слутњу дана. Не обичних. Била је то слутња дана од неке искомске језе и страве.

Можда ми се то учинило само зато што је, упркос храпавој директности, његов говор био зрачан и што је, упркос напону снаге, био различено поразан. Као сан који није он само сањао.

Престао је већ од неког времена да дозива једну другу ноћ, не ону што се опирала и кострешила око нас.

Присутна, да би била рапчечерчена и уништена његовим речима, ова се ноћ после првог стиха поново вратила себи изгубљеној негде у оној зазиданој општој ноћи и постала како је одувек то све било. Мирно. Ненакрестрешено. Равнодушно. Није он био врач, него песник. То је сигурно мање моћно и мање претенциозно јер је у ствари више: једини начин да се не допусти да нестане оно што мора да живи у свести људи док људи има.

Говорио је сад:

*»Имам једно место на леђима,
Моји га прсти не могу да почешу,
Доћи, доћи, доћи, доћи,
Зовем те да ми почешеш леђа«.
Тако је поручио Токугу Кеита,
краљ Маленкеа, жалећи се на племе Пел
белом генералу Бургис Деборду.*

Бакате је рецитовао све до зоре, што се про-
сула у исто тако наглој конвулзији у каквој је
и мрак насрнуо био пре дванаест сати на чељусти
дана. Један је био материца другом. Песник је
само, нехајан за све око себе, неуморно низао
стихове о незаборавним борбама између братских
племена и другим неделима њихових амбициоз-
них вођа и господара.

Мамбу Папа је за то време у неколико на-
врата заспао и у сну настављао да се ритмички
љуља полуотворених уста. Симулирајући, изгледа,
слушање. Сву ноћ ја нисам ни трепнуо, мада сам
у другим приликама ранолети спавалица. Узбуђен
поезијом?

Поезија? Песме ме знају. И ја знам песнике.
Шта онда? Ништа. Само, Бакате је значио више
од песника који пишу стихове и штампају књиге.
Он је импровизовао стихове закономмерно као биљ-
ка своје хлорофиле, инспирисан све време као по-
ток; он је мени у оном часу значио пуни дожив-
љај корења песништва; први сусрет са праоцем
свих насупних уметности.

Затварао сам очи допола да му не би сметала
моја узбуркана и хулећа радозналост, моја де-
чачка неверица, моја подмлађена вера у природ-
ност вербалног превазиласка наднаравног у обич-
ном, али и могућег у несвакодневном.

Ипак, нисам од њега чуо пуно ствари које би
ми биле сасвим непознате. Читао сам већ исто-

рију Африке. Али те ноћи није било битно оно
шта је Бакате казивао, него како је то казивано
вадио из себе. И то не из себе — себе. Из себе —
свељудске прошлости као да је измамљивао речи.
Будаласто обазрив, забележио сам само неке сти-
ховане податке. Непознате. Сад ми је жао: тре-
бало је све стихове одреда.

Да сам боље познавао усмену поетску тради-
цију Африке — казујем то два месеца касније —
ја бих, знајући шта јесу и шта нису обавезни
епитети и клишеа наслеђене епске формуле дошле
да замени и помогне песниковом стварању на те-
кућој траци, ја бих платио данак усхићења само
оним сликама и стиховима избилим из правог на-
дахнућа. Овако сам се простирао пред сваком
речи.

Свеједно. Чинило ми се да је свака чудесно
аутентична, осећао сам се принцем који носи Афри-
ку у себи, Африку тако свету патњом и тако ве-
лику ужасом да из захвалности за то, сад, два
месеца касније, примам на душу и вероватно аед-
ско шарлатанство. Сасвим безусловно употребља-
вам ту реч. Не мари. Нека сам и жртва уједна-
ченог враћања и понављања. Ритам, упркос неи-
стини и неприродности, поетска је реалност ве-
ковима стављана и нестављена у сумњу. Нека сам
био и опијен префабрикованим обликом у који је
стрпан историјом дати садржај. Нека. Вероватно
би се и фабула коју је певао боље осећала у форми
још неизмишљеној. Можда би јој било још боље
да је сама, настајући спонтаније, дограђивала
себе корак по корак са обликом. Сад казујем
та два *можда*. Али слушајући Бакатеа, живео сам
сав у часу тог свог слушања и истовремено хи-
љаде година пре, и столећа после, и никаквих при-
говора нисам имао. Био сам само усхићен и сре-
ћан. Имао осећање да постојим потпуније но икад.

У сваком рају самоосећања критика је неза-

мислива. Значила би противречје оном што најакутније постоји.

Но независно од тих резерви које ми сад долазе на ум, више из бесплатног страха да не испаднем лако одушевљени наивко, ону сам целу ноћ продрхтао пред родоначелником црног Орфеја, као што бих ја отцвокотао и да сам се могао наћи пред медитеранцем Хомером, као што бих је, сав од жежура, одслушао и пред Филипом Вишњићем да сам из његових уста чуо оно »кад се шћаше по земљи Србији«.

Рекао сам да је свануло. Палме су престале да пуцкетају и капљу на кровове каза. Из оне пред којом смо седели изишао је дечак од десетак година. У руци — два штапића, а преко груди — широки балафон: неједнаке тикове плочице на сувим тиквицама распоређеним испод њих, највеће прво, па све мање и мање.

— Могу ли да одем да спавам? — упитао је, а најстарији ујак на свету рекао је сестрићу да оде истим гласом којим је певао војне потхвате:

*— Иди, последњи сине моје најмлађе сестре
и нек ти духови наших предака донесу сан
отворених очију и начуљених ушију,
да би видео и чуо оно што само људи наше
лозе могу
успавани под сунцем што опија
у служби месеца који буди плиме и речи.*

Јесам ли заборавио да кажем? Бакате је говорио увек у стиховима. Вештачки и насилни ритам поезије постао је његова свакодневица. Јесу ли сви рајеви осуђени да буду неприродни?

Док је био млађи, пре двадесетак година, говорио је дању као сви људи, иако је већ

био славан песник. Али откад је ослепео од богиња, ритмовано је изговарао и најтривијалније ствари. С том оградом — допунио се на повратку Мамбу Папа — што ништа што је излазило из његових уста није било тривијално. Све је постојало необично, свето и као први пут изречено. Јер увек први пут доживљено.

ЕКСЦЕРПТ ИЗ КОНТЕКСТА САСВИМ
ИСТОРИЈСКОГ

»Између малих шеферија, као и између великих племена, одвајкада су постојали сукоби. За човека рат није ништа ново. Ни ново није било да се победници славе, а побеђени одводе у робље. Ново је настало кад су трговци — бело-црвена лица — стали да откупљују и одвозе преко мора то робље да би служило и умирало далеко од своје земље. Шефови и краљеви без савести и ума заиграли су туђу игру, заведени поклонима и боцама рума, ласкањем и безвредним украсима. Настало је време опште неслоге, оштрије од мача, убиственије од топа.«

Дотле сам и записивао а онда престао. Требало је понети магнетофон и ухватити сваку реч речену и прећутану, сваки предак и свако полагање новог реторског таласа. Ту наизменичну плиму и осеку акцената. Ту тугу гласа кад запева, ону ведрину невидљиве пратње балафона.

Бакате је запевао казујући стара времена онако како су остала урезана у свести његове лозе: речима из 16. столећа ствари које су се тад догодиле, стиховима из 17, 18. и 19. века оно што се тад испонадесио. Ништа он није мењао. Онако како је запамтио да је његов стари ујак описивао прошле догађаје, тако их је и он преносио. А ујак их је чуо од свог ујака; овај од свог. Орална је традиција ригорознија, рекао бих, од књи-

шке. Она чува старе инфлексije и акценте, не само речи и ритмове. Али за догађаје из новије историје сам је саставио стихове. У духу наслеђа. Нове по мислима и збивањима.

Укратко, стара, страшна прича о издајама: колони нису успевали да се наметну захваљујући свом бољем оружју. Људски и војнички квалитети нападача не могу никад да се мере са врлинама оних који бране своје домове и своју слободу. Гусари и регуларне трупе великих сила побеђивали су после жестоких и крвавих борби захваљујући Африканцима који су постајали оруђе њихових интереса из сујете или похлепе, глупости или кукавичлука. Мотив Вука Бранковића.

Он се у Африци није још спleo с мотивом другог вука, оног курјака из Тршића. Нико овде није систематскије скупљао ни песме, ни предања. Слушао сам и зато вазнесен. Та песма неће имати свог Вука Караџића, ни своју сутрашњицу.

А онда и зато, бојао сам се да записујем. Можда бих тиме збунио барда, а себи самом засмегао да сав будем присуство слуша само у фабули што је текла.

Памћење се јавило после. Незвано се одазвало из бразди које је та ноћ урезала у осећања. У крупним цртама само.

Победници су се могли осећати безбедним само у гарнизонима и утврдама које су ужурбано градили свуда где би ногом стаали. Никада дуго нису трајали медени месеци сигурности иза зидова. И под њима и у њима устанци су се ређали за устанцима, утврде су освајане на јуриш или лукавством. Иако су многи Французи и Бнглези остављали кости у Африци, не треба их жалити — нису били невина јагњад. Острвљени су пси ту дошли да робе, пале, силују, да се богате. Били су равнодушни за несреће које су задавали, сејући семе лешева у згаришта која су њиве за летине

гнева и смрти. Убице бивају убијене. Кад-тад. То је закон.

Долазили су прва да би одвукли робове преко мора. Долазили су да сами постану храна головратих орлова и термита из термитијера што су се тих година намножиле дуж свих бојишта и цеста. Ни Африка се умирити није дала. Ни дати могла. Земља је и она с људима истим као свуда људи што су.

Последњи велики афрички ратник под чијим су ударцима нестајале безбројне колоне француских завојевача звао се Самори Туре, из земље Мандинга, из града Мињабаландуга.

Сиромашно је било његово детињство, пламенито је до смрти остало његово срце. Да откупи своју мајку коју је заробио покрајински шеф и велики ратник Сори Бирама, млади је Самори Туре пристао да му буде војник пуних седам година.

Заслуживши брзо показаним јунаштвом и ратничком вештином слободу своје мајке, одуживши своју обавезу захвалности за живот, млади Самори посветио се оном што се открило као његов животни позив.

Већ је у 1870. био успео да помири закрвљене између себе шефове краја у који је дошао да живи. И да их, помирене, стави у службу идеала који је логично требало да занесу и остале синове Африке.

Полазећи ни од чега, његова се власт убрзо проширила далеко. Ускоро се простирала од извора Нигера до области шума на југу, од краљевине Сикасо до државе Ахмада. За престоницу је узео Бисандугу. Због месечине која тамо најснажније блиста.

Уз војничке врлине, открио је у себи и државничке. Уз управљачке, и оне мудраца. Отварао је школе свуда и доносио правичне законе, чију су благотворност увиђали сви људи достојни тог имена.

При том је нарочиту пажњу обраћао на војску, коју је сву оденуо у једнака жута одела и наоружао оружјем отетим непријатељу или начињеним у ливницама и ковачницама чије је стварање такође подстицао.

*Живело се строго у његово време.
Памтим старија времена од његових.
Тад је било можда пријатније живети.
Али никад ми груди није надимао такав понос
као онда кад сам стигао у Бисандугу,
никад срећа није тако кључала у мени
као тад кад сам у оделу софе,
у оделу Саморијевог војника,
певао своје прве песме о борби за слободу,
о Африци једној, јединственој и својој.*

Тад је Токуту Кеита, краљ Маленкеа, позвао Французе да му *»почешу лећа где његова рука не стиже«*. У неколико сукоба с њима, око 1881, Самори је показао своју вредност. Али обавештен да Енглези обарена лица спремају тајно у Сијера Леоне војску с намером да га нападну, он одлучи да у Кењеба-Кури потпише примирје с Французима (1886).

Да би уверио генерала Бургис-Деборда у своју искреност, он пристаде да свог сина Карамокоа пошаље у Париз — мислио је — као госта француске владе. Она није правила разлику између госта и таоца.

Пре но што је на челу војске кренуо на Сијера Леоне, морао је Самори да осигура бокове од нових претњи што су долазиле из Сикасоа. Зато потписа још један уговор у Бисандугу, којим је учврстио услове ранијег примирја. Па миран на боковима, побе у напад.

Успеси су се ређали за успесима. Победи су сазревале брже но што су пролазили дани који

су га још раздајали од повратка Диулеа Карамоко, од повратка љубљеног сина мајке Диуле.

Најзад се и он вратио из Париза, где је видео огромне фабрике топова и митраљеза, полигоне и касарне, па је и у једном балону, лебдећи као птица, прелетео високо, високо над *Марсовим пољем*. Официри који су се старали о њему водили су га на плесове и свечаности. Можда се и зато љубљени Карамоко, син мајке Диуле, вратио збуњен из земље непријатеља.

То је све појмљиво. Друго је њега уништило; допустивши му да учини смртну грешку.

Дочекан од оца окруженог свим својим доглавницима, Карамоко је толико био млад и малоуман да изрекне, још задихан од пута, пре но што је ма ког из пратње упитао како му иде, пре но што је загралио свог родитеља: *»Оче, немогуће је борити се против Француза. Њихова је војска непрегледна, а наоружање неодољиво. Треба се помирити заувек с њима«*.

То је рекао још у седлу.

»Прво да се поздравимо, сине! За озбиљне разговоре биће и касније времена«, одговорио је мудри отац и упитао: *»Са ва?»*

Јер Самори се правио да није ни чуо поруку из седла.

Да му је Карамоко био рекао у четири ока све оно што је јавно изрекао, отац би га изгрдио, а можда би чак и размишљао о синовљевим речима и тражио начин, можда, да искористи за свој народ снагу и знање јачег и богатијег света.

Али Карамоко је несмотрено казао све што је рекао пред свим ушима јавно.

Јавно га је, значи, требало и казнити. Како? Лишити га чина у војсци и дати му пушку. Нек поновито отпочне од обичног *софе*. Нек стражари, нек се бори, нек можда погине.

Морхинџан је име било главног саветника Саморијевог. И он, зван *Мори Црни и Велики*,

смркнуо се од туге кад је видео како се његов господар мучи због синовљеве глупости, али није знао како да му помогне. Зато, кад крену с поруком Саморијевој лепотици Саран, најмилијој жени свог господара, он јој, сем поруке, каза и све шта је јавно изрекао син мајке Диуле.

Кад у мрак Самори уђе у казу Саран Кењи, да с њом вечера јер јој је у подне то био поручио по Морхинџану, она га не прими радосно како треба; окренутих га леђа дочека.

Али он је упита:

»Зар се тако, најмилија моја Лепотице Саран, дочекује муж раздиран бригама државним после мучних разговора осталих без одлуке?»
На то Лепотица Саран, окрећући му лепо лице,
рече:

»Дај ми своје чакшире, ја ћу теби свој пањ. Ти си остарео и сустао, мушкост те твоја прошла а с њом и праведна мржња на оне који нас уништавају.

Погледај ове руке. Оне не могу више да копају, Одвикле су се и од ткања. Не знају више ни да преду.

Од чега ћу ја да живим, ја и моја мала деца, кад чујем да ћеш по наговору будаластог сина мајке Диуле да се кукавички помириш с тубабу Франсима.«
Као рањени леопард поскочи увређени Самори и одмах нареди да се залупа у ратне там-таме.

Стрчаше се сви софакуми, све главе војника, све келе-тиги, сви господари рата.

Самори им окупљенима тад саопшти своју одлуку.

— С Французима нема мира!

За сина је такође одлучио. Наредио је да га затворе у једну казу тврдох зидова и наредио да

се споља зазида улаз. Оставити сина кога су завели непријатељи да умре од глади није суровост срца, него суровост нужности.

На челу својих софа, крену затим Самори на Французе да освети тешку смрт сина и њихово вероломство. У Сигурију су му тих дана, узгред буди речено, Франси, упркос примирју још на снази, стрељали једног војника.

Од тад па задуго, мира није било. Седам је пуних година трајао тај рат. Франси су оставили безброј својих синова по саванама, прашумама и шикарама. Многи су се давили у Нигеру и Волти, умирали у песку Сахаре и међу дијанама Гане. Многе су сатрле болести. Али највећи број их је погинуо од метка или сабље Саморијевих софа.

Војничка његова спретна храброст у то је време задивљавала и непријатеље. Његова стратегија била је мудрија од бољег наоружања и већег броја Франсија. Војску је своју био поделио у три колоне.

*Најбоље наоружане трупе тукле су Франсије
с чела.*

У позадини су слабије наоружане софе ослобађале територије

*За народ који је претпоставио повлачење са
Саморијем*

Ропству у власти острвљених завојевача.

*Најслабије опремљени војници помагали су народу који се селио
да с имовином и државом пренесе у нове крајеве
колевке и гробове.*

Захваљујући своме начину ратовања, Самори је успео да током седам година не дозволи да у руке непријатеља падне ниједан његов погинули борац, ниједно живо дете, ниједно зрно проса, ниједно грло стоке.

Повлачећи се пред надмоћним снагама на исток или на југ стотинама и хиљадама километара, он је заиста пресељавао читаву своју државу, све становништво, заједно с богатством и насеобинама, заједно са њивама и корењем у њима, не смањујући ни за педаљ, упркос свему томе, своје увек ново царство.

Французи су тако освајали само пусте крајеве, где су их дочекивале у невидљивим заседама болести и грознице. Јесу ли оне биле намерно остављене? Или су можда одувек везане за земљу, настањену и пусту? Самори би на то можда умео да одговори. Ја не.

За седам година, седам је пута тако селио, поред свог народа, и власт, и обичаје, и сав живот.

Тад Французи, долазећи с новим војскама са севера и са истока, заузму Бобо-Диуласо огромним снагама. Чиме му запрете не само пристиглим армијама што су га нападале с чела, него и јаким гарнизонима за леђима, онемогућујући му дотле релативно лаке операције повлачења.

Преговори о миру који су почели 1898. нису се водили између победника и поражених. Две армије су стајале једна према другој. Нацрт мира није предвиђао ништа што би умањило достојанство Саморија, ни окрњило његову независност.

Али, издан, једне је ноћи ухваћен у сну и журно одведен у француски логор, одатле у Габон, па на острво Огве, где је две године касније и погубљен. Црна Африка се завила у ћутњу.

ДРУГА СТРАНА МЕДАЉЕ ИЛИ ЛИЦЕ КОЛОНИЈАЛИЗМА

За војском завојевача вукли су се трговци, прописвети и олош одасвуд. Долазили су без куфера и скрупула. Спремни да не пропусте ниједну повољну прилику. Кад их није било, стварали су их: отварали су крчме, борделе, коцкарнице. Ненавикли на жестока пића, Африканци су посрћући колутали очима. Европејци, уживајући олакшице, подржани армијом узимали су у бесцење домаће производе, а увезену робу давали по трострукој цени. Богатства су се стварала преко ноћи.

Споља је то гужвање могло личити на благостање. Зидале су се многе управне зграде, приватне резиденције.

Како се зидало?

Војска би опколила село или град. Сви мушкарци способни за рад насилно су одвођени на градилишта. Тамо су бивали принуђени да бесплатно раде.

Када је војна управа замењена цивилном, администрација је наставила путем који је солдатеска била прокрчила држећи се принципа — радна снага у колонијама има да буде бесплатна.

У прво је време тако било.

Касније, када се стала да гради пруга кроз прашуму, дунглу, шикару и пустињу, увидело се да је рентабилније плаћати присилно покупљене

раднике но издржавати довољан број стражара који би пазили да не побегну.

Плаћало се по 5 пара дневно, а то је било четрдесет пута мање но што се добијало за исти рад у метрополи, или осамдесет пута мање но што се плаћао бели радник у колонијама Африке.

Беспарица је толика била да су људи због те петпарачке најамнине престали да беже с пруге, иако их је рад на њој десетковао: порезу је требало нечим платити. Немилосрдна реквизиција односила је копок, ту фину траву од баобаба, каучук, памук, масло, воће. Села су гладовала. То није било све. Војници су доносили празне вреће пред куће и, селу о врату, чекали да се напуне. Кад би жетва омахнула, села су била принуђена да купују по скупе паре јечам и овас у граду код трговаца да би напунили врећарској војсци увек празне вреће.

Двадесет и четири године се градила пруга од Каја и Куликороа до Бамака. С две године прекида због жуте грознице која је била покосила неколико десетина хиљада Африканаца и Бурманаца доведених бродовима као робље из далеке Азије.

*Три су ми брата одведена на пругу,
Силом су одвучена из казе у један дан,
Диги се није никад вратио мајку да
 пред смрт погледа,
Бауре се враћао двапут у пет година
 на по три дана,
Али трећи пут се није вратио ни
 после шездесет година,
Остао је заувек згњечен под
 гомиллом тешких прагова.
Самба се враћао пет пута, и после
 никад више.
Долазио је све мршавији и слабији.*

*Место да му се обрадујемо, сви смо
плакали пред њим.
Лаже ко тврди да тежак рад јача
мишиће,
Лаже, јер кад се дванаест сати
дневно ради за три франка
месечно,
од којих се два шаљу оцу у село
да би платио порезу,
и најкрупнији младић претвори се у
сенку
и нестане једног поднева као што сенке
нестају.*

У то је време путовало нашом земљом и мно-
го доконе беле господе. Мењали су по шест ко-
шчуља и три одела дневно. У куферима су имали
рубља и одеће, пића и хране за месец дана. Тре-
бало је носача за то. Некад би гувернер наредио
да се мобилише за једног таквог докоњака и по
стотину људи. Они би носили куфере на кудра-
вим главама и, голи до појаса и боси, ишли би
испред носиљке с белим патроном. Који се дању
хладио лепезом од слоноваче, а увече у свом сви-
леном шатору патио од несанице. И читао књиге
пијући жестока пића. Бар двадесет белих војни-
ка пратило је сваког таквог патрона. Он није во-
дио рачуна ни о коме. Сви су морали о њему,
коме је било све свеједно. Срећа је била кад би
се пре мрака стигло у неко село. Тад би војници
из пратње наредили шефу да набави храну за но-
саче и њих. Шеф би наредио сељацима да је до-
несу. Амбари су се и на тај начин празнили. Јер
бели патрон није никоме ништа плаћао. Он је
био гост гувернера или команданта. Кад би носач
посустао под теретом или од глади, нису га бели
војници кундачили. Тукла су га његова црна бра-
ћа по наређењу војника. Многи су умирили под
батинама. Тек у 1931. избиле су те кржаве ствари

на мутно и слабо видело. Администрација је при-
нуђена била да ублажи обичаје. Не и да их се
одрекне. То није ништа. Било је и жалоснијег:

*Из далека долазиш, странче, и ниси чуо
За ратни напор Африке који је обогатио
забушанте.*

Свака је породица била дужна да, уз сва
остала давања, допринесе једним великим паке-
том месечно ратном напору метрополе. Наређе-
но је да се ти пакети с храном и тканинама до-
носе командантима у резиденцију. Тврдили су да
то тако треба чинити да би се уштедела пошта-
рина а што брже допремила роба заробљеним
ратницима у хладну Германију.

Највећи број тих пакета изветрио би »успут«.
Не зна се да је иједан стигао до заробљеничких
логора. Команданти су их слали робацима у Фран-
цуску или их преко мреже препродавали на цр-
ној берзи.

То није све. Шефови су били дужни да ме-
сечно скупе одређену количину новца. Ко не би
скупио, био би смењен. Ниједан шеф није био
смењен што није одговорио и том облику ратног
напора који је пунио џепове белих администра-
тора.

Рат је огањ који гута многе шуме. Свака му-
шка глава била је обавезна да посече три кубна
метра дрва месечно и да их допреми до пруге.

*Ко не би то учинио, био је тучен,
ко не би то учинио овог месеца,
морао је идућег двоструко да посече
и сложи уз пругу.*

Ратни напор трајао је од 1940. до 1944. А у
нешто мекшем облику све до 1947.

Кад би неком досадило да даје и само даје, кад би побегао у шуму, његово је село било принуђено да плати казну. Пет пута већу од дуга одбеглог. А шеф је, сем тога, морао да у року од 24 часа нађе замену бегунцу. Није их зато ни било много. Упркос проданим душама, плаћаним да заводе и наговарају младиће и неискусне на бекства и друге још уносније по господаре облике непослушности.

Рат има срце препуно изговора за сваку невољу. Они нису добри, па ипак могу се понекад уважити. Али напори мира нису Африци били много лакши. *Travail de prestation* био је обавезан за сваког од 16. до 59. године. Девет дана годишње морало се радити бесплатно, о свом круху и руху. Тамо где власти нареде.

Богати су могли да се искупе новцем. Цена је та била трипут већа од девет надница црног радника.

Али ко је био толико богат? Било је ипак и таквих. Међутим, сваки се такав није успевао да откупи. Полазило је то за руком само онима који су стекли пријатељство шефова. Ови су јавно тврдили да су пријатељи само оних који им дају поклоне.

Сви градови, све куће белаца у њима, све управне и јавне зграде изграђене су бесплатно помоћу кулука. Трговац, чим би му посао кренуо набоље, затражио би од команданта 40, 50 или 60 радника на неодређени број дана. Добијао би их кад би своју молбу поткрепио поклоном команданту. Он га је тад лишавао обавезе не само да плати раднике него и да их храни.

Travail de prestation био је обавезан за све Африканце а затвореници су ионако до 1946. радили под стражом бесплатно. Радили су само за чиновнике, офицере и подофицере, за трговце и занатлије, за адвокате и лекаре. Тј. за све беле.

Порез? Сем оног у плодовима њива и у стоци, одмах после такозване пацификације, уведен је порез по глави. Сваке две-три године бивао је виши. Почело се с пола франка годишње, да би се, 1946, за право на живот у колонијалном ропству плаћало по 200 франака.

А наше су породице многобројне. Било је очева који су морали да створе 4000, 8000, па и 12000 франака годишње. Што је било немогуће. Рецимо, пре 30 година пореза је износила 50 франака по глави. Сељак је тад продавао килограм кикирикија за 5 сантима, килограм проса упола мање.

Очеви су у очајању давали богатима у залог своје кћери. То је био услов да им се позајми новац потребан за порез. Ако несрећник не би за годину дана вратио позајмицу, богаташ је могао да употреби десетогодишњу девојчицу како нађе за сходно. Ретко би је узео за жену. Али кад би се и оженио с њом, не би морао ништа оцу да плати за њу. У најбољем случају би му отписао цео дуг. Но то се ретко кад дешавало. Те су девојчице постајале на неко време љубавнице богаташа, а после би, уз откупну цену већу од позајмице њеном оцу, биле уступане борделима или трговцима робљем.

Ја који вам говорим

имао сам две сестре.

Оне су у својој дванаестој години

одведене у Сједињене Државе.

И никад више нисам ништа чуо

о њима,

сестрама мојим присилно сједињеним

с целим државама.

Тек 1932. године, захваљујући протесту који је песник који ми је о томе сад певао послао Друштву народа и Француском парламенту, та је пракса укинута. Не сасвим. У главним цртама.

Али једно укинато зло не смањује површине зла у колонијама белих. Остао је *recensement*, на пример.

Скоро сваке године пребројавало се становништво да би се на основу броја глава израчунало колико свака породица мора да плати порезе.

У селу би се ненајављено појавио официр или начелник среза. Шеф села би на брзину скупио сав народ и приморао га да запева песму добродошлице белом патрону.

Та песма:

*Нана какенде!
Ндара тубабу какенде?
Деинкени ке се ба,*

значи:

*Дошао је, дошао је!
Како се осећа белац дошао
из Сенегала?
Добри и храбри син.*

Преводећи те речи, Бакате је заридео. И ја који вам препричавам оно што ми је он рецитовао певушећи своје стихове, тврдим да никад нисам чуо болније ридање. Он није заплакао причајући ми смрт своја три брата, ни ужасну судбину своје две сестрице. Плакао је сад од срамоте што је његова Африка била приморана да пева у славу својих поробљивача.

»Нана какенде«, певала су деца, жене и мужеви. У поноћ или у подне. Мушкарци су морали да то певају гологлави, с капом у десној руци.

Попис је почињао док су певали. Један по један, сваки би отац гологлав иступио из строја и казивао у перо записничару име сваког члана своје породице. Тешко оном ко се не би сетио сваког члана своје куће. Ако би отац био на ку-

луку или у затвору, најстарија је мајка морала то да учини.

*Ја који вам говорим
био сам син прве жене свог оца,
а моја мајка живећи у селу далеко од града
није имала обичај да виђа беле
а камоли да разговара с белима
на се толико збунила
кад је требало да казује у перо белим војницима
имена своје деце
и деце осталих жена нашег оца
који се налазио у затвору,
на се толико збунила да није знала
да наброји ни имена свих синова
које је сама родила.*

Стихови које је изговарао Бакате бивали су све несажетими, али он је све брже дахтао. Најзад му глас потону у стиснуто грло. Балафон је свирао у кази и даље. Песник је само дахтао. Одједном лишен говора.

Папа се тргнуо из дремежа и, погледавши за тренутак унезверено у Бакатеа, окренуо се мени:

— Је ли стигао можда до пописа?

Потврдим. А он рече:

— Он не може да пева кад дође до тог места.

— Зашто?

— Видети голу мајку тучену по голом и остати жив? Зар је могуће испричати како мајку одвлаче у страну, стргну пањ с њених бедара, обаљују преко стола и ударају бамбусом по родном трбуху и стражњници све док се не онесвести. Петнаест је дана боловала не могући да се креће, а камоли да ради. Умрла је сва у ранама, посрамљена пред децом. Видео сам је уочи смрти, две седмице после пописа. Била је сва отечена.

*Правде није тад било за црне чак и кад је
Африканац судио.*

Јер све је судије постављао начелник. Бели су живели по градовима и изрицали казне на основу закона који нису били састављени за нас. Црни су живели по селима и судили на основу одредби африканског обичајног права, али тако да су их прилагођавали жељама белих господара.

Не само њих. Него и свих богатијих парничара.

Ако би судији, црном или белом, парничар дао јагње, козу, вола, био је прав. Ако ниси имао ништа да ставиш правди под зубе или на длан, био си крив у њеним завезаним очима бар, био си крив па макар сто пута имао сведоке и дела на својој страни.

Сиротиња никад није имала право. Сиротиња је увек била крива.

Не питај — зар се сиромаш човек није могао да обогати?

Сувише сам дуго живео да не бих знао да сваком није дано да краде, пљачка, отима туђ зној и убија да би његов кревет био мекши, сан скупљи.

Ипак, у време власти Франсија, многи су се црни људи заражавали њиховом бездушношћу. Некад јединствени и сложни људи по селима, гложии су се сад око места на пречагама што су водиле увис врху који није био врх. До ушпију и очију команданта, на врх високог јарбола, могло се доспети само преко лествица на којима се увек потказивало, тукло и злило. Неправда вечита прозлоћи сиромашне, као што сезона киша набаци рђу чак и на злато.

Они који су имали мајмунско срце узверали би се највише и, држећи се рукама за пречагу на лествицама, ногама терали оне који су се пењали. Не да би горе остали, него да би у свом очајању

подастрли своју жалбу пред начелникове уши на врху највишег јарбола.

Праведни и сиромашни нису никад доспели до њиховог слуха.

Бивало је гувернера који, сигурни у тај систем, а засићени, нису сматрали да ће их благохотност стајати скупље од неколико доброћудних речи и неколико благородних осмеха у пролазу. Можда сам преозлојеђен. Можда је међу њима било истински добрих људи. Али шта може доброта у реду ствари где је све било срачунато да повреди, увреди, рани и измршвари човека?

Погледам у Мамбу Папа. Клатио се дремајући. Али начуљених ушпију.

Најгори од свих издајника свог рода били су тумачи. Безбројна су зла нанели нашем свету. Подмитљивији од лепинара, ласкали су предрасудама белих. Заклети да ће истину говорити над јеванђељем и над другим књигама у које нису веровали, они су били ти који су, крманећи крмом своје зараде, намицали невинима омче око врата, испаливали плотуне или слали своју браћу на дуге године робије у казамате из којих повратак није било.

Још питаш како се то могло, то с тумачима? Јеси ли сусретао беле начелнике у време њихове власти? Ниси? Тешко ћу ти онда одговорити довољно јасно да схватиш, довољно кратко да не заспиш као Папа.

— Ја се сећам и слушам! — рече Папа не тргнувши се из будног сна.

— Видиш... бели администратор... мислиш да је он волео да живи међу нама? Из Париза су слали овамо људе који су тамо учинили неку грешку а имали пријатеље довољно утицајне да их извукну из шкрипца. Долазили су повређени и жељни да се досита обогате. Навраћали су немирњаци који су бежали од ко зна каквих брига и бува. Довлачили су се безначајни и невидљиви

људи у нади да ће се ту истаћи, добити орден, чин, постати видљивији. На ове су се обале искрцавале злоће и разбијачи, авантуристи и дефектни, сви, једном речи, за које у домовинама није било тренутно места. Нико ко је ту доспео није мислио ту и да сконча. Свако је сањао тријумфалне и што брже повратке.

Посао којим су се бавили, поготово ако је био државни па није захтевао много размишљања и напора, вршили су лењо, одсутно, овлаш. Главно је за њих било ударити изглед солидности преко површности која им је постала природа. На страну мрзовоља и болести, али, рецимо, судијама је било свеједно кога ће да осуде, кога да пусте. Били су убеђени да су сви црнци исти. Говорили су: — Чудно, ја не разликујем ни после пет година свог боја од суседовог.

То је говорио и врховни судија у чијој се служби као тумач налазио неки метис Раул.

А тај се Раул увек смешкао, али је преводио баволски погано. Судија му, на пример, каже некшта општењеног шта зна о окривљеном, а Раул почне да на банбара језику разговара с човеком (од кога је требало добити исказ) о жетви и цени арашида, о породичним стварима или чему год било, па се онда окреће судији и, глумећи запрепашћење, изјављује под заклетвом да му је тужитељ признао кривицу и да је општењени онај за ког се сматрало да је кривац.

»Тако!« — рекао би судија мирно и изрицао индигнирано казну. Без призива.

Чему? И на вишој инстанци парничење се одвијало преко тумача повезаних између себе као шакалска прева за шакалски чмар. Тумачи су се сви знали, дружили између себе, дотурали једни другима добре клијенте и није се десило да је неко пуштен са суђења као невин а да није, преко својих, имао претходно с њима зечећи, блејећи и вречећи разговор у четири ока.

Између судија и народа налазили су се, сем тумача, сеоски, срески и окружни шефови, грамзивији једни од других. А на врху — равнодушност беле правде за истину и човека.

Правда? Власт колона и правда? Правда и неједнакост плата? За исти рад и исти учинак црнци је човек био плаћан десет пута мање од белог, који је имао сваких осамнаест месеци право на плаћени шестомесечни опоравак у својој земљи. За Африканце није било одсуства, ни опоравка. »Та они су навикли на жегу! То је, коначно, њихова земља, зар не?«

На све смо се ми навикавали. На жеб и глад, на бесправље и очајање. И на срамоту смо се морали навикавати.

Кад би се неком начелнику, а било их је најразличитијих врсти, учинило да би требало убрзати прилив прихода у лични сандук, он би обавестио шефове округа да полази у инспекцију.

Знало се шта то значи.

Било је тих цивилних команданата који никад нису заборављали да понесу на ту инспекциону турнеју бич од крокодилске коже. Један се, сећам се, звао *Maubert*, други *Courtine*. Остали нису сами тукли. Наредили би неком подофициру из пратње да то учини.

Под бичем од крокодилске коже или под обичном бамбусовом палицом, људи су умирали на мукама.

Умирали? Да. Нису, забога, стигли да исплате цео порез. Нису доспели да откулуче до краја. Тако је то било.

Црнци људи никад нешто нису. То што нису платили или одрадили значило је да јесу зрели за смрт.

Пошто би покупио заостатке порезе и поклоне, као да нико није подлегао батинама, начелник је сутрадан полазио у следеће село на списку. Дуж целог пута, од села до села, нате-

ривани су људи, жене и деца, покупљени одасвуд, па и с двадесет километара удаљености, да стоје сатима на сунцу како би поздравили пролазак белог патрона са »Нана какенде«.

Сељаци су морали бити тачни. Не и начелник. Дешавало се да га неки непредвиђени посао, догађај, забава, пијанка или болест задрже по неколико дана у једном селу. Црни су људи стрпљиво чекали, поређани дуж цесте, док он не наиђе и не прође. Жене с децом на леђима, жене с децом на прсима, жене с децом у трбуху. Догађало се да се трудница породи ту у реду, на очиглед људи који су затварали очи.

Ако би успут начелник приметио неку девојку или жену која би му запала за око, довољно је било да је покаже тумачу. Овај би је показао шефу. Увече би у чистом пању и блузи била доведена у постељу белог патрона.

За време тих обилазака, начелник је изрицао сваковрсне казне.

Оне су биле неисцрпна врела прихода. Тоне и тоне плодова доношене су и остављане у државне магацине и приватне магацине без икакве потврде.

Да би начелник имао све што је хтео, није морао да измишља разлоге за казну. Није му била потребна чудотворна лампа. Командовао је пандурима, војском, шефовима. Ваљало је само да изговори име своје жеље да би се она остварила пред њим. Сваког месеца су шефови морали да доносе начелнику понеки килограм злата. У крајевима где га је било довољно, шефови су истоваривали у начелникове сефове и по 16 килограма тог метала месечно. Један од њих, обични сеоски шеф, имао је 20 жена. Бурме од сувог злата носио је на сваком прсту руке и ноге. »Ти имаш једну жену и једну бурму«, рекао је тај комедијаш начелнику. »Ја исто. По једну бурму за сваку жену.« Касније, кад се још више обогатио, тај

шеф је, повећавајући постепено број жена, повећавао и број прстења. Кад је стигао у Париз на колонијалну изложбу 1931, дотерао је већ до четири бурме на сваком прсту. Такав је и сликан. Па су новине и писале о њему на онај олако поспрдни начин на који се говори о људима из мањевредних луцпрадстих средина.

Нисам набројао сва зла. Сваки шеф се трудио да начелников боравак у свом селу улепша и учини незаборавним. Приредбе, плесови и песме, богати ловови и гозбе, поклони жени, деца и њему лично, све је то постало ритуал дочека и испраћаја. Нека врста примене обичајног права начелника да узима, шефа да му понуди све што је могао да отме од Африке.

Бити Африканац у то је доба значило бити непрекидно цеђен као лимун, а немати права ни кисео да будеш, а камоли незадовољан. Црнац је морао показивати да је срећан, пресрећан што сме да даје белима више но што поседује.

Постојале су тзв. дисциплинске санкције. И последњи белац имао је право да ухапси сваког цнца на 15 дана. Без образложења. Без пресуде. Довољно је било да га покаже првом полицајцу, војнику или чиновнику. И да каже: »Увредио ме«, »Није ме поздравио«, или: »Буни се нешто«, или: »Тврди да црнима није ту добро«.

Белој се речи увек веровало. Црној никад.

За време рата реквириране су црнцима све краве млекуће. Требало је осигурати довољно бесплатног масла за беле.

Ја који то причам имао сам кћер за удају 1947. Рат је давно престао, па ме молила да јој набавим потребне тканине што ће са собом понети у казу коју јој је младожења већ подигао.

Имаш право! — рекао сам јој и пошао начелнику, који ме је знао и славио моје певање. Затражио сам да ми да неке од бонова који су ми

по закону припадали и које пуних седам година нисам узимао.

»Вуци се одавде, прљави прнче, док ти нисам раскрвавио твоју дрску црну њушку. Шта ће теби бонови за текстил. Обуци кћерку у паучину коју сте носили пре но што смо ми дошли да вас обучемо и да вам изградимо путеве!«

Речи које сам му рекао тад у оно време још ниједан Француз није чуо из уста Африканца. Али ни батине које сам затим поднео нико није преживео!

Ја нисам имао права да умрем упркос увреди и ранама. Неко је требало да пева Бол Африке од памтивека до референдума. Мој глас је морао да живи. Јер син моје најмање сестре, у ком се обрео дух мојих праујака, тек је проходао и није знао ниједну песму, ни причу. Још годину-две, док га не научим свему што песник мора знати, приморан сам да живим. Умрећу кад будем сигуран да Африка има уста која јој неће дати да заборава себе, свој бол и увреду. И наде што из тог корена само могу да испцветају у латице мириса и хранљивост плодова.

Устао је и пошао према мени. Храмао је на леву ногу.

Нисам се зачудио. У мени је нешто рекло: храмље као онај из Тршића иако не бележи песме које је Филип певао. Сам их пева.

Колибри на гранчици манга зацвркута. Глас му се чинио већи и виши од мајушног тела, али мелодија коју је понављао подсећала је на почетак Ероике. Тамтамтам-там. Но после тог продуженог тама, птичица је додавала још један неизрециво висок и продорни тон, који је мистичном такту што је претходило давао један врло световни, врло југарњи свеж закључак.

Храмљући допратио нас је Бакате до стазе. Борећи се између свести о неумесности и потребе

остарелог скојевца да тенденцију потцртам с три штрикле, рекнем:

— Јесте ли имали икад у руци коју Марксову књигу?

— Књигу?

Зарећам:

— Комунистички манифест, Свету породицу, Капитал...

— Ја?

— Што? Зар нисте свесни да само социјализам...

— Књиге не читам, а и не знам шта је социјализам. Ни шта социјализам заправо хоће. Мада сам чуо да га има по свету. Постоје људи који говоре ово о њему или оно, супротно. Све што знам, то је да га не воли ниједан од бивших колона и да је сам социјализам љути противник оног што су они радили. Зове ли се то колонско стање капитала или друкчије некако, не знам. Али знам да сам против оног што је било и да сам за све што оно бивше пориче.

II

У ЛУКСУЗНОМ ХОТЕЛСКОМ ФОАЈЕУ
НЕКАД ЗА БЕЛЕ САМО

25. јануар 1961.

Мост преко Нигера, огромног и моћног али увеличаног и оснаженог оклопом непрекидног металног светлуцања, сече ту речину као брана, али брана с безброј малих отвора кроз које могу да провеслају сви рибарски чамци за три човека највише. Ниједан брод.

Но рано је још за риболов.

Рано? Све се чини приковано и довека ће за све па и за бацање нерибарских мрежа бити рано. Само воде теку. Воде и небо, то испружено корито као неки бескрајни и обезбојени коридор који не води никуда, али одлази. Све друго стоји. И сунце. Улењило се од јутрос и ухватило руком за невидљиву деведесету степеницу зенита, па дах-ћући, цео се дан одмара и премишља да ли да почне да се спушта »на запад«. Гунђају ли то неки закони што га узалуд пожурјују? Гравитација спава. Отежала од тешких кајманских снова. То значи да ће се пробудити око седам увече. У сну ће повремено пружити руку, прозрачну и лењу, и савиво повући сунце за ципелу или ногавицу. Али оно ће испалити шаржер-два ватре и рука ће лењо вратити на земљу под уснуде гравитационе образе. Или неће ни то да учини. Пуститиће оно да му она свуче обућу, хлаче, кошуљу и да га

оголи. Зашто да се стиди себе? Нема разлога. И голо оно уме да сија.

Али огољено понекад на тај начин, сунце се и нехотице приближи земљи. Нигер се тад излива, јер се оно, порасло, огледа у њему. Али мрзи га да се излива. Само јаче светлуца. Тад кажу да рибари ваде из мрежа куване рибе.

На кувану црвену шкарпину подсећао је увече дописник швајцарских новина.

— Шта? — смејао се. — Хиљадугодишњи песник вам рекао да ће гласати за бољшевикуе?

Мрзело ме да му објасним како се може имати некад и 2000 година под сунцем какво је данас пржило и пекао. Видео сам дечака који је пустио камен из праћке и видео како је камен полетео и онда необјашњиво застао, али није пао, остао је у ваздуху јер је гравитација заборавила да га повуче надоле, у себе, на усијану плочу земље.

— Добар наслов за првоаприлски број хумористичког листа! — смејала се још увек швајцарска шкарпина заборавивши да престане.

Сунце је давно зашло и ноћ се згуснула прво, па сабила видљиви свет огромних простора у пакетић што јој је висио о малом прсту. Без намере да с њим икуд крене. Црни келнери су нечујно пролазили носећи чаше с комадима леда и нешто вискија. Но било је и људи којима се јело. Више из навике неголи од глади. Јели су мрзовољно из сребрних тањира, дуго жватали мале залогаше, неодлучни да их прогутају.

Ја се нисам одлучивао да ли да наручим нешто, иако је седе келнер, у црвеном смокингу и зеленим зуавским шалварама што су му долазиле до голих чланака, смерно чекао чешући левим босим табаном десни лист.

— Боси иду! — рече шкарпина-новионар кад келнер оде. — А није да немају сандале. То вам је тако — национализација!

Гледао сам у полубелу жену за другим столом. Сањарила је трљајући одсутним дланом надланицу свог маторог човека. Како може? Превруће и за удар љубавног грома.

— Шта сте рекли? — Тргнем се. Швајцарац слеже раменима, али рече љубазно и стрпљиво:

— Африка је још у повојима. То сам рекао. Њена је друштвена структура још пупчаном врпцом повезана за анимално родовску заједницу.

Око малог упаљеног абажура летели су неки крупни тврдокрилци.

— Да вам испричам...

Док сам био у Малију због Бакатеа, он је својим колима скокнуо до Сенегала. Задржао се дуже на граници, каже. Хтео је да се увери како то заправо стоји с причама о новим заверама. Није он највико као ја што сам, да поверује тек тако Секу Туреу, који је у свом последњем говору поменуо да је откривен други покушај колоне да изврше удар и измене ток ствари у Гвинеји.

— Никакви магацини оружја на граници! Никаква завера!

То ме раздрма, наљути. Упитам га добро васпитано:

— Шта сте мислили, да ће стрелице на друму показивати вашем шевролету правац до тајних слагалишта оружја?

— Не само да сам се промувао дуж границе, ја сам и разговарао с уробеницима. С једне и с друге стране...

— С уробеницима баш? Ако икад доћем у Швајцарску потражићу вас у вашој уробеничкој редакцији.

— Шта ситничарите? Молим. Еггата. Разговарао сам с Африканцима — је ли сад у реду? Све што смо чули у Гвинеји о другој завери чиста је пропаганда, намењена потребама унутрашње-политичких драматизација.

— Незавереници које сте видели заиста вам нису ништа могли рећи. Завереници би могли. Је ли их срели?

— У Дакру сам посетио ресорног министра, човека врло компетентног и часног.

— Зар сте заборавили историјат открића прве завере уперене против Гвинеје?

— Мислите ли на прошлогодишњу? Оно је, признајем, била завера.

— Сећате се? У почетку је председник Сенегала, Сенгор, оптужен од стране Гвинеје да покрива заверу, индигнирано изјавио да је сигуран да на десет километара од гвинејско-сенегалске границе нема ниједне празне чауре од метка, а камоли пушке. Три дана касније, Сенгоров министар информација морао је да изјави да су, на основу локација које су добијене од гвинејске владе, на територији Сенегала, километар од гвинејске границе, откривена три подземна слагалишта оружја и муниције.

— Тачно. Али утврдило се да француска влада није стајала иза те завере. Организовали су је, на своју руку, колони избегли после референдума у Сенегал, и нешто официра и чиновника.

— Чијих?

— Француских. У реду.

— Није у реду кад генерали и високи државни функционери, и једни и други на зениту своје службеничке каријере, смеју да на своју руку манипулишу баџачима, митраљезима и топовима, које су, како су после изјавили, ставили на располагање незадовољницима.

— Било је, признајете, и Гвинејаца умешаних у заверу. Не само Француза.

— Било. Утврдило се да су сви они ожењени Францускињама, да су сви имали у том часу децу ван земље и да су сви од раније већ били у служби француске администрације, што је, и по вама, једина администрација на свету која сме да

цивилима бесплатно дели скупоцено оружје без одобрења државе чије је заправо то оружје. Није ли вам чудновато што ниједан чиновник и официр није био после позван ни на материјалну одговорност, ни на другу. Оружје које је нађено и узапћено на територији Гвинеје, у подручјима разноразних тамо Француза и полу-Француза, вредело је на стотине милиона франака. Ни они функционери који су га узели из војних магацина и предали цивилима, трговцима и власницима плантажа, а ни ти који су га пренели у Гвинеју, нису платили чак ни симболичну одштету држави. Дабоме, та држава није имала везе са завером, али је непојмљива њена нежност према својим непослушним представницима. Унапредила их је све недавно.

— Дозволите, ја сам рекао само да француска влада није као влада била уплетена у то. Нема ниједног документа који би потврдио да је ма у ком виду била ангажована у ту игру.

— Дозволите и мени да вас подсетим да влада која егземплярно не кажњава своје високе и одговорне службенике за недела која представљају инсубординацију с више но штетним последицама по престиж владе, државе и земље, која, према вама, није била ангажована у завери, дозволите ми да вас подсетим да таква држава не може претендовати да ико трезвен, ако не и трезан, поверује њеним демантијима и пилатским прањима руку. Што се мене тиче, био бих склон да сматрам признање француске владе за мање неоправдану препотенцију неголи порицање њеног очигледног учешћа у завери.

— Хоћете ли да говоримо о мање ружним стварима. Тако се мало живи. Још једно пиће?

— Ја позивам овог пута!

— У ваше здравље! Бој, обришите сто!

Кад стари црни келнер у широким зеленим

шалварима и црвеном смокингу обрису сто и оде, упитам колегу:

— Шта мислите, колико је година тај келнер старији од вас?

— Бар двадесет.

— А позвали сте га: бој! Није ли увредљиво звати *дечком* човека старијег од себе?

— Нисам о томе мислио.

— Штета! Чудно да је у језику којим говоримо онај који плаћа увек старији и важнији од оног који је млађи, луђи и безначајнији — јер ради. Из мог језика нестају такве речи. Из вашег не. Па није чудо што не умете да верујете у другу заверу. Како да поверујете у њу кад немате саосећања за бојеве, млађе од вас више по целу неголи по годинама.

Новинар извади кутију шибица и запали цигарету коју је држао неко време већ у устима.

— Сва срећа што се у Малију добијају палидрвца која пале отпрве. У Гвинеји, где се могу наћи само шибице *Made in Poland*, људи се кладе у пету. Песимисти у десету.

— Нисам чуо. Можда зато што се служим једним прастарим упаљачем.

— Кад смо код те теме — рече живахно — јесте ли приметили да се руски шећер у коцкама не топи у чају а једини је који се продаје у Конакрију?

— Ја пијем чај без ичег. Шећер убија мирис чаја. А то је оно у чем, пијући га, уживам.

— Благо вама. Ја чај пијем само с доста лимуна и с три бар коцке шећера. А те које добијам тамо тако се скамене у контакту с текућином да ми долази да их чекићем истуцам у шољици. Заједно с њом. Не радим то — имам сервис од правог јапанског порцелана. Али пошто сте спомињали реалност и изразе што је саопштавају, предлажем вам да обојица поведемо борбу против језичког регреса и тако рећи завереништва. Ви у

вашим и ја у својим новинама, нападнимо реакционарну формулу: »Задовољан се човек топи као шећер у води.« Нема више уживања! Нема више задовољства! То је чисти колонијализам!

— Ако тако мислите, нападните пре тога колонијализам *en bloc*.

— Али, човече, ја сам незадовољан само руским шећером. Колонијализам *en bloc* ме се не тиче.

— То је зло. Зар нисте против зла?

— Противник сам руског шећера. Предлажем вам да заједнички објавимо у мом листу чланак против руског шећера. Неистопаљивог.

— Ваша врста незадовољства није истопаљива у мом мастилу.

— Вама је до шале. А мени је у Конакрију до чаја који није горак.

— Пијте га на руски начин. Са коцкицом шећера међу зубима.

— Гвинејци не пију чај на руски начин. О томе би требало да се води рачуна.

— Ни на швајцарски га начин не пију. Уосталом, можда ће следеће пошљике бити прилагобене гвинејском начину. У првом тренутку требало је доставити шећер. Французи га нису слали. Стигао је овај који је могао да стигне.

— Као да је реч само о шећеру. У Гвинеји се не може више да купи ништа добро и честито. Ни гаћице за купање.

— Одлазећи 1958, Французи су однели све. Били су увређени. Али су мислили: »Хоће да живе без нас. Молим«. Однели су телефоне с канцеларијских столова, уништили машине које нису могли да одвуку, кварили електричне инсталације. Рачунали су да ће их за петнаест дана Секу Туре на коленима молити да се врате. Прошло је од тад две и по године. Нико их није молио. Напротив. Паралисан у први мах, живот се мало-помало враћао у своје корито. Уз помоћ других,

истина. Али тим другима је на срцу било управо оно што бившим колонијима није. Независност Гвинеје. Од Француске макар. А независност је дивна ствар. У Гвинеји је срећа видљива. Нигде се не сусреће толико ведрих лица.

— Нигде у Африци нема толико лоше обучених људи. Некад су се одевали као манекени.

— Не знам како су били некад обучени. Један ми је Африканац, кога сам знао у студентским данима, говорио тада: »Од наше потиштености нема дубље. Јеврејин најчешће не личи на карикатуре из *Stürmera*. Он може да прође и за нејеврејина. Ми своју боју не можемо да сакријемо.« Те потиштености нема тамо више ни на једном лицу. Слажете ли се? Нити икаквог инфериоризма.

— Али самозадовољство је слепо.

— Кад је израз препотенције. Ње нема где је страст за учењем и сазнањем тако општа.

— Ја сам више за хуманост но што мислите, али интереси белих људи, који су ту годинама радили и стварали вредност ни из чега...

— Интереси тих белих људи на црном континенту одвели су их у заверу која је неславно завршила.

— Не мислим да их браним. Али схватате ли да пре њих ту апсолутно ничег није било. Не. Не браним колонијализам, само нећу ни да се одушевљавам барбарством. У Канкану су недавно ухапсили четрдесет људи који су учествовали у ритуалном убиству једне црне жене. Коју су појели. Јер је марабу мислио да ће поком који ће постићи убиством и једењем људског меса остварити ону духовну везу нужну после церемоније обрезивања четрдесет дечака. Неки су већ стрељани. Други кажњени робијом.

— Нисам чуо за ту причу. Свакако измишљену.

— Није. Али знам још једну. О ритуалном убиству убице.

— Ту сам чуо. И проверио.

— Појели су му десну руку и срце. Молим вас!

— За ту вас причу, пуштену у саобраћај пре неколико дана, могу да уверим да је лишена сваке основе. Лансирао је један Белгијанац из Канкана. Он је једини и ухапшен у вези с тим »ритуалним убиством«. Мислим да је већ протеран. Тако то стоји с том људождерском афером, али хтео бих да вам кажем нешто и у вези с мојим »несхватањем да ту пре ничег није било«. Чега није било?

— Ауто-путева, школа, уопште... цивилизације која је наша и ваша.

— Французи су изградили у Гвинеји свега 150 километара асфалтираног пута. Остала инфраструктура — старе непоплочане стазе и просеке кроз шикару и дунглу што постоје одувек.

— Ваши професори који долазе да замене француске предају у гимназијама и учитељским школама. Њих су подигли експлоататори, не? У својој познатој себичности.

— Да. Црни чиновник био је јевтинији од белог. То на страну, те гимназије су биле непотпуне и нису давале право на универзитетске студије; учитељске су школе стварале искључиво афричке учитеље, добре само за Африку, а медицински факултет у Дакру, једини у Црној Африци, стварао је само афричке докторе, без права на рад у метрополи. Не заборавите: за сваки франак ту уложен у школе и остало, колонијализам је извлачио и односио вредности за 100 и више франака. А онда, за сваку отворену француску школу, колико је афричких затворено? У 14. и 15. па и 16. веку за најславнији универзитет на свету важио је онај у Томбукту. Славнији је био од Сорбоне и Оксфорда, од Падове и Севиље. И ја се

питама зашто колони, који тврде за себе да имају чула за традиционалне вредности, нису сачували традицију Томбуктуовског универзитета? Одговор знате и сами...

— Колико знам, на том се Универзитету нису предавале егзактне науке! Чуо сам да се коментаришао само коран.

— Као што се у Европи на универзама у оно време коментарисало само Свето писмо.

— То се, хвала богу, и дан-данас чини. Но то не смета науци да цвета и доприноси виталности наше цивилизације.

— Неозбиљно је свако причање о виталности цивилизација схваћених као чардак ни на небу ни на земљи. Док су постојала велика свеафричка царства, краљевство Мали на пример, или оно Ганско, дотле су на тим стаблима расли сви плодови, па и они једне особене културе и цивилизације. Освајања и колонијални статуту посекали су та стабла, уништили плодове и тек пошто су их уништили, почело је да се прича наоколо о надмоћности европске цивилизације. Познато вам је већ: Кинези су знали за барут пре Европљана. Разлика је — бели су се њиме послужили да убијају, док су жути тад правили од њега само жабице и пуцараљке за свечаности. Прва знања из алгебре и астрономије стигла су у Европу из Мале Азије и Африке.

— Пустимо прошлост на миру.

— То и хоћу да кажем. Нису је оставили на миру. Убили су је. С њом је убијена и једна цивилизација друкчија од наше, цивилизација о којој није право рећи ништа лоше, јер не знамо како би се развијала да је колонизација није сагрла. На основу оног што нам је о њој данас познато, ваља једино рећи да је у много чему била у свом времену напреднија од европске, а да ни у чему није заостајала за њом.

— Зашто се и како се онда наметнула Европа? Чудом божијим?

— Насиљем.

— То насиље би било неразумљиво без боноружања и ефикасније вештине ратовања.

— Римско је царство било на вишем нивоу од германских барбара. Који су га уништили.

Представник швајцарске штампе насмеши се љупко:

— Знам ту теорију. Има доста озбиљних научника који је не усвајају. Но, остајући неутрални у односу на проблеме Римског царства, сведоци смо да велике савремене метрополе потврђују делом да им није више стало да држе под својом влашћу ниједан народ, ма колико он био још неразвијен. Па је неумесно бити еврофоб као ви што сте због већ заборављених ексцеса неких давно у господу упокојених Европљана. Живимо, забога, у веку деколонизације. Не заборавите, и ваш Маркс је био Европљанин. Многи су Европљани учинили и понешто добро за ту Црну Африку. Мислим у првом реду на оне научнике чија су истраживања омогућила да Африканци постану свесни своје старе цивилизације. Мислим на етнологе и остале, како се све не зову, који су ту цивилизацију реконструисали. Али зашто не бих мислио и на оне који су је задужили доносећи јој лекове, знања и могућност просперитета.

— Предлажем вам да Марксу не лепимо никакве европски беле етикете. Био је за еманципацију свих људи. Црних, жутих и белих. И још нешто: откад сам ту, прочитао сам с великим незадовољством неколико старијих и новијих књига о Африци. Аутори су им све неки, што бисте ви рекли, угледни, значајни и славни људи у свету науке. И не тврдим да у њиховим делима нема истина. Има чак и блиставих открића полуистина. Ако ипак не могу да ме утеше та дела, то је зато што сва полазе од претпоставки да су

разлике у веровањима и менталитету између белих и црних сводљиве на структурално-расне разлике између двеју раса и врста људи, а не да су, како се све више уверавам, последица разлика у условима под којима се развила јединствена људска природа и *природа* те општељудске црне или беле природе. Отуд је у тим књигама о Африци толико простора посвећено егзотици, изузетном, једном речи — разликама, а не сличности. А ја бих волео да, обрнуто, наиђем на напис који би пошао од утврђивања и пописивања истоветних реакција *белог* и *црног* човека на исте подражаје, од набрајања шта је све свим људима на земљи заједничко, до испитивања елементарног и истоветног. Без тога немогуће је схватити »егзотично«, »необично«, »другачије«. Проучавајући само увеличане и апсолутизоване особине неистог, и то изван контекста, ти писци и научници су, желећи то или не, оправдавали поступке колонијализма. Јер ако су Африканци детињастии, и нерадни, како тврде неки белци, ако су спиритуалисти и анимисти, ако уопште не знају логично да мисле, заиста и не могу сами да воде послове својих држава. И туторство белих учињено је разумљивим ако не и оправданим.

— Ја сам већ прилично времена овде и могу вам рећи да низ манифестација њиховог духовног живота, њихових верских и других ритуала сведочи о постојању једне сасвим другачије менталне структуре него што је наша. Знате ли ви да африкански *planteuri*, ти афрички сељаци, верују да траве и камење имају своје језике?

— Знам чак да су тај језик сељаци у мојој земљи назвали немупштим језиком. Један стари учитељ Африканац причао ми је о преводивости свих празноверица са ма ког црног трибалног језика на ма који бели национални. Тврдио је да нема скоро ниједног међу свим тзв. примитивно-менталитетним предањима, митовима и ритуали-

ма који не би нашао свој корелат у легендама европских или азијских народа. Уосталом, он је дуго година радио на једном таквом упоредном *речнику* празноверица и осталих *верица*.

Колега ме ту и прекине:

— Сложио бих се. Једина разлика је у времену. Ти митови и легенде код нас били су живи пре неколико хиљада година. Код њих — још данас.

— Анимистички менталитет није жив више ни код једног иоле образованијег Африканца. Он није још сасвим нестао из свести необразованих Европејаца.

Швајцарац прогута залогат, отпи гутљај неке ружнице и посаветова ме светлауцавих цвикера:

— Не допустите да вам се охлади пилеће печење. Или сте можда и ви постали дискриминатор пилетине? Многи су. Није чудо. Сваки је дан ту једемо. Један наш колега тврди да се боји да ће почети да носи јаја кад се једном врати кући. Није ли алогично имати у земљи од два и по милиона становника — милион и по говеда, а забранити клање рогате стоке?

— Врло је паметно не расипати национално богатство. За годину дана почеће овде да се производи *corned-beef* у лименкама. За сваку ће конзерву ова земља добити у девизама три до четири пута више но што би добила данас за одговарајућу тежину говећег меса. Вишак зараде уложиће се у нова инвестициона добра.

— Разумем ваш филоафриканизам. Мора бити да између проблема Африке и оних ваше земље има додирних тачака. Али кад боље упознате црне људе, мислићете о њима што и ја. Они су лењи.

— Ако су, кривица није до њих. Радне навике се стичу.

— Још нису стечене. По целу ноћ плешу. На посао долазе неиспавани. То је неозбиљно.

— Независност је школа коју треба да заврши сваки народ. У њој се стичу и добре навике. Радне, рецимо.

— И рђаве. Учење за оцену, ослањање на памћење и дошаптавање.

— Надам се да тиме нисте исцрпили све што сте научили у школи.

— Не. Научио сам и да је слобода скупа. Истина, у једној од наших западних школа. Међутим, независност афричких земаља добијена је без крви. Референдумом. И дошла је као резултат односа снага у свету, равнотежа између блокова.

— Шта то доказује? Да је свет сазрео за јединство. Али не заборавите: до таквих се односа снага у свету, који омогућују стицање слободе гласањем, дошло преко мора крви и мука. И, не заборавите ни ово: и афричке крви! и афричких мука!

— Какве крви? Каквих мука? И зашто? Да би угрозили наше позиције?

— Африканци?

— Сви. И они. И цео Исток, који хоће да упрегне и Африку у своја кола.

— Кад смо на тој теми, зашто се стидите да називате све ствари правим именима? Ви сте...

Он се испрси напола.

— Швајцарац. Везан обичајима, начином живота, цивилизацијом, културом за Запад.

— Зашто Запад? Рецимо бобу боб. Постоји капитализам и постоји социјализам. То су економски системи, и интереси. А не стране света. И молим вас...

Раул погледа на свој златни сат. Аутентично швајцарски.

— Мени се жури. Изгледа да сам закаснио.

— У то сам одавно сигуран. Још од 1931.

— Ви се шалите, господине. Тај сам састанак заказао јуче, а не 1931.

— Од 1931, кад сам постао комуниста, уверен сам да касните на све састанке на којима један бар од двојице сабеседника разуме збивања у свету.

III

ТРИ ДАНА У ЦУНГЛИ

ПРВИ ДАН

На авион би требало чекати недељу дана. Другог редовног саобраћајног средства није било. Неко рече да му се чини да сутра ујутро полази један *милкило* за Гвинеју.

Пошли смо прекосутра по подне. Тим милкилоом.

На платформи камиона натовареног сувом нештављеном кожом, врећама арашида и балама текстила, могло се с почетка и лежати. Уморан, заспао сам за видела.

Кад сам отворио очи, било је још тамно: четири сата. Био сам одморен, али гладан упркос запари. Моји сапутници су јели кикирики из отворене вреће. Учинило ми се да их има двапут више но раније.

— *Ça va?* — упита ме један крај мене и пружи ми руку, с које се одлепи комадић суве, шушкаве љуске. Занимало га је и како је мојој породици, а онда и самом мени лично. За то време грицкао је кикирики. Да му преко колена лежи ловачка пушка, назрео сам тек кад је камион стао, осветливши двојицу путника који су са неким сандуцима стајали крај пута. И, индиректно, цев пушке.

Шофер је зауставио машину пре но што су били дигли руке. То је закон дунгле: повести сваког.

Један од придошлица упита има ли ко воде. Објасни да од јуче стоје ту и чекају хоће ли ко проћи да их повезе у Јембори. Али, као за пакост, досад није нико прошао.

— Јесте ли из Јемборија?

— Не. Одавде смо близу. Ово ми је брат, водим га у лепрозориј. Чуо сам да тамо то лече.

Губавац с нама? Чуо је да »то« лече. Еуфемистичко »то« је губа. Бавола, све ће нас још заразити. Да искочим и сачекам други неки камион? Јесте, па да ми се смеју. Погледам око себе: нико се није ни померио. Зашто бих онда ја био гори? Зато што понешто више од њих знам о тој опакој болести?

— Имам ја мало воде! — рече неко из мрака.

— Хоћеш ли, брате?

Губавац не одговори, али узе флашу, отпи два гутљаја и пружи је брату, који попи остатак, обриса уста широким рукавом гранбубуа и, враћајући је власнику, захвали се љубазно и учтиво.

Још увек несигуран, покушавао сам да се помирим с најгорим. — Па шта ако и добијем лепру, чија је инкубација спора, живећу довољно година — изолован истина — да завршим оно неколико ствари које бих хтео још да завршим. Мој живот је ионако углавном функција стихова и прича које треба да испевам и испричам. Тачка! — рекнем себи, помирен већ са својом губавом судбином. Пет-шест година интензивног рада — више ми и не треба. Толико траје инкубација, а онда — болест није од муњевитих. Могао бих можда да водим дневник губавца. Утешен, зажелим да разговарам с болесником.

Али њему се није причало. Седео је на бали текстила, сав замотан у свој светли гранбубу, и ћутао. Можда је уморан заспао чим је сео. И остали су брзо заспали. А до зоре два и по сата. Шта да радим? Сви су дубоко дисали. Чак и губавчев брат.

Устанем и наслоним се на кров шоферске кабине. Под голим лактом било је још млако. Од јучерашњег сунца.

Гледао сам пут пред собом. Шкрто осветљен. Камиион је журио, тежак и неугодно пригушена бректања. Иза компактно сливене црне масе дрвећа кретале су се ноћне звери. Шта би црном пантеру било да, уплашен буком и фаровима тешког камиона, скочи на његову отворену платформу међу заспале? Док бих стигао да узмем и употребим пушку, он би бар двојицу сапутника преклао и растргнуо. Видео сам себе како окидам брзо и како смртоносно рађавам црног пантера. А после, настављао сам да се видим и чујем, ако икад стигнем у Београд, како причам ту авантуру Воји и Богдану пред простртом огромном црном кожом. За све треба доказа. И за ловачке приче.

С времена на време спазио бих човека који нам је ишао сањиво у сусрет и нестајао брзо у мраку за нама. Камо је то ишао? Пола сата касније, уз саму ивицу пута, фар је осветлио три човека који су, седећи на земљи, лебима окренути цести, нешто весело причали. О чему? Кад смо их прешли, окренем се: тама их је била већ прогутала. А сами. Ненаоружани. У мраку. Зашто?

Још смо два-три пута до зоре сусретали понеку усамљену жену како седи на самој ивици пута. Крај сваке, редовно — велики пладањ са ког су се белеле три-четири ољуштене наранџе. Ниједна није дигла главу кад смо је мимоилазили засипајући њу и њену робу црвеном прашином. Седе ли тако по сву ноћ зато што се надају да ће продати те 3, 4 наранџе?

— Понекад и продају! — одговори ми касније онај с ловачком пушком. Био се пробудио и стао крај мене. Пошао је у госте другој жени цивилног команданта првог града после Јемборија.

Она му је рођена сестра по мајци и по оцу. Путује јер тамо има лова који воли. Птица свих врста. Погодити птицу у лету. То му је највеће задовољство. Кад је добро саспе сачмом, пада као камен.

— Исплати ли се?

— Шта?

— Колико може да добије једна од тих жена крај пута за наранџу? Два франка највише?

— То јој је довољно. Ни браћа ни љуштења је не стају ништа. Сем тога, њој је седење крај пута занимљивије неголи седење пред казом, која обично није далеко. На цести се виде људи који пролазе. Странци се увек чине занимљивији, од оних које добро познајемо. А онда, није у питању само њено гледање. Седећи крај пута, и сама може да буде виђена. И тако даље.

— Шта мислите под тим *и-тако-даље*?

— Кад бих ишао сам пешнице, и наишао тако на саму девојку, а ноћ — разумете?

— Не! — намерно рекнем. — Шта бисте урадили?

— Како? Попричали бисмо, ето.

— Шта бисте имали од тога причања?

— Задовољство је мушкарцу причати с девојком и слатко је девојци попричати с мушкарцем. Не знам како да то кажем. Али тако је. Имам увек апетит да се смешкам док причам са девојком. А најпосле, кад се тако мушкарац и девојка напричају, може да се деси да су се у међувремену једно другом свидели. У том случају — зађе се мало у цбуње, схватате?

— Отприлике. Али зар су ваше девојке тако слободне?

— Зашто не би биле?

— Мислим, нису ли верне...?

— Жене имају коме да то буду. Али коме неудате девојке? Па зашто да не поживе и оне, да се и оне не радују?

— Не удају ли се овде довољно младе да би се могло претпоставити да у брак улазе невине?

Човек с ловачком пушком се на то глупо питање насмеја гласно.

— То је пожељно. Понекад се и догоди тако како кажеш, али обично невиност, знаш, нестане још за време дечјих игри. Тачно је да се наше девојке удају у 15. години. Моја мајка је имала 12 кад се удала. Сад то забрањују. Не сме се. Али људи то и даље хоће и чине. Јер у двадесетој неудату сматрају већ уседелицом, а удату већ презрелом.

Жена коју иза окуке нагло осветли фар не диже главу на нас, не осмехну се чак. Седела је мирно, с пладњем крај себе и, држећи нож у левој, вешто је продужавала да бели плод наранџе скидајући јој зелену кору.

Иза високих мрачних зидова ходника од дрвџа повремено се чуо, удаљеније или ближе, там-там. Тад на цести не бисмо никог сусретали. Под покривеним небом једне бар наранџарке да је тад било. Ниједне. — Све су на плесу! — објашњава ловац. — Африканци — уверавам се и сам у то — мало спавају ноћу.

Изгледа не прилежу често ни дању. Ноћу су ипак живљи неголи за жеге.

Ускоро смо се зауставили. Ваљало је искрцати једног путника. Био је скинуо оба своја дењка, затим брзо скочио у црвену прашину и ми већ кренули кад је урликнуо и, сустигавши нас, у трку се попео хитро на високу платформу петогонца. Никог није гледао; тражио је по мраку, пробудио губавца, дигао га, и најзад при светлости упаљеног комадића папира наишао заборављену торбицу с амулетима, због којих је и кренуо на пут до познатог неког марабуа, од ког их је за своју болесну мајку купио по скупе паре. Тад се смирио и, пошто се изруковао поново са свима, искочио лако и еластично из камиона у покрету.

Нестао за окуком, он у мраку сад тражи сигурно своја два дењка.

— Не! — рече ловац, брат друге жене цивилног команданта. — Сад је пошао својој кући. Сутра ће за видела доћи по ствари.

Дрвеће је, канда, почело да губи ону досадашњу компактност непорозних зидина. Понекад би се издалека чуо петао. Изближе би нас с часа на час следио понеки крик жртве праћен победничким урликом прашумске звери. Битке између жртве, увек изненађене, и нападача биле су, канда, врло кратке. Напад је, мора бити, долазио неочекивано и нападнута дивљач би једва имала времена да последњи пут крикне стравично, неуплашено, надасве гневно.

Помислим на девојке које седе крај пута, на људе који се усамљени и ненаоружани крећу ноћу кроз прашуму; без невоље; пошли су сигурно до обличјега насеља да посете неког рођака или девојку, да нађу неког пријатеља и да у пријатном ћаскању с њим убију неосветљену ноћ. Помислим — и наши се то ноћници у ствари боје да заспе по мраку. Лећи у свитање, то је пећинско још наслеђе оних страва од таме што нису давале оку да се склопи по сву ноћ.

— Од чега живе људи у шумама?

— Сточарство, земљорадња.

— У шуми?

— Шума није каша. На коју стотину метара лево или десно од цесте постоје старе прадедовске још крчевине. И нове.

— Шта људи највише сеју?

— Од свега помало. Нешто проса, фонија, лијама, маниока. Пилићи, овце, понеко говече. Сва Африка ван градова живи тако. И не живи лоше, откад су колони отишли. Јер порези су подношљиви и поступак наших власти пун разумевања.

— Појављују ли се класне разлике? Као тенденција макар?

— Не разумем на шта мислите. Земља припада селу, племену. А откад су Секу Туре и Модибо Кеита подвалили колонима, тамо 1957, и помоћу њихове војне силе ликвидирали шефове и шеферије под изговором да ти шефови желе да приграбе власт, наши људи живе у пуном братству.

— То је и зло! — јави се неко из таме на бољем француском од оног којим је говорио брат друге жене цивилног команданта. — Да им је нешто горе но што им је, помишљали би да напусте села или би смишљали како да дођу до више плодова. Мало се ради код нас.

— Јеси ли то ти, Диало? — упита га брат друге командантове жене.

— Шта онда? Ја сам.

— Не слушајте га, он није Африканац — јави се и трећи глас из мрака — он је Кинез.

Погледам Кинеза кроз таму што се разређивала — црнео се он више од свих осталих. Како онда Кинез?

Као да је неко са свих страна почео брзо да долива прво млеко у кафу, онда бистру чесменску воду у посуду ноћи... тако дан бану сав одједном. У седам и дванаест минута. Као и јуче. Као што ће и сутра. И целе године. Од двадесет и четири сата, тачно половина припада ноћи, половина дану. Изгледа да једино те две полутке поштују закон тачности и јављају се редовно у заказано време. »Ваљда једини ту и имају озбиљних послова!« — рекао би Швајцарац Раул. Он ће остати у Бамаку бар још две недеље. Тад изгледа да истиче право Француској да држи своју војску у Републици Мали. Говори се да је Модибо Кеита упутио необично енергичан захтев Де Голу, тражећи неодложну и пуну евакуацију.

»Французи не могу то да учине« — открио ми је Раул своје наде. — »Оголили би целу границу Малија према Алжиру. Преко Гвинеје Ферхат Абас

би могао да несметано добија оружје од сваког, а добровољце од — Кине која му их гласно нуди.«
»Па шта?« — рекао сам му — »то би допринело победи FLN-а, независности Алжира.« »Кинези на Медитерану!« — узвикну Раул — »таман би нам то требало!« — Стресе се и додаде: »Надам се да ће у Француској превагнути здрав разум и да ће Де Гол окончати тај безизлазни рат.«

Тему је прексиноћ после вечере наметнуо Раул, тврђом да у младим афричким земљама и у неким јужноамеричким утицај Кине расте осетније од свих осталих и да је, растући, превазишао сва зрачења Совјетског Савеза. Додао је јетко да Африканци не зазиру од Кине јер мисле да је и она трпела колонијалну доминацију, била под њом подједнако обесправљена као што су и они сами још увек, али да је, захваљујући свенародној ослободилачкој борби, та држава данас не само слободна у обичном, већ у неком изузетном смислу. Она је, по њима, за свега десет година социјализма успела да постане сила од прворазредног значаја. Њен пример је специјално за Африканце одушевљавајуће заразан.

Разуме се, ја сам побијао претераности Раулових закључака. Независно од свега тога, било ми је сад надасве занимљиво да упознам поближе првог »Кинеза«. Нисам мислио да му се одмах намећем. Има времена, пут је дуг.

Прилика за познанство пружила ми се пре но што сам се надао.

Био сам угледао утом испред нас на платформи, на двадесетак метара, два мајмуна како прелазе цесту. Били су то први које сам видео »у слободи природе«. Не одолевши неком усхићењу, ја их покажем прстом ловцу и повичем:

— Гледајте их. Капуцини!

Омалени човек, жустрих, брзих покрета, у белом вуненом пуловеру, црвеним платненим панталонама и капи налик на фес уштицнут као

шајкача, онај човечуљак који је сваког од нас био, чим је свануло, понудио полутком дикотиледонске љубичасте коле и отад све време хвалисаво и лежерно брбљао смешећи се заштитнички свима око себе, сад је скочио, пришао ми, ухватио ме гневно за руку и рекао одједном озбиљан:

— Не ваља показивати на мајмуне руком!

Сви су остали сапутници гледали у под или у страну. Нико у мене или у њега. Немешање.

Сем »Кинеза«. Он ми се чак и обрати:

— Не љутите се. Празноверице!

Имао је недовршен, кратак осмех, али упоран, смео поглед.

Приђем му. Седнем уз њега на суве коже.

— Трговчеве су то коже — рече први Кинез — трговац је онај који вам је малочас рекао да не показујете прстом на мајмуне. Радио је пре референдума у једној француској радњи као помоћник. Сад шверцује за рачун државе. Јасно, не живи од плате: видели сте, свима је делио колу. Посао који ради врло је поверљив: ништа написмено. Сигуран сам да му се прилично којечега залепи за прсте. Али докажи. А сами видите да се понаша друкчије од осталих. Самосвестан је и намељив као кандидат за посланика. Само меље. Лажна је то љубазност. Он је у неку руку прототип наше младе националне буржоазије. Јесте ли ви Чехословак?

— Не.

— Личите на једног ког сам познавао.

— Ја? — зачудим се. — Нисам срео у Конакрију, где их има много, ниједног тако непретенциозног као ја што сам! — покушам да се нашалим. — Јесте ли били на њиховој изложби?

— Шта кажете! — насмеши се недовршено, али усхићено.

— Не разумем се у текстил. Али свет око мене изгледао је прилично разочаран. Неки су се и врећали. Један је средовечни Африканац гласно

говорио: »Потцењују нас. Шаљу нам шкарт и бофл. Мисле: »Добро за црнце!« Не знају да смо навикли ту на Бусака.»

— Како можете тако шта да кажете — прекори ме оштро — кад добро знате да је Чехословакија социјалистичка земља.

— Не љутите се на мене зато што је роба коју су изложили у Конакрију, по мишљењима које сам имао прилике да чујем, била лоша и није доприносила угледу њихове индустрије. Чехословаци могу, сигуран сам, да произведу и боље и лепше ствари. Нека се њима ту представе! Али један је од њихових извозника рекао свом колеги а мом земљаку: »Није важан квалитет, важна је увозна лиценца!« То је класичан пример бирократског схватања не само текстилних изложби него и осталог.

Дијало зажмири на лево око:

— Из које сте ви земље?

Тргују се уназад кад му рекох одакле сам, па, савладавши одбојност, презриво се насмешио и процедио:

— Сад ми је јасно.

— Шта вам је то јасно?

— Југославија! — и махну руком.

— Шта знате ви о мојој земљи?

— Све што треба да ме не мognете преварити својим причама.

— Ко вам каже да хоћу да вас преварим?

— Ви сте девијационист. Не волим с таквима да разговарам!

Окрену ми леђа. Израз лица: као да би да поврати од пренаглашеног гађења. Планем уверљивије но што је он изводио мучнину:

— С којим се ви то правом усуђујете да ми тако шта кажете? И с које ја то линије скрећем тиме што сам Југословен?

Није му се разговарало, али ипак истисну из себе не удостојивши ме ни погледа:

— Са марксистичке!

— На основу чега долазите до тако монструозног закључка? На основу непознавања моје земље или марксизма, можда?

Бутао је. Инсистирао сам. Упитао ме најзад преко рамена:

— Јесу ли вам пре неки дан опет Американци дали паре или нису? Јесу. Бутите онда.

— А хоћемо ли им ми вратити тај новац или нећемо?

— Пустите! Не дају Јенки паре за лепе очи. Мора да ти зајмови предвиђају тајне војне и политичке клаузуле.

— Претпоставка! Неоснована. Злонамерна!

— Одиста, не могу доказати своје тврђење. Нисте ме звали да присуствујем вашим преговорима с њима. А и да сте ме звали, не бих присуствовао.

— Зашто? Не волите ли да знате истину?

— Амерички империјалисти и потпаљивачи рата ми се гаде.

— Нисте сами. Нема поштена човека који се тог соја не гади. Били они Американци или не били.

— Амерички су империјалисти најагресивнији.

Направи паузу и избаци:

— Али ја се гадим и оних које они плаћају да би разбијали монолитно јединство социјалистичког блока.

Дуго сам му објашњавао у чему су његове заблуде, нарочито оне у вези с »разбијањем монолитног јединства«, израза који је постао много рећи од стаљинских времена наомамо, и није чудо што сам, имајући против себе аматера цитатолошке казуистике, морао и сам да му цитирам Маркса и Лењина, како бих у тој глави цементираној префабрикованим догматским циглама створио услове за сагледавање несхематизоване комплексности

стварног света у коме смо, а тиме, после свега што долази после тога, и за једну револуционарну формулу социјалистичког прогреса. Али на све моје аргументе, упорно је одговарао фразама:

— Постоје блокови. Допадало нам се или не, један је само марксистичко-лењинистички. Бити ван њега значи не бити за идеале ослобођења свих људи од империјализма и капитализма.

У једном ми се часу учинило да губим време износећи му детаљно елементе политике активне коегзистенције. Ипак с ње сам прешао на радничке савете, на систем комуна и целу структуру моје земље.

Рекао је на то да децентрализација значи исто што и буржоаска анархија.

Срећом, поред Кардељевог *Социјализма и рата*, имао сам у платненој торбици и неке брошуре о економском успону моје земље. Изгледа да су га неки подаци које сам му оданде прочитао натерали да се осети мање у праву и мање сигурним. Поготово кад је ток наше ипак све жучније распре доспео до разматрања принципа на којима се једино могу одвијати односи међу социјалистичким земљама, које нису схеме него стварности, историјске, економске, политичке, културне, психолошке, и праве свађе око тога шта мора да значи независност социјалистичких земаља, шта — пролетерски интернационализам, али и шта јесте хуманистички, слободољубиви смисао социјализма.

Имао сам, упркос жучи којом смо се засипали, утисак да ме све пажљивије слуша. Широко отворених очију, пуштао ме, не упадајући ми у реч, да излажем схватања која му, иако нова, нису морала бити и сасвим туђа. Без обзира на сва бирократска извитоперења, био је борац у бескрајној свељудској армији живота, правде и слободе. И већ сам дозволио себи да помислим да — ето — ни дугогодишња интоксикација догмат-

ском пропагандом не може код иједног истинског комунисте да задуго замрачи светло ткиво мисли, осећања и стварних разлога борбе за прогрес друштва и човека у њему; и већ сам помислио да је Диало почео да бива пријемчив за истине с којим сам га упознавао кад сасвим неочекивано рече с тврдоглавошћу коју никаква логика није померила с места:

— Можда има и тачног у оном што говориш, али бити изван социјалистичког фронта, чак и из логички оправданих разлога, значи слабити тај фронт и, објективно, јачати онај империјалистички.

— Како се могу доприносом истини, смислом за реалности и најпрогресивнијом социјалистичком праксом слабити снаге прогреса и разумевања слободе као истине света? Не схватате ли да и у оквиру социјализма постоје снаге што коче напредак и оне које се боре за што успешније отварање путева који воде к њему?

Осећање да браним ствар не само својих уверења, и да то радим сам у том камиону који брекће кроз густо, љигаво од влаге, пребујно и тамно зеленило прашуме, чинило ме вероватно речитијим но што сам иначе, понекад лењ да људе убеђујем у нешто исувише очигледно да би тражило педагошке напоре. А јутро је било пријатно, продужене свежине можда због полузастртог неба, па је то сад могло пробудити у мени пре жељу да прећем преко спорова и неразумевања једним доброћудним одмахивањем неголи да продужујем безизгледну дискусију. Али нису била у питању моја расположења и склоности. Иако сам добро знао да је немогуће учинити пријемчивим за разлоге човека деформисаног притиском извесне пропаганде, ја сам продужавао да засипам сабеседника прецизним детаљима о успесима социјализма у мојој земљи, успесима што се не исцрпљују само у бурном и непорецивом економском

напретку, него и у поодмаклом процесу разотуђења човека који постаје све стваралачкије, све ослобођеније биће. Говорећи то не без извесне туге што није већ као код нас свуд у свету прогреса, где се, тако често, оправдава монопол команде у рукама руководства условима борбе, где се услови борбе узимају као изговор за претерану контролу над људима, за оно тзв. *здрaво неповерење у њих* и где се то неповерење тумачи, најзад — затварајући погрешан круг — тешким условима борбе. Чиме се удара реза на врата испред питања што тек сад наваљују тражећи одговоре: како? зашто? чему сумњати у револуционарни интегритет људи који су доказали не само опредељењем за борбу него учешћем у њој да умеју да мисле, одлучују и делају баш с позиција интереса човекове еманципације, и да, према томе, заслужују судбину бољу од теледиригованих оруђа у револуционарној акцији, тј. једносмерних преносиоца наређења што тако немогуће долазе искључиво из једног јединог немогуће свеобухватног центра. Што је можда било реално некад, што је данас, кад је социјализам постао светски систем, неодрживо као претензија, неоствариво као пракса. И значи таутолошко распикућство као организациона структура милијарде и више људи ушлих дефинитивно у орбит комунизма.

— Шта у тој ситуацији значи — почео сам да вичем — капларскомисаона конфекција, једна за све, једнака у свим најразличитијим условима, кад је социјализам обухватио земље на најразличитијим нивоима? Марксизам учи једном и његови су принципи једни. Али неприлике и ситуације које њим једним треба осветлити, не могу истом жаруљом бити осветљене да би могле бити схваћене. Совјетски Савез је данас земља највеличанственијих научних резултата, моћне индустрије, неефикасне још пољопривреде. Али и земља одређених традиција, мисаоних и психолошких.

Наслеђа прошлости се не бришу ни лако ни брзо. Поготово ако се из непринципијелних опортунистичких разлога помажу или толеришу. Оно што се тамо одлучује и ради, не може се без даљег применити на цео свет. Јер сви чиниоци о којима сам говорио на изврстан начин намећу другде други угао посматрања, и друкчију монтажу виђеног кроз тај прозор, и друге методе каптирања и изражавања каптираног. Па није чудо што облици живота, што односи, што исправни чак закључци, настали у приликама које су њихове, не важе ни за Југославију, а камоли за Африку. Марксизам треба да нам помогне да нађемо прави и једини кључ за сваки вид једне и увек друкчије браве различито живих проблема. Не и да експортира пекиншке кључеве у Тирану, ни тиранске у Праг, ни прашке у Конакри, рецимо.

Говорећи то, нисам био сасвим сигуран да ћу га убедити да је комунисти који себе поштују нужно да буде отворен разлозима сваког другог комунисте. Али, ипак, и јесам донекле. Преварио сам се још једном.

— Узалуд вам све! — рече. — Осамдесет и једна партија осудила је вашу политику као ревизионистичку и разбијачку. Још је Волтер говорио да господин цео свет зна више и од самог Волтера.

— Не цитирате баш сасвим тачно. Оставимо ли неволтеровски детаљ на страну, за нас је цео тај комплекс око осуде коју помињете трећа реприза, а не премијера.

— Није важно шта ви субјективно мислите. Важно је да се не може бити сâм у праву. Кад голико руководилаца и партија, дакле народа, кажу једно, а само Југословени друго, за мене који нисам ни Рус, ни Кинез, ни Чех, него Африканац, проблема нема. Ја ћу знати да се определим.

— Зато што сте у себи давно пре но што смо се и срели били већ опредељени. Ви сте били у Француској?

— Да.

— Откад сте члан КПФ-а?

— Од 1947.

— Против југословенску резолуцију Информ-бироа из 1948. примили сте не сумњајући ни у једну њену реч?

— Био сам и остао дисциплинован војник своје партије.

— Неки кажу да се Каноса овог века зове Батајнички аеродром. Али зар вас бар Хрушчов-љев реферат на XX конгресу није натерао да се упитате није ли било погрешно изједначити до крајњих консеквенца дисциплину партијца и ону војника?

— Не. Хрушчов је с правом говорио против претераности култа личности и против...

— Нисте ли се онда кад је, по вама, само о томе говорио, интимно упитали: јесам ли крив што сам 1948. године примио као истину сваки став резолуције Ибеа?

— Као члан једне политичке партије, ја себи не постављам интимна питања. Ја спроводим одлуке.

Па ипак, пола сата касније, његови су одговори стаали да постепено губе првобитну одбојну жестину, па се и мој разгорели већ гнев стао да стишава. С помешаним осећањима што су осцилирала између пријатељства и сажаљења, између љубави с којом сусрећем без размишљања и цепидлачења борца за исте идеале али и нетрпељивости што осећам према догматицима који на силу носталгишући, рецидивирају у стил једног вида херојске прошлости без подлоге више, прошлости што не одузима ниједну шансу садашњем виду херојства, ја сам с мање жучи и с више жеље да га разуберим прво, а онда и уверим, продужавао да излажем све оно ново чиме су југословенска искуства осавременила теорију и праксу марксизма, и већ му дао и свог Кардеља и остале бро-

шуре које сам имао: нека све то прочита једном на миру и нек се и сам увери у истинитост оног што говорим. И већ је он, све то држећи у руци, листао и онда стрпао у велике џепове своје платнене ветровке кад се јави један необично, суптилно и скоро нестварно мршав и омад млад човек с лумумбинском брадицом, младич који је, седећи дотле неупадљиво и непомично преко пута мене на једној врећи арашида, изгледао у својој непомичности заокупљен искључиво посматрањем рир-пројекције дрвећа што су брзо промицала крај нас:

— Извините што сам слушао. Али ја сам раније већ имао прилике да читам неке југословенске брошуре и већ сам 1955. изишао из француске комунистичке омладине. Ја познајем добро Диалоа, с ким сте говорили, а и он познаје мене. Је ли тако?

— Јесте, Колоко. И баш зато што те познајем, не желим да дискутујем с тобом.

— Бојкотујеш и даље свог брата Африканца?

— Ја не знам за браћу, само другове признајем.

— Сви смо ми Африканци једно, признавао ти то или не. А знате ли зашто ме не признаје? — обрати ми се поново. — Године 1948. добио сам од свог ћелијског секретара у Стразбуру задатак да утичем на једног Југословена, с ким сам пријатељевао, да се изјасни за резолуцију. Звао се Рупник. Можда ви то читате и Рупнич. Нисам сигуран. Успео сам. Рупнич, биће да се то тако изговара, изјаснио се за Резолуцију. Секретар ме похвалио. После неког времена изабран сам чак у биро ћелије. С Рупничем сам друговао и даље. Али ускоро приметим да нестаје његове раније чврстине и да се опет колеба у неким тачкама Резолуције. Чиниле су му се неодрживе. Да бих га уверио у исправност сваке тамо тезе, од оне о кулаштву, илегалности ваше Партије и сарадње

с Гестапоом за време рата, ја доћем на мисао — срећну или не, зависи како за кога — да му помоћу званичних југословенских докумената, које ћемо знати да читамо и између редова, докажем истинитост свих оптужби. Набавим материјале с V конгреса КПЈ и онда почнем да у вашој књижици од тамо неког друга, мислим да се звао Дак ... Даквик или тако нешто, узимам брошуре, прегледе штампе и билтене ваше агенције. Укратко, место да учврстим Рупнића, разuverим њега, али и себе. Доћем у кризу. И прво питање с којим се одмах затим сударим, гласило је: да ли је исправан или није став француске партије, чији сам члан био, према ослободилачким покретима тзв. колонијалних земаља. Ви га вероватно знате. И ја сам дотле мислио да је исправно и нужно да се ми Африканци боримо с француским друговима против њихове буржоазије у метрополи, и да ће, кад радничка класа Француске узме власт у своје руке, аутоматски бити скинут с дневног реда и проблем колонијализма. Али тад сам почео да се питам: колико ће година бити потребно француским друговима да свргну с власти у метрополи своју буржоазију, чију сам властодржачку окрутност, ако не и чврстину власти, имао прилике да осетим на својим леђима, власти концентрисане на малом простору земље у којој су суперпрофити из колонија, уз доста снажну индустрију, створили многа благостања не само у редовима ситне буржоазије него и у крилу високо квалификованог радништва, што вероватно зато и није имало много пречих разлога да се због »хуманистички лепих идеја о равноправности и једнакости« лиши својих стварно већих прихода и привилегија, већих у односу на приходе радника у неразвијеним земљама. Читајући затим из дана у дан разне југословенске написе, оне о економији и политици, али и оне о вашој партизанској стратегији, ја сам долазио до уверења да би можда

требало изменити став француске Партије о афричким ослободилачким покретима, квалификованим као националистички и буржоаски. Помишљао сам, можда погрешно и мегаломански, да би једна Француска, лишена колонија и осиромашена, представљала мање чврст бастион за нападе њене радничке класе вођене КПФ-ом. Помишљао сам, признајем, да би колонијални народи, ослобађајући се, допринели да ослаби подршка коју средњи слојеви засад још дају националној буржоазији метрополе, чије би револуционисање и дебуржоазирање на тај начин могло да почне из Африке и помоћу ње. Дакле, обрнуто од начина који је предвиђала КПФ.

Те сам своје мисли у виду питања упутно Цекау. Друг који ми је саопштио искључење случајно јесте баш овај крај вас. Је ли тако, Диало?

Намргоћен, љутих очију, сикну:

— Јесте! Али знам шта хоћеш да кажеш.

— Мило ми је што знаш да си погрешно.

— Вратио сам се у земљу пре две године.

— Шест месеци после проглашења наше независности.

— У реду. Дошао сам с уверењем да нећу препознати Гвинеју, коју сам давно напустио и која је, ослобођена колонијалне власти, захваљујући на првом месту снази СССР-а, Кине и осталог социјалистичког света, почињала да у срећној клими заједничких и јединствених идеала изграђује социјалистички живот. Тако сам веровао да ће бити. А оно? Сусрео сам се с једном меком, тролом, колебаљивом политиком, једном компромислерском концепцијом вођења државних послова, једном непојмљивом попустљивошћу на све стране.

— Којешта! — рече љутитим гласом Колоко, ког је Диало искључио, али његово мршаво и окато лице остајало је мирно — којешта, брате мој!

— Шта *којешта*? Шта смо ново изградили?

— Тешко се почиње кад се стартује од нуле.

— Кина је исто почела од нуле. Али тамо страни капитал није вршљао по земљи и односио сав скоруп с млека.

— Један пример.

— Сто ти могу изнети. Шта смо направили у Канкану? Дијамантску берзу. Ко откупљује наше дијаманте? Белгијанци, Израелци, Енглези, Западни Немци. Јесмо ли национализовали иједну страну капиталистичку компанију?

— Причекај мало. Нама су потребне девизе да бисмо платили својим пријатељима оно што увозимо: фабрике и све остало. Да бисмо, дакле, дошли до девиза, морамо продавати, између осталог, и дијаманте. И то само за конвертибилни новац. Годишње држава добија само на дијамантима око 70 милиона долара.

— А шта би јој фалило да исто толико узме пореза од Фрије? Што је не национализује, уместо да допусти космополитском капиталу да згрће профите на рачун нашег боксита и алуминија. И ко се то све не богати на наш рачун, знаш ли? А сем *Фрије* постоје и пребогати рудници гвожђа.

— Фриа је акционарско друштво, а рудници припадају...

— Од свих акција, па према томе и прихода рудника гвожђа, 52% добијају Французи, 30% Енглези, 5% Швајцарци, 3% Американци. Тако или слично стоји и са другим компанијама. Чак и водовод у нашем главном граду припада странцима. Електрична енергија такође.*

— Тачно. Само ја не мислим да треба да ти објасним зашто је то тако. И сам знаш да немамо кадрова који би могли да преузму све те њине индустријске инсталације и овладају техничким про-

* Крајем јануара 1961. године Гвинеја је национализовала водовод и електричне централе, а недавно предузела оштре мере против шпекуланата у трговини.

цесом производње. Док не будемо умели свим тим сами да управљамо како треба, говорити о национализацији јесте или демагогија или тотална неодговорност. Утолико пре што знамо да за сваку тону глинице коју извезе, Фриа плаћа таксе и порезе у доларима и да то исто чине и рудници гвожђа.

Камион поче да успорава. Нешто није било у реду с мотором. Ускоро се сасвим зауставимо. Око подигнутог поклопца хладњака окупило се већ неколико људи који су давали савете шоферу, главе и група допола несталих под плехом.

— Шта сам ти рекао! — добаши ми кивно жустри *државни* трговчић. И искочи да и он помогне шоферу својим нестручним саветима.

Заборадио сам шта ми је рекао и на шта је то мислио кад ми је то сад у пролазу рекао.

— Не! Не! — говорио је Диало. — Ми ту радо говоримо држимо и параде пуно волимо. А узми Фидел Кастра! Да смо одлучни као Кубанци, били бисмо одавно мрља зејтина што се шири по мапи Африке.

— Шта причаш! — насмеја се Колоко. — Кастро је познат као говорник који нема мере. Он по шест сати непрекидно говори.

— Али кад? Само кад уради нешто против Американаца. А ми? Наши руководиоци цео радни дан проводе на аеродрому, испраћајући и дочекујући све путнике, чак и сенегалске функционере. Не, драги мој, аеродромском се политиком не изграђује социјализам, нити се обезбеђује независност. Једна бедна полузависна још Нигерија може себи да дозволи прекид односа са Француском после сахарске експлозије, а ми — протестни телеграм само.

— Шта би хтео? Да ступимо у лагер?

— Нигерија није ни у једном лагеру, па ипак... Али не би било лоше ни кад бисмо ушли

у лагер социјализма. Уверавам те. Било би то добро. И те како. Добили бисмо веће кредите, више стручњака, слали још више младих људи у најбоље школе...

— А резултат тога? Заустављање процеса деколонијације, преношење блоковског хладног рата на наш континент? Као да Конго није поучан. Како не схваташ да ми баш не смемо да поставимо жртва псеудолевих фраза и тестова. Нигерија може себи да дозволи прекид односа у знак протеста против атомских проба. Не треба бити наиван. Енглези, који стоје у суфлерници њене политике, хтели би да избаце на чело Африке Нигерију, тек стауу на своје полупозајмљене, полуподупрте ноге, штакама *made in Great Britain*. Игре неоколонијалаца много су компликованије и рафинованије од оних старих. Не треба наседати. Ваља бити паметан.

Рекавши то, спусти се на земљу за Диалоом и придружи окућљенима око хладњака. Мора да су многи знали да се Диало разуме у моторе. Направили су му пролаз. Чак се и шофер склонио и препустио Диалоу своје место *главног* стручњака.

На камиону су ускоро остале, сем губавца и мене, две жене с по дететом на леђима и једна трудна и одсутна. Недалеко од нас на платформи смејала се снажна, масивна девојка, сва наливена здрављем и младим соковима. Дотле је нисам приметио. Исuviше обузет дискусијом. А била је упадљиво лепа.

Младић који се раније, канда, био одвојио од групе мушкараца крај дигнутог хладњака показа јој издалека своје зубе, које је енергично трљао *кирданом* убраним с дрвета боје лепника. Видео сам и пре те гранчице на гомили по пијацама. Па сусрећући већ првог дана у Конакрију многе мушкарце и жене како на улицама у ходу трљају њим зубе и десни, купио сам једном и ја тај танки штапић и почео њим да »перем« уста. Спољни омо-

тач кирдана брзо се чијао и влакнао, али срж, која му је широка и има пријатан на кисело трпки укус, топила се допуњујући пенушањем то чипћење зуба насуво. Резултат: беља зубна глеђ, дезинфекција уста. Но веле да се тако најбоље лечи и пиореја.

Наслоњен сад на платформу камиона с манекенском лежерношћу, младић понуди лепој, интензивно црној девојци неначети штапић кирдана, који извуче из џепа платненог капутућа. Њихови су се прсти, мора бити, дотакли. Она је брзо повукла прсте, с оним истим прикривеним и савладаним узнемирењем с којим то чине све девојке на свету. Он схвати то погрешно, па му се, као и свим несигурним у себе младићима, осмех заледи од самооптужби да јој је, ето, постао непријатан због своје проклете и брзоплете агресивности и да се, ето, она сад наљутила и увредила. А она, седећи на једном сандуку близу ивице платформе, већ је као поправљала наборе на свом провидном широком огртачу од љубичастог тила пребаченом преко блузе и пања. Завршивши то, сва некако окрилатела, велика и сигурна у себе, лебдела је суверено изнад скрушеног удварача. Почела је да му нешто лако говори тихим гласом.

Кад младић стаде да јој после дуже паузе одговара, она је већ трљала зубе не заборављајући да се с времена на време послужи оружјем *погледа искоса*. Чим би га тако погледала огромним округлим очима, он би се стресао, застао би добар тренутак отворених уста, док не би опет успео да дохвати себе чврсто у руке, протресе и продужи разговор.

Мора бити да је причао занимљиве ствари, јер кад се ускоро сви попну на камион, који, оправљен, крену одмах, он набе места до девојке и настави да јој говори. У први мах не обрати пажњу на оне око себе. Тек касније приметим да нема Диалоа.

Мање занета од њега, или играјући вечиту игру *мањег одушевљења*, она би овде-онде дизала главу и, свеснија но икад дејства својих очију на мушкарце, бацала понеки запаљиви поглед на путнике. Сваки би од ових ускоро нашао изговор да јој приђе. Обично с понудом.

— Хоћеш ли наранџу? Узми.

— Ево ти један манг. Зрео је.

— Где си набавила овај тил? Леп је.

То је упитао државни трговац. Она му се љупко насмешила и објаснила где га је купила. Заправо не она, она га није купила. Купио јој га је један њихов сусед. Чинovníк је. Био га је набавио за своју жену, али видећи је како прелази преко улице, потрчао је за њом и поклонио јој га је.

Она се смејала. А шта би друго после тог скоро директног позива да јој и он поклони нешто? Младић је у том часу имао изглед жртве. Увређене жртве. Кад се трговац, не знајући шта више да пита девојку, спусти крај ње и ућута први пут од јутрос, она се окрену достојанствено младићу и позва га погледом да настави причу. Али он се очигледно осећао јадно. Није имао снаге да продужи. Мучило га је зујање толиких мушкараца — старијих, зрелијих и искуснијих од њега — око те девојке која му се једноставно била свидела и још свиђала па би му било необично слатко да прича и даље с њом да је сачувала уши и очи само за њега.

Но сад у друштву, шта да јој лепо каже. То и јесте оно увредљиво. Она је крива што се он не осећа нимало славно. Зашто баца оне луде своје погледе на мушкарце око себе? Зашто их изазива? Зар јој он није довољан? Воли ли она да сви облећу око ње?

Она није одбијала ништа што би јој сапутници понудили. Исцедивши себи сок наранџе у уста, она је презриво бацала на пут њену белу љуску и прешла на манг с дискоидном кошти-

цом. И њу баца, па поче да се игра својом нарук-вицом. Сем трговца, још су је тројица окруживали седећи. Младић, сетивши се коначно ко зна откуда и како да младе девојке цене више старије људе обезбеђених прихода и признатог угледа, не могаде више да издржи, покуњи се као да му је све пропало, али не оста задуго шћућурен крај ње, него се трже, усправи, погледа је потцртано болно и тужно, па се диже и, не видећи срдечно подстичући осмех који му је упутила, оде без речи у супротни угао платформе. Да би се оправдала пред другима и сачувала своје достојанство чак и више неголи што је мислила да је логично да то уради, девојка слеже презриво раменом, које се, голо под тилом, са спалом левом нараменицом блузе, чинило лепше, округлије и сочније. Иако је обично знала да једним брзим неприметним погледом испод ока виђено задржи добро у сећању, не примети да младићу није промакло то њено презриво (а како би друкчије и могло бити) слегање раменом и да се још више покуњио налазећи све нове и нове разлоге за самооптужбе и, очигледно, врло песимистичко-инфериористичке закључке о себи, свету и животу.

Били смо већ изишли из шуме, дохватили се саване с отвореним видиком лево, десно и испред нас низ цесту. Висока, чврста трава, повијених врхова, рујала је тихо, зрела и ничим заљубана. Али нисмо прошли ни пет стотина метара од три мале казе у дворишту ограђеном кољем кад читаво племе гибона, селећи се у потрази за храном или бежећи од неке опасности, претрча цесту не обраћајући пажњу на нас. Најкрупнији међу њима, онај који је први избио на пут, окренуо нам је леђа и млатарајући командантски десном руком пожуривао своје друштво да што брже изврши пребацивање. Тек кад су и последњи пикавци из стада прешли пут, он нам се окрену, искези и, дижући обе руке увис, запрети целом петотонцу.

Никад још нисам ни у једном зоолошком врту видео толико мајмуна наједном, па се, узбуђен, окренем окатом Колокоу и, показујући пруженим кажипрстом у чопор, викнем:

— Гледајте колико их је. Што су дивни!

Али трговац скочи и дивље ме дохвати за руку.

— Јесам ли ти рекао већ једном да не показујеш прстом на мајмуне! Ако се теби не стиже кући, мени се жури.

И окрену се осталима, тражећи одобравање. Нико ни овог пута не рече ни реч. Напротив, као да су сад сви били још одсутније задубљени у своје мисли. Сви сем губавца, који је дигао главу: био је то старац, у ствари. Као и брат му крај њега.

— Где је Диало? — упитам Колокоа.

— Код шофера. Роџаци су. Како да кажем, из истог су племена. То јест, они су и више — из истог су краја.

Не знам како, разговор о Диалоу се не прекиде. Колоко ми је причао о њему. Механичар је био у Француској, али сад ради релативно субалтерни посао у суду. Упркос томе, он је угледнији од многих на највишим положајима, па може без куцања да упадне и министрима у собу, а има у свако доба приступа и у канцеларије партијских руководиоца. Длака на језику нема. Каже увек сваком у лице до краја све што мисли. Зато се нико и не љути на њега. Па немојте ни ви. Груб је, али сви цене његову отвореност и његово срчано поштење. Био је тамо, у Француској, неколико пута хапшен и мучен. Никад није никог провалио ни теретио. Никад ништа није признавао, а једном је предат чак и суду јер се био затекао на месту неког, алжирског рецимо, атентата, а није имао алибија; ипак, иследник је био принуђен да га пусти: уста није отворио ни на полицији ни на суду.

Понудим му цигарету. Пробирачки колебљив, гледао је у пакло. Најзад, уз танак осмех, узео једну с два танка прста, сваки тањи од цигарете. Све је на њему било танко.

— Баш добро, пуши ми се од јутрос, а не стало ми.

— Зар се нисте снабдели за пут?

— Хтео сам да купим, али сам после заборавио.

— А ја сам се, долазећи овамо, снабдео нашим цигаретама.

— Добре су. Рупнић их је понекад имао.

— Управо: наше су цигарете добре код нас. Па и у Европи. Овде је превлажно за њих. После неколико дана, убуђале су ми све, упркос целофану.

— То је зато што ви правите цигарете од некуваног и непрженог дувана.

— Тачно. Наш супе на сунцу.

— Ту где се понекад проценат влаге диже на 80 и 100 јединица, само мртав дуван може да се одржи — куван француски, или пржен амерички.

Пушили смо. Гледао сам му прозрачну црну руку с нежно жутиим дланом.

— Докле ви заправо путујете и одакле?

— Био сам на свадби код роџака.

— Зар сте из Малија?

— Не, ја сам Гвинејац.

— Имате роџаке преко?

— Како да вам објасним. Ја сам Маленке. Видите то по ова три ожиљка на мојим јагодицама. Нас има и с ове и с оне стране границе. Јер, како да вам објасним, — те границе су свим фиктивне и, како да кажем, — произвољне. Бивши администратори су их лењиром упртавали на картама па се тако десило да су старе територије пресечене по ћуди оловке а племена подељена на хартији. Нас има у Малију и у Гвинеји,

Сусуи живе у Сијера Леоне, па чак и на Обали Слоноваче и дуж Гвинејске обале. Фула има у Фута Балону, у Горњој Волти и у Дахомеју.

— Значи да постојеће националне државе, уколико и јесу државе, нису нације.

— Какве нације! Како да вам објасним? Различитих нација, видите, у Африци уопште нема. Неки заједнички економски интереси почели су да се формирају и пре фамозне *loi-cadre*. Разлози исти — потребе администрације. Колони, капиталисти, компаније — имали су обавезе према административно територијалној јединици. Ми смо радили за њих. Једном речи — интереси су кристалисали око административних, али ненационалних јединица као што су Нигер, Чад, Горња Волта, Мали, Гвинеја, Обала Слоноваче. Но свакој од тих економски и порески компактних територија недостају она друга два чиниоца судбоносна за формирање нација — историјско-психолошки фактори и језик.

Не без извесне гордости помислио сам у том да, упркос свему, даљинама, историји и којечему што нас разликује, општа социолошка знања данашњих прогресивних људи сва потичу из истих извора. Он је продужио да ми објашњава оно што сам и сам донекле знао. Нисам га прекидао јер ме занимало не толико оно конкретно и више од мог знања, колико његова марксистичка терминологија, ту, на 8.000 километара ваздушне линијске удаљености, иста као она којом се служе и људи у мојој земљи:

— Историја Африке? Ако на њу мислимо, онда све ове данашње независне и полузависне државе не представљају ништа. Постојало је некад давно у средњем веку царство Мали, царство савсим прафеудално и тако даље. Знате, било је слично оним великим агломерацијама каква су била краљевства у Европи у доба Карла Великог и доцније. Чули сте вероватно и за бескрајно ве-

лико царство Гане, које је обухватало скоро исте територије као и Мали. Било је још тих краљевстава и царстава, врло дифузних, а врло сличних. Остала су о њима више предања неголи документи. То је било. И пропало. Распадало се то некако само од себе. Између тих давних времена и данашњице, налази се ванисторијски хијатус. Колонијализам је спречио наш нормални развој. Задржао нам је свест о нама на нивоу прастарих времена. Обичаји и веровања нису еволуирали столећима. Последње две-три декаде почињу да нестају сами од себе под импулсима живота и потреба. То се под притиском савремене цивилизације, односа који настају с њом, других обичаја, навика и идеала који се намећу данашњем свету, хтели ми то или не. Хоћу да кажем — нека иоле прецизнија државно-историјска свест у позитивном смислу у Африци не постоји. Нешто друго егзистира — племенска традиција, што се по градовима губи, а у селима одржава. Постоји и нешто што би назвао конвексном свешћу или свешћу у издубљеном смислу. То је обједињујуће знање које имамо, сви у црној Африци, да смо били нељудски израбљивани и да нам је брана колонизације свима спречила природни развој и специфичну нашу еволуцију. Отуд су код нас племена стварније осећајне реалности од нација. А шта значи племе као друштвена категорија у свету у ком живимо? Значи прошлост. Прошлост која нестаје ма колико се ми трудили — не ја, ја то не чиним, али има и таквих који мисле да их треба сачувати — стара племена и старе обичаје, и да је наш пут у неговању такозваног афричког спиритуализма, јер се тобож њиме ми одвајамо од осталог света и њиме само ми нешто можемо да значимо у њему, а не — тврде они — имитирајући Европу или друге неке континенте. Ја тако не мислим. Свестан сам другог нечег, кудикамо важнијег по нашу еволуцију. То је наднационал-

на свест да смо Африканци. Жеља да се цела Цр-на Африка уједини. Већини је свеједно како ће се то догодити, какве ће облике примити та свеафричка држава. Хоће ли она имати јединствено и строго централизовано уређење? Није ни то савим немогуће. Разлике у начину живота и свему што нас чини нису велике и битне. Има их опет који мисле на једну конфедеративно уређену државу. Има и федералиста. Ови се мени чине најреалнијим и најдалековидијим. Дабоме, дабоме, све то није оствариво од данас до сутра. Поред низа добрих шанси које нам је пружио систем уведен после *loi-cadre* 1957, шанси које су, како да кажем, неки наши политички вођи у франкофоним областима Африке умели да искористе у циљу ослобођења, чињеница је да их је било и који то нису учинили ни до данас. И неће ни сутра, без обзира на врло диференциране и суптилне нијансе формалне независности у земљама коминотеа, које би некима бар пружиле могућности да се осамостале и ослободе без већих напора и трзавица. Али у њима баш и постоје врло амбициозни вођи, врло различитих профила, личности које не умеју да интересе својих жеља за престижом подреде потребама целог нашег континента, његових људи и његове улоге у свету. Друга је опет ситуација у стварно независним земљама какве су Гвинеја и Мали (иако у њему гарнизонира још увек изванредан број француских трупа које ће не задуго још бити ту). Модибо и Секу воле се и поштују и ја не сумњам да проблем првог и другог човека у федерацији Гвинеја — Мали неће представљати никакву сметњу уједињењу.

— А Гана?

— Да! — рече замишљено — Гана. Нисте били тамо?

— Намеравам да одем.

— Видећете и сами да је то, како да кажем, друго нешто. Мислим, друга проблематика.

— Јесте ли сигурни?

— Енглези су друкчије владали од Француза.

— Мајмуни су лево на дрвећу, не показујте прстом на њих! — узнемирено рече трговац прилазећи ми.

— Нисам гледао. Причам с пријатељем.

— Добро. Добро. Приметио сам их, па сам пожурио да вас упозорим. Не показујте више прстом на њих. Морам сутра да сам у својој канцеларији. Најбоље је не видети их, не показивати их, ћутати.

— Овог пута ви причате о њима, не ја.

— Причати се сме. Чак је дозвољено и речима назначити где се налазе. Оно што је опасно и што их љути, врећа и гони да нас урекну, то је кад приметете да се на њих показује прстом. А увек приметете. И онда се увреде. Не дижите главу...

— Што?

— На другом дрвету манга од окуке наовамо, чучи велика гибонка с малим на прсима. Она нас гледа. Боји нас се и љути се на нас!

— Добро! — и да га скинем с врата, окинем — Хвала на упозорењу.

— Слажем се! — рече умирен, погледа око себе и, видећи да већина куња дремљиво, оде поново до девојке, којој понуди полутку коле, спретно је раздовојивши ноктом. Али не нађе место уз њу па седе недалеко.

Нисам слушао шта јој прича, али вероватно ме је оговарао јер пре но што се окренем окатом Колокоу, ухватим поглед који ми је упутила. Био је презрив и у исти мах заинтересован. Кад се насмеја гласно, крајеви усана, језик и десни зацрвенили су јој се интензивно од коле, тог плода облика и величине кестена, горког као кафа. Уверавали су ме да та воћка, која расте у махунама, садржи много концентрисаног кофеина,

који стимулира и, у већим количинама, делује као дрога.

— Остаје вам да ми објасните проблем језика!

Улазили смо поново у шуму.

— Како да вам кажем...

Одјекну снажан пуцањ, камион одскочи и поклецну, нагло зашеврда и заустави се.

Из кабине истрча шофер и погледа, сав очајан, у леву предњу гуму, цикну, ухвати се љутито за главу и опсова на француском: »Merde!«

Не знам зашто, али кад год Африканац казује на језику бивших колона неко своје снажније осећање, ма колико било аутентично у истини, оно делује лажно и неуверљиво. Зато се и не узнемирих сувише. Шта ту изводи!

— Силази! — раздера се и поче да одвезује резервни точак, ланцима причвршћен о бок хладњака.

Било је десет сати и четрдесет минута. Добро, замениће точак и кренућемо за двадесет минута.

Али мог мира нестане кад видех да шофер и после десетак минута још тражи врло пажљиво нешто непостојеће, када, међу алатом, који је разастро на папучици. Приближим му се. Мрмљао је бесно:

— Знао сам! Знао сам. Знао сам да ћу га заборавити.

— Шта си заборавио? — упита га Диало, који се вратио из високе траве.

— Кључ. Не могу да одспрафим гвинтове и скинем точак.

— Не може ли овим?

— Не, то је од лимузине.

— Што си га понео?

— Онако. Место правог.

— Да пробамо?

— Знам унапред да је преузак.

Диало покуша. Узалуд. Завртњи су били прешироки за кључ.

— Подигнимо кола као да располажемо потребним алатом. Најбу ли неки који га имају, мање ће да чекају и дангубе.

— Слажем се.

Међутим, ни с дизалицом није ишло. Петљао се дуго док се није нашао начин на који треба манипулисати с њом. Најзад је и то било готово.

Некако ми се није седело у трави крај пута. Због змија и осталих гмазова. Независно од опасности, осећам гађење према њима. Можда је оно маскиран страх, алармно звонце. Нека. Гаде ми се. Био сам нерасположен. Гладан, уморан, а ко зна, можда до ноћи неће наићи неко ко би нам могао помоћи да одгвинтамо точак.

Моји сапутници били су мирно поседали по камењу и трави на ивици шуме, из које се, свисока, чула учестала дрека мајмуна.

— Рекао сам ти! — прибе ми трговац — сад си се уверио.

Шта ме дави? Окренем му се спреман на свађу:

— Глупости. Ако ћемо право, ја сам показао прстом само на ону велику групу гибона. И? Ништа се није десило. А ово прскање гуме дошло је пошто си ме упозорио на мајмуне лево и десно од пута. Нисам их ни погледао.

— Нека ниси. То си ти био наљутио оног великог мужјака. Он нас је проклео. Видео си како је дигао обе руке.

— То је чисто бапско којешта — рекнем суво и одбојно. — То се не држи. То не постоји.

— Шта ме се тиче јесте ли или није ли нешто што јесте. Ти си показао прстом и, ево, — гума је прсла. Питање је колико ћемо ту чекати због тебе. Може бити да је његово проклетство на дужи рок.

— Колико има до првог насеља?

— Педесет и више километара.

Утом се вратила она двојица најкрупнијих и најснажнијих наших сапутника. Пала су ми и раније у очи. Али они су све време ћутали као да су везани заједничком неком тајном. Укрцали су се кад и ја, од ствари нису имали ништа, и ни с ким досад нису ни реч проговорили.

Један је од њих сад вукао велики зелени грозд с ократким дебелим банама, други је у скинutoј кошуљи носио десетак крупних воћки налик на диње. Одабра највећу и понуди је без речи лепотици, око које се опет вртео државни трговац, иако је разговор између њих често застајкивао. Брбљив иначе с другима, с њом му се сваки час прекидала нит мисли. Сматрајући да је ћутња нешто најгоре, он би јој тад увек понудио нову полутку коле и обавезно упитао: »Како си? Како породица? Како ти лично?« За то би му се време упалила сијалица и он би се досетио неке занимљиве теме. »До своје десете године патих сам од пупчане херније. Оволика ми је штрчала.« Лепотица је зевала.

Раширио је педаљ и она се насмејала. Весело? Подсмешљиво?

Он би ћутке сачекао да је прође напад смејања. Или је то њено смејање коинцидирало са прекидима његових мисли?

Али овог пута није дошло до застоја. Продужио је лако: »Излечио ми је то наш сеоски марабу. Овим записом. Стално га носим о врату.« — »Шта пише на једном таквом запису?« — упитам наивно. Он ме не чу ни кад сам трећи пут поновио питање.

Девојка је чачкала нос, што се не сматра валад непристојним. Он јој понуди нову полутку коле. Али она одби главом. Он је упита: »Како си? Како породица? Како ти лично?« На свако је питање пристojност налагала да се одговори са

»А-ха.« А Камара — тако се звала лепотица — била је пристojна девојка.

Оне две жене с дететом на леђима седеле су по страни и тихо причале. Трудница је скупуљала суварке за ватру. Иако се чинило да је у последњим недељама трудноће, сагињала се доста спртно. Диало је донео неколико лијама. Окати Колоко наиђе нешто касније, носећи читаву прегршт дугих чворноватих коренова маниока. Један је већ био ољуштио успут и понудио ми га: »Узми, слатко је«.

Сви смо поседали на пропланку иза првих редова дрвета лево од пута. Камсион, шофер и неколико радозналаца задржавали су се још увек на стотинак метара од нас под сунцем које је сад пржило. Жега је притискивала. Влага морила. Дијагноза: фјака и општа нервна напетост. У хладу широког еукалиптуса трудница је седела косо, ногу избачених на леву страну. Неки мушкарци су дремали. Губавац је нестao за најближим жбуном. Сасвим сам добро видео кад је шофер, чућећи крај точка с пробушеном гумом, дигао главу. Нисам чуо шта је рекао једном човеку крај себе. Ни шта му је овај одговорио. Али шофер је на то хитро скочио и почео да виче. Као ободен, Диало појури. И ја се дигнем и пођем у сусрет људима који су се свађали. Шофер, који се звао Сула, викао је:

— Па шта ако сам те замолио да ми додаш клешта? Ниси бодљикаво прасе да не смем да те погладим.

— Од постанка света ни ја ни ико мој није никад извршио наредбу једног прљавог Сусуа.

— Шта? — урликнуо је шофер. — Понови шта си казао!

— Шта имам да понављам. Цео свет зна ко сте ви. Из стражњице белих сте се хранили. По храну сте се одувек увлачили у стражњице *порто данећа*.

— Ми? Је ли? Ми? — грцао је шофер. — Ми? Је ли? Ми? Ми који живимо на обали океана? Ми? О, проклети Фула, проклет био ти и цео твој род! Зар си заборавио да смо те силом морали натерати пре две године да гласаш са *не*? И ти се усубујеш мени нешто да кажеш, ти који би гласао за *коминоте* да те ми, Сусуи, нисмо натерали да гласаш *ендепандан* како је ваљало!

Увређени Фула учини два брза корака, застаде дахћући пред намргођеним Сусуом, па му њевито чучну, зграби му кошуљу за крај, повуче. Платно прсну, поцепа се и оста да висе низ мишићави торзо шофера, који се раздра:

— Видите ли, браћо, шта уради Фула с мојом новом кошуљом!

Одмах затим Фулина је кошуља висила у дроњцима.

— Зашто си му је поцепао? — упита неко од људи који су стајали близу.

— Да се ти не стављаш нешто на његову страну? Како и не би, кад си и ти исто псето! Али дођи, тројицу ћу оваквих као што сте вас двојица сам да смлавим. Дођи само. Нисам ја хипокрит, ја сам демократ!

Шофер се бусао у груди. Али му други Фула добаци:

— Ти демократ, а поцепао си кошуљу једном сиромашном човеку! Срам те било!

Он одговори севајући очима:

— Моја је кошуља била нова! А његова — ионако дроњци.

— Дроњци су сиромашном скупљи од богаташевог злата. Ти зарађујеш и преко плате, а он ништа.

— Нек нешто научи па ће и он зарађивати.

Фула се полако приближавао шоферу. Кораци су му били тако лаки да се чинило да клизи. Изгледа да је желео да му се прикучи довољно

близу да би онда, у тренутку који изабере, могао да га дохвати, стегне и тресне о земљу.

Али Диало, преображен и црњи од свих, стаде уз шофера и, не владајући сасвим собом, упита:

— Шта је, Фуле? Мало шале? То волим. Само не дижите руке на наше. Има нас овде двапут више од ваших. Лоше бисте се провели!

— Довољно нас је да вас пребијемо као малу децу! Један Фула вреди у сваком боју колико десет и више Сусуа.

Шофер се саже, зграби комад гвожђа и крену дигнуте руке. Његов га саплеменик Диало зграби за руку, из које истрже металну полућу. Сад већ господарећи собом, рече:

— Зар смо уништили све непријатеље Африке па од доколице сад треба једни другима главе да разбијемо? Хоћеш ли, брате Фула, да ми кажеш шта је био повод спору између тебе и мога рођака?

— Не допуштам да ми заповеда један Сусу кад се зна да су нам Сусуи били робови које смо ми продавали свима, чак и белима.

— Обрнуто се чешће дешавало! — викну државни трговац. — Кунем се.

— То је било некад! — рече Диало помирљиво. — Али шта те то увредило?

Фула је гледао бесно у државног трговца. Ипак одговори Диалоу:

— Није смео да ми каже што ми је рекао.

Диало се, налик на знак питања, окрену шоферу, који рече:

— Он је стајао ближе алату од мене. И ја сам га замолио да ми дода клешта.

— С којим правом? Један Фула неће никад послушати наредбе Сусуа.

— Али он ти није наредио, он тврди да те замолио. Је ли те замолио?

— Замолио или не, један Сусу не сме ни да помисли да би могао мени да командује!

Рекавши то, поче се опет приближавати шоферу. Други Фула крену према трговцу. Диало стаде испред обојице и викну:

— Доле руке!

Једна се рука гад спусти као маљ снажно на Диалоову главу. Он посрну, побе уназад, удари у шофера и као да га тај додир с телом робака из безуми, фркну као пастув, крикну, удари ногом у сандали о земљу, поскочи, дохвати Фулу преко појаса, одиже га и баца себи иза леђа.

Али Фула се не стиже да дигне из прашине кад двојица других насрнуше на Диалоа. Шофер дохвати једног од њих за ногу и, окрећући се силовито око њега, поче да га врти као чигру, чигру која је брзо скакутала на једној нози, али која је, опшамућујући се, могла сваког часа да се сруши и незгодно повреди.

Утом одјекну однекуд иза наших леђа најдубљи бас који сам у животу чуо. Био је то глас једног од оне двојице ћутљивих, глас оног крупнијег, оног који је малочас донео у својој кошуљи десетак папаја, те слатке и сочне палмине диње с мирисом који, истина, подсећа на ублажени смрад обојака тек изваћених из војничког сандука, дакле чистих и опраних, али воњавих од раније. Најснажнији и најкрупнији сапутник рашири руке и стаде између свих заваћених.

Било их је већ, међу њима крај кола, али и око њих много људи закрвављених погледа и стиснутих песница, спремних да се умешају и претворе речкање у општу тучу.

— Браћо Африканци, шта то радите? Не уништавајмо се између себе! Мало ли још непријатеља имамо?

— Чули смо то. Ђути! — рече државни трговац. Но други неко упита:

— Ко ли је тај дугачки?

— Зна ли га ко? — заинтересова се губавчев брат.

— Одиста, ко је он? — упита и губавац, који се вратио и сад стајао по страни од гужве, али довољно близу да му ништа битно не промакне.

Изгледа да нико није знао да одговори на та питања.

— Не журите, браћо, све ћу вам сам рећи. Ја сам из Конга. Моје се племе зове Балуба. Чули сте, ваљда, за моје?

Није требало да то пита. Јер чим је рекао да је из Конга, заваћени су људи оборили главе и руке и њихови су се напети грудни кошери почели да опуштају.

Касније, кад су сви задовољили своју радозналост, добивши од Балубе одговоре на своја кратка питања, сви, као да се ништа није десило, одоше да ручају кувани лијам. Неко је нашао чак и оних љутих трава које се грицкају кад нема паприке, врло опрезно, јер су много љуће од њих, овде у Африци црвених и ситних као нокат.

Седели смо сви на трави пропланка. Служиле су нас оне две жене које су скинуле децу с леђа и пустиле их да бауљају око мушкараца. Кад би које дете допузало до неког од њих, бацали би му по комадић тог кромпира. Трудница је седела подаље под једним еукалиптусом. Изгледало је да, наслоњене главе на стабло, дрема дишући тешко и споро.

— Откуд ви у Малију? — упитам Балубу.

— Враћам се у своју земљу.

— Преко Бамака?

Он не одговори. Да ли се само правио тајанствен, или је имао истинских разлога да не даје податке о себи?

— Јесте ли били у Европи?

— Не! — рече.

— Него?

Место да одговори, упита ме одакле сам и шта ту радим. Пошто му одговорим, он се обазре, па тихо, мада врло једноставно, рече:

— Проучавао сам методе и технику герилског рата.

— У Алжиру?

Као да климну главом. Па поћута мало, гледајући пред собом.

— Ми ништа од тих најнужнијих ствари не умемо. Хапсе нас, муче, убијају. Пале нам села. А ми — голоруки и голоумни. Ништа не знамо. Ни како се цеста уништава, ни мост диже у ваздух, ни аутоблинда напада. Сад знам. И могу да научим многе. Јер овако како јесте, не може се више поднети.

Упита намерно пренаивно:

— Не верујете ли у могућност смирења и аранжмана између Чомбеа и ваших?

— Док држе Патрису Лумумбу у хапсу? Док раде што раде? Рекли сте Чомбе. Али ко је Чомбе? Белгијски плаћеник. Као што је Мобуту — амерички. Нису они ништа. Обични продани волови.

— Он има војску.

— Одузмите палмином пацову палму, и он ће да липше. Њихова војска је добра да убија голоруке. Ускоро ми то нећемо бити. Тад ће Чомбе и његова продана банда видети мало како побеснели слонове газе. Па нека писну само.

Будући диверзант се узбуђивао.

— Јер нисам ја сам. Ја идем куда идем да бих прихватио неколико група наших младића. Они ће се, долазећи с разних страна, састати на одређеном месту. Оданде ћемо у Конго. Сваки у свој крај. Нема мира док тим мамбоима у колонској служби не буду извађени шупљи змијски очњаци. Поразити, разоружати, и онда, обезбеђене победе, пустити их куда хоће. Ми се људском крвљу не хранимо.

Његов сапутник, нешто мање висок и не тако снажан и крупан, донесе неколико зрелих лимунова.

— Воде нема у близини. Ни казе.

— Ваљда ће за дана још наићи која колачији је шофер опрезнији од нашег па је понео алат са собом!

Он се осмехну, ућута, онда упита: — Јесте ли приметили да је трговац из очајања престао да се удвара лепотици. Пропада му сигурно неки заказани посао.

— Рекао вам је?

— Ено га на друму. Звао сам га да руча — махнуо је руком у којој није више било полутке коле. — Чека да му случај доведе за руку неку лимузину.

Говорећи то, био је пресекао воћку на две поле ножем, чије је дуго, танко и оштро сечиво љутито искочило, избачено из дршке јаком полугом и, понудивши ми нож да и ја то урадим са својим лимуном, сагињао се к мени, кад са стране, недалеко из цбуња, одјекну ужаснути дечји крик. Савијајући се још к мени, истрже ми нож, баца своје полутке лимуна, изви се, и у скоку несташа за лишћем. Ускоро изиђе иза цбуна држећи дете у руци.

— Лимун! — викао је — мој лимун!

Сви поскачу и дојуре до њега, који је већ спустио дете у траву и, притиснувши му ножице коленом, с два му је прста отварао стиснуто око у које је одмах стао да цеди, једну за другом, обе полутке свог лимуна.

Дете се трзало и вриштало. Киселина га је пекала. Мајка је стајала по страни, пепељаста и нема.

— Добро је! — плесну дете по образу и пусти га.

— Змија пљувачица? — упита онај младић, први лепотичин удварач.

— Да! — рече равнодушно спасилац. — Ено је тамо. Ножем сам је приковао за дрво.

И показа руком према густој ћупи дрвећа иза цбуња.

У здравственим обавештењима која су ми дата још у Београду пред полазак на пут, спомињане су те змије пљувачице, које, невидљиве, с гране могу да иштрцају свој отров и погоде човека тачно у зеницу с даљине од два па и двапут два метра. Мислио сам да је то једна у низу прича о опасностима које минхаузенски вребају са свих страна у бујној флори и фауни тропа. А ето. Да није било лимуна при руци, дете би умрло за минут. Овако ће изгубити само једно око. Можда и неће. Одмах се интервенисало.

Узбуђење се почело да слеже. Мајке су, поучене овим, поново упртиле своју децу на леђа. Оно *попљувано* и спасено још је руцало. Друго је, заборавивши на све, одмах заспало, обрашчића наслоњених на топла мајчина леђа.

— Ускоро смо — осамнаесторо нас — седели у хладу дрвећа крај друма. Подаље од наше групе, младић се опет удварао девојци а губавац је спавао у хладу палме. Његов брат је нашао место лево од њега и одсутно крунио бројанице, утонуо у неку контемплацију без руба и краја. А младић је, канда, делимично бар савладао јутрошњу трему, несигурност и увреду. Ако га је она још увек пекла, то је зато што споро пролазе ране које човек сам себи нанесе.

Разговор се вукао. Нису све притискале исте бриге. Можда је највећи број људи почео да помишља да ће бити принуђен да ту остане до мрака или чак и да ту ноћи. Један је очајавао. Нескривено. Државни трговац. Престао је да прича о промашеном послу. Тврдио је сад да брине због брига којих ће се набринути они који га данас очекују. »А мене нема!«

Глупо, али нико се није смејао. Друм се простирао дуг и депресивно пуст.

Диало први изиђе из све наметљивијег осећања кривице и пораза.

— Браћо, мислим да нема смисла тако. Шта смо се снуждали. Мени се десило већ да сам тако на једној цести, у крају пустом а не богатом као овај што је, провео пет дана док нисам са својим друговима дочекао помоћ спасилаца. Има нас овде петнаестак мушкараца, без болесника и брата му, три жене, двоје деце. Прво, требало би потражити има ли где у близини воде. Друго, глупо је да, овако незапослени, седимо не радећи ништа. Предлажем: а) да нас десетак оде у потрагу за водом и храном бољом од воћне, б) да се пред полазак сви нађемо на овом месту и одржимо час самокритике, в) да одредимо стражу за ноћас. Изузећемо од те дужности шофера, који мора бити сасвим одморан да би, најбе ли помоћ, могао после да ради свој одговорни посао. А ми, проклет, на ноге.

— Ко си ти да мени заповедаш? — побуни се Фула.

— Ја преузимам одговорност за све.

— Зашто ти баш? Један Сусу!

— Предлажем да гласамо! — рече Балуба.

— Ко је за Диалоа?

Девет се руку диже увис: за Диалоа. Четворица Фула била су против њега. Али двојица — ни за, ни против. Одлучено већином, усвојено од свих — урађено. Шофер, трговац, болесник и брат, као и младић, требало је да остану на месту које смо почели да зовемо сви — логором.

Кренули смо по двојица у једном правцу. Мени је запао онај тајанствени безимени још број два, малочашњи спасилац детета. С њим сам пошао према североистоку. Ишли смо саваном и шумом. Понео је мачету, за случај да се треба пробијати кроз прашумски густиш.

С почетка ћутљив, поче да одговара на питања тек кад се удаљисмо довољно од логора. Он није Конгоанац. С границе је Обале Слоноваче и Дахомеја. А био је... мало по Африци... ништа

нарочито... тек да види како исти један народ живи у разним државама. У селима је свуда исто, а у градовима — друкчија власт. Од формално независне до сасвим независне.

— Како је код вас?

— Како може да буде кад је Уфуе Боањи све и сва! Чуо си за њега?

— Оснивач РДА*? — рекнем да бих га изазвао.

— И француски послушник!

— Како то тумачите?

— Издајом. Продао се да не би био осуђен на робију. Кажу да је пре тога био хапшен и мучен, али тад, први пут, да је поднео храбро мучења. У страху да још једном не мора да их отрпи, пристао је на услове које су му поставили Французи и, ето, — сад је гори од њих.

— Ви сигурно не припадате истој политичкој партији?

— Ми из илегалне Прогресистичке странке, ми се боримо за независност, тј. за програм Демократског афричког окупљања, тог покрета који је повео, али и издао Уфуе. Иронија је у томе што се владајућа и једина странка на Обали Слоноваче и даље зове РДА, иако теоретски покушава да оправда присуство Француза тактичким и идеолошким разлозима. Знате ли ви да је Уфуе Боањи, сад натовач, био пре неколико година ако не члан КПФ-а, а оно криптокомунист који је и у парламенту и ван њега одржавао најинтимније односе са КП-ом и похађао пуних годину дана партијске вечерње курсеве?

— Уфуе Боањи је за вас обичан издајник?

— А шта друго може бити председник владе формално независне земље у којој, захваљујући

* Rassemblement démocratique Africain, први и једини политички свеафрички покрет у франкофоним зонама, основан после рата, 1946.

њему, све остаје исто као и под колонијалном управом? Односи и експлоатација, сиромаштво црних и ароганција белих.

— Неко ми је рекао да се већ помишљало на његову ликвидацију.

— Убити њега? — исколачи очи. — Зашто?

— Издао је! — рекнем зачуђен његовим чуђењем више неголи што је он био и остао запрепашћен мојим рекла-помишљалом.

— Издао је. То је тачно. Али питање гласи — зашто је то учинио?

— Зато што је био слабић!

— Сигурно! — одговори и додаде замишљено корачајући крај мене — чврст човек то не би учинио. Али...

Застаде и ућута. После неког времена кренемо.

— Знате, ја осуђујем издају уопште... Али и ви треба да нас схватите. Ми смо толико трпели...

Чуо сам већ то »ми смо толико трпели«. Погледам га искоса: подрхтавао је под тешким црвеним сунцем што је притискивало пробијајући се кроз густу ваздух презасићен воденом паром. Без прекида знојили смо се само, док је око нас све ћутало. Чак ни капуцинчићи, којих је у то доба године било пуно, мајушни и обично прегласни, сад нису ни цвркутали ни крештали.

— Не чујем први пут то — прекинем тишину — али признајем да не разумем ту врсту бољећивости према таквим рђавим, себичним и бедним људима.

— Поштено говорећи, ни ја не разумем своју бољећивост, како је зовете. Само — ето — осећам је. Кад сте споменули ликвидацију, ја сам замислио себе с револвером у руци и угледао се пред Уфуеом.

— Ја га не трпим, ја га мрзим, ја га презирем, али ако ја треба да будем тај који има да му прекине животну силу... Не, ја с тим не бих мо-

гао ни у машти да се помирим. Жив човек није само оно рђаво што је урадио. И, уопште, само оно што је урадио. Него и оно што је осећао, мислио и — омогућио другима да добро ураде и доврше.

— Банту-филозофија?

— Не. Али није тајна да су се Уфве Боањи и Секу Туре волели и поштовали. Њихова су схватања данас противречна. Било би логично да се презиру. Не презиру се. Они се међусобно осуђују, нападају и вребају. Вребају, али се у јавним иступима не именују. Из поштовања према оном што је некад било. Неко вам је сигурно већ морао рећи да Секу Туре без Уфве Боањија не би никад био у Гвинеји изабран у Асамблеју. Двапут је пропадао на изборима пре референдума, јер је, за разлику од Уфве, још с почетка повео леву политику. Тада га је Уфве, који је већ имао своје аранжмане с Французима, убедио да треба само јавно да каже да подржава његову, Уфвеову, политичку тактику, коју му, уосталом, у потпуности одобрава КПФ. Што, као што знате, и није било нетачно. Секу је послушао Уфвеа. Мислио је при том шта је мислио. Тек, Боањи је убедио администрацију и колоне да не треба да онемогуће Секу Туреов избор. То је било 1952. Секу Туре пролази на изборима и онда, после извесног времена, напушта Боањија и враћа се својим левим, независњачким, исправним схватањима.

— Шта хоћете да докажете? Да Уфве није прави издајник, без обзира што је председник коминотерске владе Обале Слоноваче?

— Како вам пада тако што на ум? Па Уфве се спремао да војнички нападне Гвинеју зато што је давала азил извесном броју шефова нашег покрета. И морало му се изићи у сусрет, обуставити шапирографисање наших новина које су излазиле у Конакрију. Уфве? Па он је у својој влади задржао све старе Французе и увео низ нових. На

пример Сала, који је његов министар плана и финансија. Богаташ, колон, велепоседник. Уопште, Уфве Боањи лично даје највише отпора африканизацији кадрова у просвети и јавној служби. Сав увоз-извоз он задржава у рукама истих људи у чијим је и раније био. Захваљујући њему, приватна компанија *France-Amerique* и даље диригује какаом и кафом, *Спроа* — експлоатацијом шума. Недавно је швајцарском *Нестлеу* дао право да подигне постројења и фабрике како би на лицу места, с јевтином радном снагом и сировинама — будзашто производио своје чоколаде. Све тамо код нас контролишу неафриканци, од *Recherches minières*, са свим лиценцама у француским сефовима, до дијамантских поља у Сегели и Корогоу — уступљених америчким концесионерима.

— А народ?

— Народ? Народ, то сам и ја, зар не? Е па знајте: ако сам део народа, ја не могу рећи да сам и део државе или да имам ма какве везе са њом. Нисам сам који може то да каже. Много је таквих као ја који смо се одрекли свега да бисмо, по угледу на источноевропске професионалне револуционаре од пре педесет и шездесет година, бундили, организовали и повели људе у одлучну борбу. Незадовољство је у земљи опште. Гон Кулибали, шеф покрајине у којој су дијамантска поља, незадовољан је што је Уфве дао концесије Американцима, који су дошли с модерним машинама па конкуришу његовом сину, који се од раније бавио тим послом, имајући на располагању најпримитивнија средства. Гон је почео да шиканира Американце. Уфве га је ухапсио.

И уопште. Плантери су незадовољни због ниске откупне цене кафе, која је пала са 200 франака на 125 прво, па на 90. Њихов је гнев примио такве размере да је Уфве, тек по препоруци својих француских саветника а не по својој иницијативи, у 1960. укинуо порез по глави, који је

остао још из колонијалних времена. У градовима је цена хране порасла. Нарочито пиринча. У Абиџану, који броји само 180.000 становника, има више од 30.000 незапослених. Запослени плаћају порез на плату коју примају. А и чиновници. Они су у неколико махова захтевали да за једнак рад с Французима добијају и једнаке плате. Школска омладина прима у последње време све мањи број стипендија. А без њих, како да се наши млади људи школују по лицејима и универзитетима? Очеви су сви — сиромашни. Очи које трче редовима књига нису напуниле ниједна уста, зар не?

Неке покрајине, па и читаве области, компактно улазе у састав покрета за пуну независност Обале Слоноваче. Покрајина Санви, на пример. Или област Асини.

Слушао сам га, подсећао се: — тако сам и ја говорио пре револуције. Није то први пут да препознајем своје младићке обузетости у клими и пејзажу сасвим друкчијим, а ипак неважним за спознају идентитета.

Али човек с Обале Слоноваче није причао само, он је и посматрао. Одједном предложи:

— Да се вратимо?

— Зар? Нисмо још наишли на воду.

— Како да не. Прошли смо покрај два извора. Један је на осам стотина метара од цесте. Ниси ли приметио тамо трагове срне?

— Срне? — заборавим се. — Како би било да кажеш то нашем ловцу? Ја бих га сачекао код извора.

— Не можеш остати сам ту!

Он ме не погледа, не рече ништа, повуче ме само за руку.

Враћали смо се ћутке. После неког времена подиже руку и указа пред нама на језик много свежијег зеленила од осталог око нас. Недалеко били су изникли читави бокори врло високих ко-

косових палми, што воле да држе ноге у влази а главу на сунцу.

— Тамо је извор. Можда је наш ловац и без нас нагазио на срну коју сам споменуо.

Нисмо прошли ни стотину метара кад зачужемо два пуцња. Мој сапутник се намршти.

— Шта је?

— Не волим ни лов, а обично ни оне који га воле. То је крвожедно. Ти то волиш, је ли?

— Да! — што да га слажем? — Понекад ловим. Атавизам.

— Наш је свет такав — он презире ловце. Њих и нема ту заправо. Само још у планинама. Добро. Али другог начина живота тамо и није. Невоља може све да оправда, обест — ништа.

И остала шесторица су се вратила. Воде је, изгледа, било на све четири стране. Ловац је до-нео две гралице.

— За трудницу једну, за децу и жене — другу.

Колебао сам се, али не одолим. Предложим му да сачека у заседи срндаћа на појилу. Није хтео ни да чује. Не воли он сисаре да убија — понови. — Само птице. А онда, неће се ту остати још дуго. Нека кола морају ускоро да наиђу.

Однекуд су из сандука или бошчи извучене три дрвене посуде. Ставивши их на главе, обе жене, свака с дететом на леђима, кренуле су до најближег извора, оног у правцу југоистока.

Можда због ватре која је тињала, због неколико асура од палмине сламе положених по трави, због отворених корпи, због хартијица на све стране, тај простор на граници шуме и саване подсећао је већ на летњи излетнички логор, ако не и на стално насеље. Излет? Зашто да не? Околина је заиста била примамљива. Доста дубоко, према југозападу, профилирали су се чудни трапезоидни облици планина што су се дизале скоро под правим углом по неколико стотина па и хиљаду ме-

тара увис. Гледане из далека, подсећале су на огромне пањине пресечене преко струка електричним тестерама: жалосно су пружале своје обезглављене вратове небу. Одозго посматране — личиле би на аеродроме — тако су изгрисене па утабане дејством вертикалних тропских киша што немилосрдно и уједначено ту лију као из преврнутих корита свих бескрајних река, језера и мора по неколико сати дневно током целог тзв. ивернажа, шестомесечне сезоне киша. Температура не опада ни тад. Само је више москита и много више влаге. Али с места с ког сам гледао планине, узбуђивала је строгост њихових заштитених форми (с небом налеглим лактом на њих), узалуд пропетих целом зеленом масом, свим црно пигментираним камењем.

— Предлажем да одржимо кратак састанак! — искористи Диало прилику кад смо, вративши се сви, поседали крај друма, све мекше осветљеног и баш као од тог тренутка све непрекидније посипаног једним једва приметним слојем још увек прозачног пепела.

Сумрак?

Опазио сам ту појаву први пут. Хтедох да упитам Колокоа крај мене, али самокритику је већ започињао Диало. Устао је, ставио »Социјализам и рат« у џеп ветровке, и рекао:

— Недостојно сам се понео. Случај нас је ставио и даровао нам на неодређено време исту судбину. Ми смо сви људи без великих функција и, што народ каже, сунцобрана, па ако останемо ту и недељу дана, нико се нигде неће озбиљније за нас забринути. Сем наших породица. Оне, срећом или не, нису гласне ни видљиве.

Државни трговац заусте да каже нешто, али га Диало прекиде погледом и покретом руке. Одозго, са широког манга, закрешта млад капуцин. Је ли хтео да најави залазак? Светлост као да је

престала да слаби. Више ми се није чинило да је обузима она пепељава, фина мрена.

— Упућени смо једни на друге за све време што ћемо ту бити. Има нас одашуд помало, младих и старих. Један је чак и белац из далека. Није толико важно какве ће он утиске понети о нама. Ми не морамо да смо типични. Али је због нас важно како се понашамо. Нећу да залазим зато у разлоге због којих је дошло јутрос до свађе. Хтео бих да вам кажем да осуђујем себе што сам се препустио непромишљеним нагонима и устао у одбрану свог робака просто зато што је Сусу као и ја, пре но што сам знао је ли у праву или није. То ми се више неће догодити. Оппростите ми.

За њим је Фула обећао да се неће одсад брцати ни на ког ко није од његовог рода и племена. Да он то обично никад и не ради. Али било му је криво што нам се десио квар, љут је, у ствари, био на шофера што је непромишљено пошао на такав пут без потребног алата, а неважна чињеница да је Сусу постала му је, заслепљеном од гнева, важна зато што се разгневио због шоферове алкавости и... *никад то више нећу да урадим.*

Шофер је оптужио себе за лакомисленост. Знао је да гуме, и кад су најновије, могу да прсну. Знао је да је негде пре недељу или две, а можда и више, позајмио свој отпирач неком колеги. И још је, враћајући се прошли пут из Јемборија, био рекао себи да мора да потражи тај кључ или да набави нови. Но како му се тад, последњи пут, ништа незгодно није десило, заборавио је на ту реч задату себи. Ја своје завете, обећања, расположења, браћо, не умем да памтим. Мислим да то многи не умеју. Боље би нам свима било да смо и злопамтила него такви — од тренутка до тренутка. Људи мисле да смо неодговорни. А није то — неодговорност. Друго је посреду: празном џепу је лако од данас до сутра. Само ми нисмо више празни џепови. Своју државу имамо. Кајем

се. Па, ето, десило се што се десило. Крив сам. Све сам вас ја увалио у незгоду. Молим вас прво све за опроштај. А друго, молим брата Фулу да ми опрости за оно пре кошуље и оно после, а кошуљу ћу му платити чим се буде стигао до првог насеља.

Сви су хтели да говоре. Чак и губавац. Па кад је дошао ред на њега, рекао је да хоће да искористи прилику да нам каже да је он обележен зато што се као млад човек огрешио о једну од удавица сеоског шефа...

Неки су хтели да настави ту причу, али већина се успротивила.

После завршеног састанка, Диало се удаљи и неста. Колоко ми приђе:

— Дужан сам ти обавештење о језику. Прскање гуме ме је прекинуло. Занима ли те још то?

— Како да не!

— С Арапима је лако. Ако један Сиријац не разуме сасвим шта му каже Алжирац, објасниће се писмено. Ми ту могућност немамо. Говоримо можда и више од стотину племенских језика. Да има сличности између њих, није тешко утврдити, али да између групе бамбара језика и групе хауса постоје разлике, бар тако велике као што су оне између романских, германских и словенских језичних породица, то је чињеница коју овде у Западној Африци не треба заборавити чак и онда кад говоримо о јединству. Управо онда и не треба заборавити ту чињеницу. Наши политички људи рачунају да ће ускоро заједнички живот људи скупљених помало одасвуд, рецимо на градиштима што ничу већ у оквиру постојећих планова, довести до постепеног губљења разлика између племенских говора и да ће се тако полако створити, рецимо, један гвинејски језик који ће садржати елементе сусуса, фуле и маленкеа. То је у сваком случају прва одговорнија перспектива за решење тог акутног проблема. Прави одговор

на то питање могао би да се нађе тек за две-три генерације. Хоће ли се та наша мука расплести тако једноставно и аутоматски како то замишљају политичари јер им се намећу као битнији горући дневни проблеми? Не знам. Али језици којима говоре 400.000, или милион, милион и по људи, па и два и по милиона, чине ми се неодрживим. И шта? Да говоримо и даље између себе француски, енглески, шпански, португалски? Не. Дакле? Проглашење једног од два највећа афричка језика за званични? Бамбара или хауса? Али и један и други неразвијени су. Нису лексички сиромашни, а ипак сад не би могли да се наметну. Бамбара језик је врло нијансиран, али, упркос томе, низ техничких термина и апстрактнијих филозофских израза недостају му. Не бих могао да замислим Маркса, Лењина, Маоа или Тита на бамбара језику. О сусу и не говорим. На страну непостојање низа речи и израза (они би могли евентуално да се створе), али исплати ли се преводити на такве крхотински уситњене језике дела замашна и значајна? Рећи ћеш — библијска друштва! Да, јеванђеља су преводена и на неке безначајне дијалекталне говорне атомчиће, али боље да не говоримо зашто, у које сврхе, за чији рачун и како, и да не говоримо на шта такви мисионарски *напори* најчешће личе. Један мој пријатељ, који савршено познаје око двадесет централних и западноафричких језика, имао је прилике да види такву библију. Тврди да ништа смешније, јадније, скарадније, смушеније и шашавије није прочитао. Оно што, вероватно, у тој књизи звучи племенито у оригиналу на том је афричком језику деловало вулгарно, непристојно и бестидно. То је очигледно и близу памети: не сметнемо ли с ума да су се наши патуљасте језици фосилизирали у часу кад читава прекјучерашња, јучерашња и данашња техничка, филозофска и научна номенклатура није нигде у свету постојала. Иницирати им

те термине насилно, нема смисла. А ипак... Узмимо мој случај из школских још дана. Да схватим да је између тачке А и тачке Б најкраћи пут права линија која их везује, морао сам да довољно научим француски језик. Било ми је 14 година кад сам дорастао да то истински схватим. Француско ћаче може то да поими већ у 7. години. Прошле године био сам на испиту, између Далабе и Мамуа, у једној школи чији је учитељ покушао да на фула језику објасни деци од 7 и 8 година баш тај аксиом. Савршено су га појмила. Шта то значи ако не да нас језик хендикепира. Одузима нам 5 па и 7 година живота. Толико колико треба да се научи развијени страни језик, довољно да би се исправно схватили и појмови који на матерњем не постоје.

Проблем је то отворен. Његовим одлагањем, којем су многи наши државници, политички људи и практичари склони, ништа се не постиже, сем одржавања предности од 7 година које културни свет има у односу на нас, под условом, чисто хипотетичким, да нам је у свему осталом стартна црта подједнако удаљена од циља.

Зато ми се чини да ће, с часом кад се прилике колико-толико стабилизују у Африци, тј. кад се и колони из Конга, Кеније, Алжира, Јужне Африке, Родезије, Анголе, Руанда-Урундија и тако даље помире с чињеницом да се ниједан народ, економски и друкчије заостао или не, не може држати у зависности и неправљу, проблем језика бити од најпрворазреднијег значаја као фактор нашег прогреса и наше самосвојности. Само, да би се то тад, за коју годину, могло да реши, требало би већ сад образовати комбиноване студијске групе од филолога, социолога, али и од политичара. Иначе ће нас сам живот натерати да на брзину импровизујемо одлуке касније, кад се то питање буде поставило у свој акутности једног панафричког *бити или не бити*. Јер узалудно је

маштати о реалности спасоносног јединства на бази стотину или стотина дијалеката, зар не?

— Вечера! Зову на вечеру! — добаци нам државни трговац пролазећи крај нас.

— Огладнео је! — рече Колоко.

Окупили смо се око котла с лијамом сви сем губавца и његовог брата, и халапљиво једући ускоро бисмо слистили све да се Диало не сети и њих.

— А болесник?

— Њима смо одвојили јела и однели им га раније! — рекоше обе жене углас.

— Њима и деци! — јави се и трудница, одједном измучена и као згужвана лица.

После лијама, сваки је добио по неколико кришки слатке печене банане.

Први су се дигли и нестали из друштва младих и девојка. Кад сунце зађе, Диало прочита редослед стражарења на друму крај петотонца и сваки је имао да понови име оног који ће га пробудити и оног ког сам треба да после једног сата дигне с лежаја. Препоручено је да се спава на платформи камиона.

— Змије воле цесте ноћу. На голој им је земљи топлаје него у трави! — рече неко.

Било је осам сати кад сам отишао да прилегнем. Колоко ће ме пробудити у један, ја ћу Конгоанца у два.

Пре но што сам кренуо, испоставило се да је мој ручни сат једини који овде постоји. Онај на управљачкој табли, између брзиномера и амперометра, био је, према причању шофера, одавно покварен. Скинем свој сат, навијем га и предам Диалоу.

Мора да сам сањао себе у лепрозорију; нису ми отпали само прсти, него и обе руке, ноге, тело. Остала ми је глава, па ни она — само пет чула и мозак. Све се то збивало негде дубоко и далеко од вербалног тока, тако да сам каптирао више

једно загрцнуто осећање nelaгодности и акутне зебње неголи неке прецизније слике. Чини ми се да се сећам да сам био изгубио и језик. Па оно важно и значајно што сам у предсмртним часовима хтео да кажем није могло из мене. Нисам при том осећао никакав бол, само патњу што не умем да изнесем оно што се збивало са мном и што ће бити заувек изгубљено у својој неизречености. Одједном ми се учинило: изрећи је важније но доживети. Јер није ме ужасавала смрт која ми се приближавала. Него то да последње кораке између ње и мене немам чиме да саопштим. А они, ти кораци, нису се разликовали од осталих и нисам жалио што ће људи због моје немоћи бити лишени некаких судбоносних превратничких открића. Али неко ми је поштење налагало да обавестим свет управо и о том свом безначајном искуству, и о томе да се ни последњи корак смрти, да се њени хладни и влажни прсти обавијени око мог малог мозга не разликују ни од чега ранијег...

Поштење које сам малочас споменуо није било посредно, долазило је из неке органске нужности да се саопшти само оно што јесте, будући да мора бити само то што јесте и ништа друго.

Није ме утом Колоко пробудио. Сам сам отворио очи. Рука, раме, цела лева страна до испод листа, све ми је трнуло. Покушам да се дигнем.

Успело ми је да се с напором преврнем на леђа, па с муком на десну страну, најзад да седнем.

Напола још паралисан, ослашкивао сам још нерасањен та немушта жмарења по целом мом потном телу кад приметим недалеко Конгоанца и Колокоа како петљају нешто око мог сата. Спустим се с платформе и, стишћући уста, дошантам до њих.

— Колико је сати?

Они се тргну као ухваћени на недељу. Први се насмеја Балуба.

— Хтели смо да те мало преваримо!

Колоко, још узет од запрепашћења, процеди:

— Главу дајем да имаш још један сат!

— Немам! — мирно рекнем, трудећи се да тако и изгледам.

— Онда си га прогутао! Можда као дете.

— Сигурно га је прогутао! — потврди и Балуба.

— Прогутао си га а да ниси ни приметио. Има таквих малих женских сатова. Као аспирина.

— Што? — упитам га још увек унезвереног.

— Тачно је један сат.

— Па што ме ниси пробудио?

— Било нам жао. Изгледао си по подне прилично јадно и уморно.

— Договорили смо се то још кад си пошао да легнеш! — рече Колоко.

— Нисмо успели да те преваримо! Сад је тачно један.

— Испаво сам се.

— Свеједно. Прилегни! — рече Конгоанац. — Ја сам будан.

Нисам хтео ни да чујем. На мене је ред да пазим и готово — без забубшавања. Да прекинем даље навлачење око тога, упитам:

— Још ништа? Нико није пролазио?

— Ни из Малија, ни у Мали.

— Идите лезите. Дај сат!

Колоко ми га пружи. Суждржљиво некако. — Знаш...

Поче и застаде, онда узме ваздуха:

— Бојали смо се ми да се ти и сам не пробудиш па смо хтели да га вратимо уназад за два сата. Тек што смо почели, устао си као дозван.

Било је једанаест и десет.

— Значи, један и десет?

— Толико! — насмеши се Конгоанац.

Ускоро их ипак отерам и нагнам да легну. Удаљим се од камиона двадесетину корака и осетим се одједном потпуно сам. Ништа се није више видело. Месец је, изгледа, зашао за облачну поњаву ниско према хоризонту на истоку. Над главом је сасвим ведрило. Крупне, врло активне, светлацаве звезде осуле су се целим простором у толиком броју да се чинило да једно сазвезђе одгурје друго да би начинило места себи и својима. Просто је прштало од њих. Било је то налик на дрво необраних трешања кад у јуну саме почну да прскају од зрелине на гранама. Чинило ми се да управо то и чујем, то суво звездано прскарање. Које то звезде нестају? Нисам се сналазио, ниједну костелацију нисам препознавао. Нигде великих кола, Северњаче пет педаља од врха њихове руде, нигде Ориона, нити иједне од звезда које сам научио да локализујем над Београдом или над босанским пропланцима. Овде је све било веће, пространије, бројније, гушће, тропски бујније. Нигде ни оне небеске типине умереног појаса. Ту је небом врвело као у термитијери пуној хлада па, ширећи се оданде, мирис неке необичне свежине почео је да се спушта одонуд, с оног високог и све ужурбанијег жуборења.

Не само хладњикавог. И све гласнијег. Јесте, све нижег. Јесте, тај жубор као да је извирао оданде где је на југозападу небо додиривало земљу оним ситним звезданим младежима и, дотакавши је, заразио својом мајушном звучношћу што је стала да се шири као пошаст, да расте, крупња. Уједначено брујећи.

Кроз шуму затигра нека чудна далека прозачност. Она је насрћући расла, не ширећи се, пробијала се, грабећи само напред.

— Па то су кола! — викнем гласно на свом језику, који ми се у исти мах, кад му чух знане звуке и односе гласова, учини незнан — ларма коју ту нико не разуме. Пожурим према камиону

узнемирене већ платформе. Протежући се, људи су силазили с кола. Из мрака су се кроз траву и цестом чули усамљени и удвојени корааци. Из даљине су се пробијали дуги пипци фарова.

— Пробуди шофера! — поче да бахаће државни трговац.

— Има времена — рече Диало — да видимо прво ко то долази.

— Неволници! — рече једна жена.

— Или лопови! — рече трговац и диже поглед пут платформе с његовим кожама.

Стајали смо сви сад на друму а неки су, скачући или јурећи у сусрет жутим фаровима пежоа 203, махали рукама. Ауто их мимомоме и застави се тачно испред камиона.

— Шта је? — упита Либанац и ступи на пут. За њим из истих кола сиђе на цесту да протегне ноге најмање још петоро људи. Жена промоли своју утовљену главу кроз прозор. Дознам: пошлаи су у Бамако, неки од њих имају сутра рочишта на суду, други су кренули да обиђу своје радње. Један има две пекаре тамо: једну у Бамаку, велику, машинску; другу у Коликороу, ручну. Посао му води сестра од тетке, удата тамо за једног трговца који је почео ни од чега, а сад, хвала богу, има најлепшу радњу текстила и другу једну искључиво с галантеријском робом.

— Кључ? — упита онај који је возио.

— Имам. Али не верујем да вам може бити од користи. Пробајте.

— Имате ли да ми продате цигарете? — упитам возача.

— Имам. Само да знаш, скупе су.

— Не мари. Двадесет кутија, може ли?

Најмлађи међу њима, сува, бледа ромбоидна лица али плавих очију, гласно се насмеја.

— Не! — рече возач. — Три би се пакетића и нашло. Капорала. Ако га пушите? По двеста франака пакетић. Какве новце имате?

Почнем да тражим по цеповима. Дере тај! Као арумски разбојник. Наплаћује двоструко.

— Пет стотина, видите, у *сеофа* францима. И сто у гвинејским. Важи?

— Примам само *сеофа*. Значи, педесет цигарета само. Важи?

Пристао сам, шта могу: двојица пушимо моје три кутије пелмела; а знам ли колико ћемо још стајати ту на путу. Платио сам му што је тражио и он онда протрља чело тим конвертибилним новцем. Али кад је некако цамбаски одвалио оно *сефте*, учинило ми се да више нисам где сам. Пресељен чудом да сам на неки мачвански панаџур. Негде пре свих ратова. У време Јанка Веселиновића и Милована Глишића.

Ставивши враћени кључ крај куплунга на под, кључ који је, дабоме, био преузак за наше завртње, возач-трговац-разбојник-мародер одмах крену махнувши свима срдачно руком. Но мапући нам тако и смешећи се, обасипао нас је истовремено свим могућим псовкама које могу да се кажу на цветном иначе и углађеном арапском језику. И оне су ме на неки начин депејизирале и вратиле у родни крај, где се каже још увек то исто *сиктер*, мада у једном неизворном, тј. пристојнијем смислу. Захваљујући неразумевању правог значења оригинала. Требало је да дођем у Африку и да на пустом друму чекам са својим друштвом читав један дан нека кола која би нам могла помоћи да бих закључио да псовка не спада само у језик робова него и у боље обичаје бивших полугосподара, ако не увек и бивших највиших и најглавнијих дрмација.

Неко се време то све узбуђено коментаришало. Али без клонућа.

Безнађе као да је било непознато мојим сапутницима. Место да се растуже после тог сусрета, првог од јутрос, сусрета који смо с толико радости дочекали а који нам није ништа добро донео,

они су, насупрот томе, логичном по мени, видели и у томе повољан знак и налазили према томе и разлога да се радују.

Сигурно ни пре тога нису мислили да ћемо до смрти остати ту. Зашто онда та радост? Откуда снаге за ову њихову инфантилну живахност? Израз виталности? Можда. А можда су и навикли да трпе више.

Ту претпоставку као недостојну одбацам глатко једним — нема везе!

Моје је дежурство давно прошло, но нисам се одлучивао да потражим Балубу. Нека га тамо код платформе, на којој нико ионако не спава: још се коментарише малочашњи ноћни сусрет у савани. Ослушкујући их, закључим да анализирају детаље понашања, изгледа и реплика Либанца, детаље које ја нисам чуо, приметио, или којима, примећивши их чак, нисам давао значај који су добијали у њиховој буднијој од моје осетљивости, већој и маштовитијој концентрацији при посматрању људи. Златни зуб Либанца који је седео до возача, плаве очи оног жгољавог и мршавог.

— Да ли је њему све плаво? И лишће манга? — питао је сањалачки женски глас.

Уверавање баритона да није. Је ли нама небо црно? У дужице се гледа, али зеницама се види, оне су код свих људи црне.

Женски се глас није чинио сасвим убеђен.

— А она жена која није ни излазила из кола покрила је надланицом уста кад је зевала.

— Муж који ју је претерано ухрањивао мора да јој је давно поклатио прстен с великим дијамантом, па се плашила да га ми не видимо.

— Је ли њен муж био са њом?

— Либанци не пуштају жене никад саме. А један јој је рекао да не вири из кола, назепшиће. Бојао се за прстен. Тај јој је и муж.

— Мени су они — рече други млади глас — исто што и Франси. Мисле само како да се обо-

гате. Једном сам хтео с једним пријатељски да разговарам. Није ишло.

— Јаје не узима белутак за пријатеља! — рече Сила.

— Да бар новац остављају ту. Али не, односе га кућама.

— Зашто? Многи су овде рођени.

— Гробови су већи од колевки.

Гласови су се стишавали, зевања постајала гласнија. Зевнем. Али није ми се још легало.

То савана на ивици прашуме?

Обећања би се претворила у сопствене робове да иза маште не стоји јава у виду тог камиона с пробушеном гумом што се укопао недалеко од шуме којом вијуга пут провучен кроз лијане, просечен кроз прашину, блато, преко камења.

То Африка? — упитих се упоређујући у себи оно што сам очекивао с овим што се збивало. Али одговорим том себи у себи: онај који обећа да ће обући слона и то учини — урадио је велику ствар. Ако то не изврши, онда је само рекао велику ствар коју није умео да оствари.

Пре петнаестак дана стигао сам после 16 сати летења из Београда у Конакри. Млазњаком бих савладао тај простор за двапут краће време, за оних осам часова колико се још увек возом путује од Београда до Загреба преко Руме, Митровице, Винковаца, Брода, Стриживојне-Врпоља, Капеле-Батрине, Новске и Дугог Села. У свету у ком живим, узетом у целини, производи се превише атомских и хидрогенских глава, премало перлаи и кашика. Преко 60% човечанства још једе пр-тима и хода мање-више босо.

У недавно још доба очева и дедова, Ливинг-стона, Сјенкјевича и Карла Маја, у доба Леви-Брила, па и Леириса, пре које десетине година кад су даљине од сто километара биле још врло далеке а простори се одозго још нису чинили оборени на обе плећке брзином, том укротитељницом

што ће можда једном хуманизирати свемир деху-манизујући у међувремену човека, путописци и остали јурили су само егзотику и необично, и били, судећи по књигама које су нам оставили, у Африци вечито угрођени од људождерских ка-зана за пекмез, од звери и болести.

Данас се не путује преко мора без здравстве-ног пасоша. Инјекције против жуте грознице, тифуса, куге смањују изврстан број опасности на разумну меру. Канибализам је, по свој прилици, увек и био минхаузенијада. Ниједан од аутора који су о томе нашироко писали није сведочио о томе из мрака пробавног тракта неког марабуа или црначког поглавице, него црнећи хартију мирно под лампом за својим писаћим столом. Хајде верујте!

Проверавања су постала лака, брза. Једино, још скупо стају.

Не толико да би даљине и даље обавезивале на лажи. Простори не подстичу машту на псеу-дохеројске драматизације. Истинитост путописних сведочења расте у управној сразмери с повећањем комфора и свакомесечним убрзањем путовања. Данашњи туриста, ког за време летења надзвуч-ном брзином лепушкасте и неробусне стјуардесе служе шампањцем и пилетином, шпарглама и салатом у лимуну, колачима и кришком ананаса, не личи на некадашњег ловца на људе и дија-манте, слоновачу и злато. Мени ознојеног али надбогатог *порто данећо* под тропским шлемом био је свакако сиромашнији. Њега су, сем тога, сатирале тролетне грознице и ко зна какве све не болетице. Није га успављивао Бинг Крозби, него мува *цеце*.

Спаваћа се болест данас лечи сулфамидима, а против палудизма узима се по једна пилулица сваких осам дана. Нема змијског уједа који би био смртоносан, сем ако расејани човек није место серинге и ампулица с противотровом понео пос-

ледњи роман Гроздане Олујић. Али глупост се увек плаћа. У афричкој прашуми човек се осећа безбеднијим неголи на улицама неких европских метропола, и ја...

А лепра?

Је ли наш губавац пошао да се лечи или није? Јесте. А није ли ми Балуба рекао (и државни трговац потврдио) да се од губе спектакуларно прездравља помоћу три инјекције ди-ди-тија у неком раствору?

Мој страх пред губавцем био је, дакле, беспредметан, као и моје касније јуначење. Зашто не бих и ја онда могао да, миран као и моји неугучени сапутници, наставим да очекујем следећа кола. Она значе већу шансу. Она што су прошла смањила су број негативних изгледа за један рабош. Али кад ће наићи следећи ауто?

Сутра. Прекосутра. Свеједно.

Не прети нам ту опасност од глади и жеђи. Но и да за неки дан побрстимо све што хранљиво расте на домаку руке, биз јела се може лако издржати бар десетак дана. А за то време наићи ће неко ко је, случајно ако не и намерно, понео алат што, злу не требало, ваља понети кад год се креће на далек пут кроз мање-више ненастањене крајеве.

Зашто онда не бих мирно и ведро, као и моји пријатељи и остали сакамионци и сапетотонци, стављао полупакосне примедбе на рачун Либанаца који се богате свуда по Црној Африци. Црној мање због боје коже њених виталних, ведрих, импулсивних и бистрих људи, више због беде и застоности у којима су их силом држали бели колони. Носиоци ноћне, црне стране цивилизације, која није само мрачна и сурова какву су је открили Африканцима.

То је већ тако с недаћама и несрећама. Ако ноћу вичу: лепе смо! — дању ће избегавати да помену реч лепота.

То је тако и с колонима, који се теше причајући да су дошли у Африку да би помогли јадним и неспособним *црњама*, који су дивљаци и нерадници, само спавају и плешу. Али белци су зато и дошли, да их науче да живе као људи, па су им несобично подигли школе, болнице, путеве.

Ах, и путеве!

ДРУГИ ДАН

Пробудиле су ме птице, прегласне у предсви-тање, још бучније у трену самог свитања. Полу-будан, осећао сам нејасне покрете свуд око себе, разазнавао по мирису да недалеку ватру подја-рују зеленим гранама махагонија. Дигнем се.

После, с Балубом и Силом, отрчимо до изво-ра, где смо сва тројица опрали руке и лице јед-ним сапуном. Свој сам изгубио негде.

Трчећи смо се вратили.

Једна од жена која је обављала нужду, с де-тетом на леђима, добаци нам: — Ви као деца!

Државни трговац то чу и рече:

— Дете може да прескочи све рупе сем оне међу својим ногама.

И насмеја се на то једини.

— Нама ће бити потребна кондиција! — рек-не Балуба — а њему — показа на мене — ваља да се осуши. Није понео пешкир.

— Понео сам га. Али биће да сам га изгубио.

Доручковали смо после сви око ватре на јед-ном малом узвишењу крај ивице шуме, одакле се лепо видео пут и део саване. Усред једења, одјек-ну источно од нас пуцањ пригушен даљином.

— Војничка пушка! — трже се ловац и по-гледа упитно Балубу.

Овај потврди покретом главе, коју, не преста-

јући да жваће, мирно окрену у правцу одјека што се понављао, све слабији и равнодушнији.

Али ускоро смо у високој трави, на мање од педесетак метара од себе, приметили неко брзо нечујно кретање. Кроз влаће што се савијало и дизало као да дише, очито се провлачио неко. Трудница се прва диже и оста непомична с руком на дебелим уснама. За њом су одмах унезверено устале и оне друге две жене с по дететом на ле-ђима. Па државни трговац. Па болесник и његов брат, који рече:

— Ко стави живу змију у торбу, зна са које јој је стране глава.

Остали су се усправљали полако.

Сви смо немо гледали у високу траву, чије је савијање и дизање откривало једно неразумљиво, угрожавајуће присуство.

— Крупна звер! — шапну једна од жена.

— Крупне звери! — шапну Колоко.

— Ако мајмун у дунгли не зна куд ће у опас-ности, значи да их је много на истом месту! — процеди друга жена.

— Лавови? — упита шапатором трговац.

— Чекај! Пст!

— Зато што је пристао на божије: »Чекај да дође ред на тебе!« десило се да мачак нема ро-гове!

— Не види се ништа! — рече једва чујно Си-ла, тајанственији но икад.

— Нека се неко попне на дрво! — обичним ће гласом Диало.

— Тачно! — рече губавац. — Онај који је ви-део је онај који је видео!

Младић пусти девојчину руку, дође до прве палме, свуче сандале и хитро се узвара.

Кад се после неког времена спусти, потражи очима прво Диалоа.

— Ништа се не види! — и оде девојци.

— Света ствар љубав! — уздахну губавац. — Света и храбра.

— Не љубав! — исправи га брат. — Материнство!

— Мајка једног је љубавница другог! — рече губавац и сакри своје косо изборано чело под рукав гранбубуа.

Утом на двеста метара избију из траве на цесту два цивила с оружјем у руци.

Застали су кад су нас угледали, али један од њих показа руком на камион и крену живо према нама забацивши пушку преко леђа. После уобичајеног *саватања*, ловац рече пословно:

— Ранили смо леопарда!

— Клао нам стоку! — као да се правдао други у жутој кошуљи.

Балуба диже руку у правцу траве.

— Тамо је било неког кретања.

Ловци се погледају брзо. Затим скину оружје с рамена и затегну орозе.

Имали су старе, дуге пушке једнометке неубичајено великог калибра, модел, рекао бих, 1868, црних здепастих кундака, цеви које су употреба, влага и роса прилично нагрисле. Па ипак су остављали утисак смелих, у оружје и у себе сигурних људи.

— Чекајте? — рече Диало, који је прекинуо и овог пута читање у правом часу, да би, појавивши се неочекивано, издао наредбе којима су се сви сем државног трговца покоравали без дискусије. Али и он би се после краћег опирања убеђивао да није имао право. Губавац би тад обично рекао: »С човеком је као с мокрењем. Како год да високо почне, увек заврши пред ногама!« У тим је тренуцима убеђивања Диало, онако црн и опор, деловао сугестивно и у својој скульпуралној непризивности остављао утисак да докраја тачно и боље од свих на свету зна зашто треба урадити нешто и зашто не. Оно што би предложио умео

је да учини тако јасним да је ретко ко могао доћи на помисао да то баш није оно једино што у том часу ваља урадити.

— Не можете тако вас двојица сами у траву. Могла би вас звер напасти ако је теже рањена. Или побећи, ако је лакше. Саставимо руке и бићемо јаки, зар не? Они који нам пружају руке нису увек најјачи, али то су људи добре воље. Боље је зато да узмемо штапове и мотке и прођемо мало кроз савану лупајући и лармајући. Ако буде среће, истераћемо звер на цесту. Зато се ви разместите, ти ту на ивицу шуме, а ти, жути, тамо иза камиона. Нас је довољно да захватимо доста широк простор и кренемо. Сужаваћемо оброч према вама. Слажете се? У реду.

Дотле је и објашњавао. Тад суво закључи:

— Жене и болесник — на камион.

Не сачекавши ни формалан одговор на своје раније, сасвим формално питање, диже се и крену ивицом шуме. Корачајући, диже једну прилично дебелу грану.

И ми кренемо за њим. Сви према северистоку.

Он се није ниједном осврнуо да види колико нас има који журимо за њим (јер он је журио). Био је сигуран да је оно што је рекао исправно и једино могуће урадити. Исправно и могуће само. Намерно нисам употребио реч паметно. Његови су предлози-наредбе били изнад или тачније изван категорије памети узете саме за себе. Да су се његови наређивачки предлози људима представљали као паметни, они би о њима дискутовали — свако је, ваљда, и пре Декарта био уверен да је по памети раван ма ком другом. Сем тога: да је Диало претендовао да је најпаметнији, други би мислили о њему да је надмен и личан.

Тајна његове беспризивне сугестивности хранила се безличним изгледом његових предлога — наређења и њиховим објективистичким каракте-

ром. Остало — њихова прихватаљивост и зрелост, као и његов необично уверљиво заразан начин да то што је рекао саопшти тако да све убеди да ће користити свима, не њему само, доприносили су неопору с којим се за ових двадесет четири сата заједничког живота прихватало све што би смислило. Неко га је зато, ваљда, и прозвао: *Стари баобаб без трња!* Други: Стари! И већ се говорило о њему: *Можеш лако прећи преко његове сенке, не и преко његовог савета!*

С почетка су и оних неколико узалудних приговора државног трговца придонели појачању општег утиска да је Диало увек у праву, Диало, а не трговац који се бунио — сви су били с тим начисто — просто, јер је био лењ да уради оно што су сви осећали да треба урадити а Диало то само први јасно и до краја изрекао.

Успут ме Колоко сүстиже и пружи ми свој нож.

— За сваки случај! Ја сам узео мачету. Знам њом да рүкүјем.

— Дрво не сече дрво! — рекнем *онако*, а можда сам већ мислио на канце леопарда.

— Пробај прво! — инсистирао је прозрачни Колоко. — Реч ватра није упалила још ниједну казу.

Нешто касније нагазим на доста дуг комад чворноватог дрвета па га подигнем и понесем.

После, у полулуку, једно петсто корачаја далеко од цесте, док смо се spremали да уђемо у густу, високу траву, неочекивано почну да ми дрхте колена. Да. Потпуно независно од других попутних појава страха. Ни загрцнуто-успореног дисања, ни сүшења грла, вероватно — ни бледила. Само, ето, та ситна дрхтава језа у све несигурнијим прегибима ногу и руку.

Дешавало се то ван моје воље и зато никако да тај цвокот обуздам. Да бих га ипак сакрио од других, уђем с првима у траву, где је рањени лео-

пард могао изненада да скочи на мене, да ме обори и усмрти пре но што стигнем и да помислим да се латим ножа. А штап? Држао сам га у рүци и осећао сам њену јадну слабост и неспремност да дочека звер. И нож и штап — потпуно безопасни у мојим рукама. Кукавица! — хтедох себи да кажем. Не рекох. Не волим ту реч. Ни речену у педагошке сврхе.

Све ћу да урадим, само да не дођем у прилику да је и у најмањој мери оправдано себи у лице треснем као шамар. Зато се и не упитам да ли се и моји сапутници осећају исто тако мизерно као ја улазећи у траву. Него помислим да је све то дрхтаво узбуђење наишло зато што први пут ловим као гонич, а без правог оружја. Нож — никад се нисам њиме послужио. Па шта? Зар је то тешко? Није. Умећу ваљда да га заријем. Треба га само чврсто држати и крутом руком хитро замахнути. Добро, помислих. Но зар је леопард једина опасност што вреба из те траве више од мене? Не крију ли се у њој и други, не мање смртоносни уједи? Змије, пантери, лавови? Она виша од двеју жена с дететом помислила је прво на лава. Значи да и њих има у овом крају.

Ова ме питања и ови ме одговори саветали док сам улазио с првима у траву.

Али док сам се ћутке гњурао у њу, бацио сам један оријентациони поглед пут бескрајно — чинило ми се — далеке цесте. Шта то значи? — питао сам се лупивши штапом о земљу. — Не желим да се изгубим. Добро. То је добро. Да се не бих изгубио, треба се бранити, ако ме ко нападне. И тачка.

Сад напред.

Прво што осетим — накисео, набуђав, необично снажан а некако прашњав и врло непријатан мирис дивљег, туђег зеленила што истовремено трули, расте, буја и сүши се на једном педљу земље. Друго — пуцкетави зрели шумови отпалих

махуна и класја што је хрускало под ногама. Савијени врхови влаћа дрхтали су више од подуметра нада мнош, ухвативши цело пространство неба у своју трепераву и меку мрежу. Треће — све време — тиха кретања лево и десно. Она нису долазила од мојих сапутника. Њихово провлачење кроз траву није допирало до мене. Вику и лупу моткама чуо сам лево и десно за собом. Доста далеко. Друго је нешто измицало и шмугало испред мене. Нека бића знатно нижа од човека. Лав? пантер? рањени леопард?

Престанем да дрхтим. У десној сам руци чврсто стезао нож; левом, у којој ми се налазила батина, ударао сам траву као да је косим. Тако сам отварао себи пут, пазећи да ме, у повратном усправљању, не посече то високо влаће, жилаво као неке тестерасте челичне опруге.

Учинило ми се утом да са цесте чујем бректање.

Шофер је за такав случај и остављен код петотонца. Било би дивно да замени точак док се не вратимо, па да одмах, чим завршимо овај посао, кренемо кући. (Зашто кући? Ја путујем сад све даље од куће.)

Пригушени ударци батинама по трави и хајкашки узвици кроз траву — то ми је сад кућа. Само кад бисмо се мање споро кретали! — помислим приметивши да сам се изненада ослободио дрхтавице. Већ од неког времена. Да. Ослободио.

Здесна се утом вика појача и згусну. Застанем, спреман одједном да први нападнем све што угледам. Чак не помислих то мишљу. Него се видех како се бацам на леопарда ножем и како му га муњевито заривам у врат (боље би било иза плећке) (али нисам могао да замислим могућност да то урадим) (бар не пре но што знам хода ли или лежи) (само ако га угледам како лежи, и то пре него што он мене осети, могао бих иза плећке).

Продужено настављао сам да се видим како се одбацујем као с трамбулине и, летећи водоравно кроз ваздух, заривам звери сечиво кроз ребра у срце. (Чврсто треба држати дршку) (чвршће!) (у том би ми случају батина сметала) (треба је одбацити чим приметим звер).

Ускоро зачујем опет раздрагане хајкашке гласове и лупу, и то доста испред себе. Пожурим. Изравнам се са другарима. И повичем. Да бих онима лево и десно од себе дао на знање да је и са мнош све у реду. Да се радујем што терам рањеног леопарда.

Чудно, више нисам осећао никакву зебњу. Кретао сам се са сваким кораком све лежерније. Можда због мириса чија ме нагњилост није подсећала више на дивљину него на кујну некаквог једначарског ресторана на некој чудној станици где се једе у свако доба, па зато на великој усијаној плочи земље крчка у лонцима и ври по двадесет четири сата на дан. А можда и због те густе, високе траве која није допуштала да се назре ишта даље од три-четири корака. Можда зато што је, упркос оштрини сваке власти посебно, све око мене било пригушено: видик, звук, покрет.

Није важно. Кретао сам се без зазирања, понављајући ударце и арлаукања. Ускоро осетим да ми и напетост и пажња попуштају и да ми чак бива помало и досадно. Зар су страх од опасности и сама опасност једино што не уме да досади? Такав би закључак ишао у прилог тезама о примату вандруштвено егзистенцијалног, да не кажем самоодржајно биолошког. Што би свакако било врло мало ласкаво за самосазнање човека у другој половини овог века. Ако би се на основу тог у суштини тренутног расположења извукле све последице. И оне најдалекосежније. Сазнајне. Онтолошке. И како их све не зову.

А чему? Идем кроз ту сабљасту и тестерасту високу траву која крије у себи страхове, зебње,

наде и глади што ме угрожавају, рецимо, па их зато упрошћено и називам опасностима. Тачно, та трава крије опасности. Али опасности што се, по шуму и мицању судећи, плаше мене више неголи ја њих па се, пузећи испред мене, скривају у рупе, беже четвороношке на све стране, упаничене од мог кретања, колико и од мог *порто данебо* мириса.

Шта ја то радим? — упитам се удишући кроз разложени мирис трава загушљиви запах тешког зноја звери и дивљачи. Шта ја то радим? Идем опасности у сусрет. Не склањам се пред њом. Што? И шта? Је ли то чиним да бих набавио храну? Гоњен, рецимо, егзистенцијалним привредним атавизмом? Или? Не, обратно је. Делујем ван самоодржајних нагона.

Идем кроз траву. Туђу. Идем просто зато да заједно са својим сапутницима учиним оно што је један од њих, црње коже од свих осталих, предложио да учинимо како бисмо помогли двојици непознатих људи да дотуку рањеног леопарда који им је клао стоку. Они су је само чували и нису се бавили ловом. Ни сад, ловећи, они не лове. Настављају само да чувају своје овце и говеда другим средствима.

Помажући им у томе, нисам вођен примарним нагонима. Воде ме каснији, секундарни и посредни, ако се тако може рећи, они друштвени.

Какав бих ја то изгледао у очима људи с којима путујем да су приметили да се бојим или да сам одбио да извршим налог Диалоа? Ја нисам за њих само ја, човек који се случајно с њима укрцао на исти камион. Ја долазим из једне одребене земље за чије су име сви они чули и, баш зато што ми се Диало представио као човек уверен да је пут моје земље опортунистички и кукавички, ја својим понашањем треба да му докажем да моји саплеменици нису ни страшљивци нити опортунисти.

Присутством воћа на грани, помислим, ухвативши се за логичку грешку малочашњег закључка, не доказујем присуство одребене воћке, јабуке, него неодребеног воћа само. Својим држањем, ма какво оно било, ја не могу угрозити исправност пута којим иде моја земља. И додам брзо — нити иког разуверити да не грешим ако то мислим. То је логично! — помислим с досадом идући кроз траву.

Али закључци до којих ће један човек, Диало на пример, доћи о другом једном човеку, о мени, рецимо, у таквој прилици превазилазе границе исправног или неисправног суда што неко може имати о одребеној јединки. А ипак, мој би јавно показани кукавичлук изазвао закључке чији би се одјечи проширили с мене на целу моју земљу. И без обзира што они не би били коректни у једном исправном силогистичком смислу, јер слабости једног човека не могу пасти на његову земљу, народ и човечанство — они би се јавили, наметнули и задржали.

Било је престало да ми буде занимљиво то ходање кроз траву, па сам и даље размишљао о томе као што се грицкају семенке. Из досаде. Они око мене сви су Африканци. Њих је пуно. Они су различити. Нико од њих није за друге *Африканац*, него Диало, Колоко, Сила. Али ја сам једини од њих — Југословен. Ако се не држим како треба, они ће, и кад забораве моје име, причати: » С нама је био и један Југословен. Што су то кукавице! Био је жут и зелен.« Е па да не будем ни зелен ни жут! Крви, марш у образе!

Досада коју сам на махове осећао била је последњи маневар савладаног страха који је узалуд покушао да ми подвали; лежерност с којом сам се одскора кретао долазила је од жеље чија ми двогубост није измицала. Као да сам својим држањем хтео да све њих, заједно с Диалом, уверим у неопортунистичку неустрашивост своје

нације и да људима предалеко од једне земље и једне историје, својом на изглед само супериористичком равнодушношћу пред опасношћу, надместим сва непознавања, нарочито она југословенске политике, југословенског друштвеног система и његових успеха. (А шта то значи? Варање других, или опет — самозаваравање.) Али у исти мах није да нисам хтео да својом баш тако демонстрираном необазривошћу испровоцирам све могуће опасности, и то сместа, како бих *per absurdum* доказао да је паметно бојати се и да се личним примером, стајао он скупо или не стајао, неће проширити знање и незнање мојих сапутника на тему Југославија.

Можда. Но жеља је ту. И спремност да је остварим, иако сам знао да су и самозаваравање и обмањивање других на бази те моје сад жеље и њене алогичне технике доношења закључака о националним особинама изрази једне прастаре, но дејствујуће још увек праксе што је, *парспрототујући*, у стању да припише нацији, која је део човечанства, црте и својства сваког њеног члана. И последњег међу последњим.

Али и у једном и у другом случају, ја сам деловао вођен искључиво импулсима друштвености, а страх који сам у почетку преживео долазио је више од мог схватања да у овом конкретном случају друштвеност противречи самоодржању неголи од мог стварног страха. Фразирања? Не.

Не само. У том баш часу, на неколико корака од себе осетим да нешто поскочи и наже да бежи. Локализовао сам правац: лево. Не размишљајући ни часа, јурнуо сам насумце за шушкатањем што је откривало кретање и стао да дозивам своје сугониче. Рачунао сам да ће звер, дивљач, свеједно, наилазећи на човека и лево куд је кренула, скренути назад к мени и да ћу је ја тад дочекати и смлавити.

Али после неколико корака, у трку кроз траву

што ме гребла, угледам камион на цести, шофера и жене.

Шофер, жене и ловци утом крену у сусрет целој нашој групи хајкача, који су у један мах избили на пут. Сви су они причали углас да леопард није изишао на цесту и да се сигурно већ повукао негде изван нашег домашаја.

— Не! — рече Диало. — Сигуран сам да се само померио мало. Или чак ни то. Сигуран сам да смо прошли крај њега.

— Хајдемо онда да поново прочешљамо траву! — предложи Балуба.

— Зашто! — упита трговац. — Запалимо је радије.

— Забрањено је то! — рече неко, али нико и не погледа тог режимлију-штребера, само је Диало сматрао да треба да каже, и то пре себе ради неголи због других:

— Тачно, забрањено је то, зато што ватра скида скоруп плодности са земље и што се запаљена трава често преноси на шуме. Али нека они из владе прво даду средства којима ћемо се ослободити змија и остале гамади, па онда нек зановетају напамет и забрањују људима да се служе јединим заштитним средством које им стоји на располагању. Ништа их не стаје, а добро је, проверено од памтивека.

Упркос том свом режимофобном испаду, он је после, кад смо узели угарке, највише упозоравао да будемо обазриви. Целим путем је делио савете како то треба палити да пожар не би захватио стабла, па је најзад и предложио да, пре но што приђемо с угарцима сувој трави, мачетама посечемо појас у ширини од метар-два свуда где се савана опасно приближавала шуми, па и да поврх тога тај ошишани руб заштитом преврнутом, свежом земљом. Онда се сети још нечег. Рекао је мени и Колокоу да одјуримо коју стотину метара северније, да уђемо у траву и да, лармајући

све време док ће они сећи, чупати, косити и копати, задржимо звер у месту.

— Лукав је створ човек! — добаци придружујући нам се у трку наш ловац; али како је ту исту реч употребио раније, а и за ручком ју је већ изрекао поводом изгледа Гари Купера, није се знало тачно шта он заправо схвата под тим појмом, да ли заиста мисли на лукавство, или на нешто друго, на мудрост или на вештину габања револвером или на неодољивост којом онај глумец Гари из филма у филм *»добија нову жену«*. При том, кад год би рекао лукав или лукавство, пуцкетнуо би језиком. И тад у подне. И сад.

Колоко му сад то отворено и рече ушитавши га путем:

— Шта теби значи реч лукав?

Али наш ловац је наставио да прича о Гари Куперу. То га је лукаво добијање увек нових жена, изгледа, највише интригирало. Како то? Јер гледао је у свом животу десет филмова с тим глумцем који га је одушевио и освојио већ први пут својом, како рече, и раније и сад, *лукавом спретношћу у габању*. Из Колтовог револвера. Зато је и добио тад, на крају комада, једну згодну плавушу. И други пут кад га је гледао, исто је добро пуцао. Из винчестерке. Милина како тај човек пуца. Но на крају је добио једну смећу жену, врло, врло нежну за миловање. *»Кажем«,* тврдио је, *»ја му знам тако десет жена које је добио, а колико ли их код куће има тај лукави човек, то нико не зна.«*

— Прождрљивац копа свој гроб устима! — одврати му заједљиво Колоко.

Али наш ловац рече презриво:

— Ако одговориш на чифтање магарца, постајеш магарац.

— Могуће! — прихвати Колоко игру надмудривања. — Ти си од оних који виде како се олуја спрема па ипак покисну.

— Али ти као да си заборавио да си никао на месту поквашеном пре кише.

— Ако се тамо мокрило, није било нужник.

— Путник не бира место где ће се растерити.

Гледајући их како се већ рогуше и спремају за тучу, уплетем се и прекинем надметање, захваливши им се прво на духовитим изрекама које су све лепше од оних којима се дечац у мојој земљи *товаре*. Они се одмах удобровоље и насмеју. Колоко пружи руку ловцу:

— Надошла река може те спречити да је пребеш, али не може да се вратиш.

На шта ловац уздахну и закључи:

— Проклетство мачка почиње од дана кад је рекао: један ме миш утризао за брк!

Ускоро смо стигли и ушли у траву.

Сад смо лармали довикујући се. То је дуго трајало. Али како нас нико није још позвао да изиђемо јер се *косидба*, изгледа, отегла, почели смо да певушимо сваки за себе. Што је, чинило нам се, било потпуно довољно да звер задржимо тамо где је лежала, рањена или не.

Позову нас тек после више од једног сата. С цесте смо могли да видимо дим што се у широком луку већ дизао над саваном. Друштво нам је зашло далеко иза леђа.

Али сад, обављена посла и растурени дужином цесте лево и десно од петотонца, људи су причали разбијени у мање групе. Колоко ме је тад баш и упитао да ли знам да Диало наставља да по цео дан пажљиво проучава књижице које сам му дао.

— Па онда? — одреагујем на његов излишно заверенички поглед.

— Живот је скок жаба. Прескочиш једну препреку, седнеш на другу и гледаш у трећу.

И насмеја се кратко:

— Волео бих да му се деси што и мени с Рупнићем. Али не верујем. Није код њега само — уверити, тј. разуверити.

— Него?

— Можда и развезати! — и опет се насмеја кратко.

— Не ваља се подсмевати! — рече.

— Што?

— Ако се смејеш потиљку мртваца, он ће се смејати твом челу.

Не стигох да му одговорим, јер из траве недалеко од нас сасвим неочекивано бљуну дречећи читаво крдо мајмуна у највећем степену узнемирених. Они су први осетили још далеку ватру и, не губећи време, пожурили да напусте своје старо пребивалиште не марећи за људе на путу. Било је много тих мајмуна. Разних врста. Малих и црвеногузих. Огромних. И стално су испадали из трава. Никад не бих рекао да их толико може да буде међ тим травулинама које смо једаред прочешљали а затим у њима провели сат и по времена а да ништа живо нисмо видели. Још да се радило о двадесет па и тридесет малих капуцина, не бих се сувише чудило: густа и висока је савана. Али на стотине гибона и дрекаваца је куљало сад из запаљене већ траве и урлајући прелазило цесту. При том су, спасавајући се, сви били толико обузети страхом од ватре да су, пред тим непријатељем који је страховито превазилазио све остало што их је обично угрожавало и страшило, они последњи, када су нас приметили на цести, почели да пуштају упозоравајуће, усплахирене крике, којим су нас, рекао бих, позивали да им се придружимо. Један од последњих дрекаваца, прешавши већ цесту, пре но што се изгубио у оном новом, сигурном појасу траве, већ лично заштићен од огња свом ширином прашњавог пута, стао је да нам маше својим дугим рукама као да нас позива да се и ми склонимо. При томе је све време

мицао брзо и немо тврдим уснама поскакујући у месту.

— Зове нас! — рече државни трговац.

Дијало размести двојицу пушкара лево и десно од места где је рачунао да ће крајеви лука ватре избити на друм, а нашем ловцу нареди да стане на пола пута од њих. Већина нас је остала уз нашег ловца.

Наоружани штаповима и моткама, гледали смо у густе и невисоке сиктаје приземног пламена што се, као вођен у поводац, приближавао са свих страна цести. За ватром што је журила вукао се дим споро и без енергије.

Од њега се ширио сад наметљиво онај мирис, мање-више присутан у свему и свуд на том континенту, онај јетки мирис трава, спаљене земље, балеге, крпа, отпадака. Над нама се одједном удвостручио број главратих лешинара орлушина. Јесу ли наслутили гозбе и, преврћући нашу пословницу о ватри и диму, закључили да где има дима мора бити и просутих црева и других банкетских обиља.

У том трену, реска а невидљива сиктања приковала су нам опет пажњу на руб саване. Одатле су почеле да се пребацују змије врло различитих дужина и дебљина. Испадале су унезверено из траве на цесту и оданде се пребацивале у скоку, понете грчем што их је просто одизао над земљом (и није им допуштао да је дотакну) док су се одбацивале преко у траву, у тишину с друге стране.

Али сиктаји нису престајали.

— Узалуд беже! — рече брат губавчев. — Никад неће стићи пре своје главе.

Као мале ракете набијене мржњом што полећу са неизмерно бројних положених лансирних шина неких невидљивих каћуша, тако су смртноснони мамбои, змије-пљувачице и друге чије су троугласте велике главе подсећале на кобрине,

а за њима оне налику на гране баобаба, па најзад и ленији, тешки и дуги боанконстриктори, све су се те змије пребацивале преко цесте, режући ваздух са убитачном жестином метака што излећу из цеви.

Нико се од нас није мицао, омабијан тим кратким трзавим и мишићавим змијуринама, које су, као испљувци муња и светаца, одмах после мајмуна, реаговале на пожар и, у избезумљеном ексо-дусу, преко цесте тражиле спас бежећи с терена који им је значао цео свет, јер су на њему безбрижно расле све досад, храниле се изобилно оним што су налазиле — од гуштера и мишева до оваца и ланади; бежале су ужаснуте, ништа не схватајући, с терена на ком су се у време парења учворивале кротке и одане законима који важе за све што живи и умире, јер јесу љубав — тај живот и надживот.

Прошле су, изгледа, све. Хоће ли наићи још нека врста дивљачи? Ништа. Све се смирило. Зар ничег више живог није остало на овом све мањем броју хектара саване окружене ватром што се приближавала цести, све самосвесније жустра? Задуго се ништа није појављивало.

А онда, кад су оба краја лука дотакла пут и одатле пошла један другом у сусрет, као да је нека невидљива краљица мајка свих ватри издала наредбу да пожар опколи и уништи све што ће остати у његовом котлу, искочила су цијучући на цесту два крупна пацова палмиста.

Њихова је појава тргла моје сапутнике из непомичности којом су посматрали грозну чаролију те широке, велике, свеобухватне ватре. Сви су живннули, повикали, покренули се. И Диало. Њему је, уосталом, првом и пошло за руком да убије једног пацова палмисту. Предвидевши глодара цикцакања и наместивши се с дигнутом батином у *цику* док је он још био у *цаку*, ударио га је у кичму. Али и Колоко се, онако прозрочан,

разуларео па, нестварно танак, млатио као и остали по цијукавим смебетамним веверичастим лоптицама меса, не по ветрењачама. И Балуба. И трговац. И Сула с Обале Слоноваче, и шофер, чак и старац, губавчев брат. Па и губавац је викао и показивао на оне веће гнојавим патрљцима отпалих прстију, откривена, лавовски наборана чела. Сви су их јурили. После она прва два што су онако очајно и смешно изишли на ивицу цесте, помирисали зрак вртећи своје раздвојене затупасте глодарске њушкице и страдали, навалили су пацови палмисти после у буљуцима.

Та је јурњава за пацовима трајала поприлично. С последњима су почели да искачу из ватре срндаћи и срне с ланадима. Али нико од Африканаца није обраћао пажњу на њихове брзе, дуге, лаке и елегантне скокове којим су прескакали цесту и нестајали у трави с друге стране. Пацови палмисти су их занимали. Јер они се једу. Сматрају их чак најделикатнијим месом Африке. А лове их баш у то доба године, кад се свуда по саванама ионако пале траве.

Вичући људи су доносили побијене пацове и дижући их поносно, показивали осталима лепоту, величину и дебљину примерка који су убили. Једини које није захватила страст тамањења пацова била су двојица сточара-ловаца који су јутрос, идући за крвљу рањеног леопарда, наишли на нас. Они нису заборавили да је он важан и да, док њега ватра не покрене, нема места ни тој ланкомисленој хајци, ни детињој радости после ње, ни том трчкарању низ цесту, ни том витлању још неотучених глодара.

Они су једини, не обзирући се на разуларену гомилу људи који нису престајали да јурцају цестом, држали корак с ватром, којој је остало можда још педесетак метара да би сасвим затворила круг.

Није им толико било стало да сами убију

звер. Нека га, тешко рањеног, и ватра поједе. Тим боље! Затвори ли се круг пре но што леопард изиђе, и буде ли жив изгорео, они ће, кад се ватра угаси, наћи његове угљенисане остатке и, нашавши их, моћи ће да се врате у планину својима с добром вешћу: леопарда нема више! Тада ће заклати овцу и до пијанства се најести меса.

Тек тад. Сад су се приближавали један другом жустрим, темељитим и зато не брзим кораком ватре, што је ипак све више тежила неком, ваљда, свом замишљеном средишту. Сита себе.

Но, гледајући једини у ловце, приметим утом да су се у исти мах обојица укочили, да се то не очекивано десило и нашем ловцу и брату друге жене цивилног команданта првог града после Јемборија, заузетом дотле палмистима. И он се укочио, и, испустивши пацова, машио оружја. Пушке које су она двојица дотле меко држали обема рукама нашле су се сад и њима и трећем чврсто у рукама. У следећем трену скоро су истовремено из све три цеви сукнуле димови у правцу дуге сенке што се неочекивано јавила над њима и, летећи изнад њихових глава, нагло застала у ваздуху да би се одмах затим срушила као птица сугстигнута троструким праском, тачно на пола пута између два сточара ловца, на неколико корака само од брата друге жене цивилног команданта, који је, како је после причао, пуцао насумце не гледајући и не видећи ништа, осећајући само да треба пуцати у оно нешто што га надлеће. У фрагменту те секунде помислио је да то у шта окида и јесте птица, али већ је окинуо у празно испред себе, на метар и по испред места одакле му је осећање сигналисало оно присуство у ваздуху.

Полако су се људи приближавали ловцима, који су их задржавали одмах поново напуњеним пушкама да се не би сувише прикучили звери.

— Полако, браћо. Полако! — говорили су на-

изменично. — Ништа страшније од смртно рањеног леопарда!

— Полако! — одговорио је други. — Ако сте живи и поседујете живот, не значи да вам он више није потребан.

Могли смо лепо видети леопарда како лежи на боку избачених предњих шапа и истегнутих стражњих ногу. Изгледало би да још прелеће цесту да му се слабине нису тако сустало подизале и брзо падале тонући све малаксалије у улегнуће између ребара и све истуренијег гребена карличних костију. Крв је споро лоптила на рибу бокситну земљу, тамнија и гушћа од ње. Гргољила је из рана све тегобнијим и сусталијим кључајима, па се све уморније цедила низ раскошно сивоокерасто крзно попрскано мрким пегама. Још начуљене уши иза глатког затуреног чела леопарда упозоравале су да би он још могао једним ударцем шапе да распори и убије сваког несмотреног радознаца. Ловци који су били напунили пушке изгледали су најмање радознали и најмање радосни.

Тек пола сата касније, кад је крв већ давно престала да бије из вретенастог трупа, кад су слабинама, удовима и целим телом звери већ прошли последњи рефлексни уздаси и смртни грчеви, један се ловац стао опрезно да приближава дивном телу велике мачке осветљене косим сунцем. Ништа се није чуло ни мицало. Само пуцкарања, пламсјаји и дим високо за нама.

После сваког корака, ловац би застао и прстима леве руке опипавао оштри врх ножа који је стискао у десној.

Али на три корака од витке звери зауставио се и, не скидајући напрегнути поглед с ње, лупио прво лако ногом у земљу, онда двапут јаче. Ништа није одавало да је звер то осетила. Је ли мртва? Прави ли се мртвом као дрво? Не. Остави комад мртвог дрвета да стоји колико хоћеш у

води, никада неће постати крокодил. Али леопард и мртав има своје оштре канце. Је ли заиста са свим мртав? Је ли леопард икад мртав?

Не сачека одговор, само потцикну, поскочи, хитну нож увис, ухвати га и с њим се у руци баца на вретенасто мртво трупло пружено преко црвене цесте.

Ловци, сва тројица, јер су и друга двојица дотрчала с голим ножевима што су светлауцали у црним рукама, редом су завлачили прсте у ране и мазали се по лицу и испод мишке леопардовом крвљу. Неко је од њих чак положио усне на улазни отвор ране и покушао да исиса и попије кап-две најхрабрије и најживље крви.

Орлушине су широко кружиле над ватрама које су се саставиле и сад, као мамузнуте, गरे реле живахније буктећи и даље ниским, приземним пламењем ближним корењу. Оно дивљачи што се није за времена одлучило да изађе на цесту, уплашено од наших мириса и гласова више неголи од тад још далеке ватре, сад је, пресечене одступнице, не скривајући се више, омамљено димом јурило с краја на крај све ужег круга. Уколико је пламен стезао омчу, утолико је трка по све стешњенијем простору бивала узнемиреннија и очајнија. Чули су се пригушени крици, димом измамљена сиктања, жаром и опекотинама извабљени урлици. Ко зна каква је дивљач тамо још остала да изгори. И ко зна колико је живота, раздирано страхом од ватре и страхом од људи, осудило себе на ломачу, не усубујући се да се благовремено определи и спасе бекством од оне опасности која је у том часу била неумитнија. Али има ли страшније од оне коју за сву фауну представља човек, тај фаун чији дах мирише на дим, на крв и на месо?

Ловци су дерали кожу леопарду. Нисам видео срце које су му пресно појели поделивши га на три дела између себе. Нокте су му одсекли. Онај

који га је први ранио добио је леву предњу и десну задњу шапу. Остали су се задовољили двома преосталим.

Неко иза мене крикну. Окренем се брзо. Стигао сам да видим једну од оних сивих патуљастих антилопа како, горећи као буктиња, покушава да се у једном узалудно лепом и узалудно трагичном скоку пребаци преко цесте.

Стукнемо сви уплашени у први мах да бисмо се затим сјурили до ње пале на руб пута крвавом њушкицом додирујући влат саванске траве. Људи су бацили на њу кошуље да угасе жар што јој је још увек смудио кожу. Опекотине које је задобила биле су смртоносне. Као што је и самилост човекова, која касни јер долази тек после двоношчевог засићења крвљу.

Балуба нам рече да не гледамо, па чучну и прекла антилопу истим ножем какав је имао и Сила, спасилац нашег детета, родом са границе Обале Слоноваче и Дахомеја.

За вечеру је свако понуђен полутком пацова на младом палмином листу. Примајући уздуж пресеченог пацова, осетио сам Диаловљев иронични поглед. Седео је доста далеко од мене и жвакао своје печење правећи се да је забављен искључиво њим. Ваља да очекивао да ћу се изговорити ситошћу или нечим сличним и унапред се спремао да ми добаци нешто заједљиво. Осетио сам да ми се црева дижу од саме помисли да ћу се из неког присилног, представничког ината одлучити да једем то месо. Значи одлучио сам. Загризем брзо, насмешим се као да сам једва дочекао да то учиним. Међутим, месо није мирисало одбојно! Меко. Добро печено. Укусно чак. Али то сам закључио тек сутрадан.

Тад сам бацио поглед испред себе, пут Диалоа. Он је већ довршавао своју порцију. Глодао је ребарца.

Ја то нисам чинио. Не што ми се гадило. Не.

Само, стварно, после свега, био сам сит. Па сам одбио да узмем од антилопе коју су исекли на комадиће и скували у сосу у који су ставили доста оних љутих трава. Некако ми се ништа више није јело. Устао сам. Остатке свог пацова понео сам да би их бацио за први грм чим заћем мало у шуму. Тамо, у хладу, осетим мучнину. Кукавица! осудим се и осетим отпор према неправди. Да бих престао да се презирем, одлучим да поједем остатке пацова. Зашто да то не учиним. Сви су га са задовољством јели. Нема смисла да, због речи *пацов* која у мом језику ослобађа одређен низ обавезних асоцијација на гнусно, гадно, непријатно, на канализационе цеви, прљаве рупе и кугу, не једем месо које прија овде свима који га одвајкада троше. На крају крајева, једем дивљег зеца, који је такође глодар као и пацов палмист, чије месо има сличан укусу. Чак и лакши и пријатнији укусу од зечијег. Нећу да робујем никаквим навикама. Најмање гастрономским. Донетим, уосталом, у куферу из сасвим другачије средине. Тачка.

Гневан, сео сам у шумску траву и почео да довршавам остатке. Морам признати да их је било двапут више но што сад дотле појео. Дијало прође и, видевши ме самог, застаде као изненађен. Одглурио је то савршено за једног неглумца.

— Сам једеш? — насмеши се и седе на траву до мене. — Ниси био сигуран да ћеш то моћи да поједеш пред нама, је ли?

— Одлучио сам да то ипак не бацам.

— Глад?

— Не. Солидарност.

Он уздахну:

— Има нас који себе осуђујемо целог живота да једемо оно што нам се не допада.

— Предрасуде! Зашто ми се не би допало нешто што се другима свиђа?

— И ја се целог живота тако нешто питам. Не знам зашто. Понекад ми се чини да знам: издајем се за оно што нисам. Ја нисам прави пролетер. Код нас то нико није. Прави индустријски радник није никад колебљив. Ја ипак добијам душу индустријског радника, иако то нисам, гоћећи себе да једем своје пацове. У преносном значењу.

Ућута, пређе руком преко лица, уздахну, па рече:

— Могао бих да ти вратим књигу.

— Прочитао си Кардеља? Шта кажеш?

— Прочитао сам га на брзину. Уверљив је. Стани. Ја нисам рекао да сам се сложио с њим у свему. Ја његове наводе и цитате нисам проверио. И не знам не ради ли он с кинеским текстовима оно исто што су они урадили са његовим и онима других ваших шефова.

— Ваљда не верујеш да ће човек који јавно иступа против некоректног навођења својих текстова сам манипулисати с противничким тезама на сличан начин?

— Логично је да тако не буде, али...

— Све на страну, али Кардељ је исувипше истакнута личност у међународном радничком покрету да би могао себи да дозволи несолидност ма какве врсте. Чак и кад би хтео.

— И сам то мислим.

— Сем тога, ова је књига објављена већ на неколико светских језика и можеш бити сигуран да је стручно изаниализирана на разним странама. Кинези би били први који би ударили на сва звона вичући да се кривотворе њихови ставови да су утврдили да је и једна једина запета изостављена из теза њихових руководиоца с којима Кардељ расправља.

— Чекај. Да ли да ти кажем? Уосталом, нека! Двапут сам прочитао Кардељеву књигу. Навела

ме већ приликом првог читања на нека размишљања. Укратко, врло сам узнемирен.

— Зашто?

— Ја бих питао: је ли потребно да комунисти тако разговарају између себе?

— Књига коју сам ти дао да читаш истиче се, између осталог, и изванредном суздржљивошћу и принципијелношћу.

— Али и они су комунисти, зар не? Борили су се толико година као лавови, победили, почели да изграђују социјализам у условима заосталости, постижу успехе...

— Споменуо си услове. Узроке треба тражити увек у њима. Они су оно конкретно од чега ваља полазити...

— Оно што мене у свему томе узнемирује нису Кинези и Кина. То је друго. Ми. Африка. Стартна црта од које у Африци полази социјалистичка изградња ближа је кинеској неголи што је кинеска била далека од ваше, рецимо. При томе ми не располажемо ни оним што су поседовали Кинези изишавши из револуционарног рата политички организовани, војнички јаки, поседујући извесне индустријске капацитете и постројења. Ми немамо ништа од свега тога. Ни радничке класе, ни пролетерске партије.

— А ердеа?

— То је друго: широка масивна општеполитичка организација. Ми немамо партију, своју, схваташ? Њу би требало створити: Како? Изградња се вуче споро. Земља нема средстава. Док се буду створили елементи који ће давати своје синове партији, проћи ће ко зна колико година. Друштво нам има низ својстава преткласне организације. Неиздиференцирано је још. Или врло мало диференцирано. А и то је, класна разликовања почела су у последње време. Извесни људи на власти откривају згртачке нагоне. Дижу виле за себе. Па их после издају странцима за скупе

паре. Изградња ће створити радничку класу. Али с чиме поћи у изградњу? Кина је имала којешта што ми немамо на старту.

— Социјалистички свет вас може помоћи да нас снажније но што је јуче био у стању да помогне Кину.

— Да. Но је ли у питању само помоћ? Привреда једне земље се не може оснивати на поклон-пакетима, изградња се не прави бескалатним зајмовима.

— Извини, не видим какве то везе има с књигом о којој смо почели да говоримо?

— Има неке везе.

— Одиста их не видим.

— Односи у социјалистичком свету, односи између партија...

— И односи у партијама.

— У реду. Али важније је прво. Ако ти односи нису како треба, ни помоћ неће бити онаква каква би требало. Место да долази од срца, долазиће из пропагандно-престижних разлога. А и ми... Место да створимо снажну и јединствену свеафричку партију, имаћемо у њој присталице једне концепције социјализма, приврженике друге, навијаче за трећу.

— Шта замишљаш, да изградња треба да маршне законе кретања и пензионише дијалектику скупа са противуречјима?

— Мени је јако тешко, ето. Волео бих да до таквих спорова не долази.

— Волео би да свако клевете, оптужује, екскомунуира нас Југословене, а ми само да ћутимо?

— Мора ли да долази до тих ствари?

— Није морало док је постојала само једна социјалистичка земља. Сад, изгледа, мора. И све ће више морати.

— То ме и револтира. Откуд противречја међу нама? Не полазимо ли сви од истих прет-

поставки, истих идеала, истих принципа и, ако хоћеш, од истих текстова?

— Истоветни идеали прилагођени различитим условима намећу, у једном случају...

— Не слажем се. Ако усвојим терминологију брошурица које си ми јуче дао, оно што се назива тамо административно-бирокуратским управљањем није само израз заостајања. Док, обратно, систем радничких савета...

— Није ли то све разумљиво и природно?

— Мени је то неприродно. Навикао сам да се пред сваким противречјем упитам: откуд оно, шта стоји иза њега, која је његова страна прогресивна, а која регресивна. Међутим, твоји пријатељи и ти, ви говорите о споровима у оквиру социјализма, између социјалистичких држава, између динамичних и стагнирајућих вучних снага прогреса. Како онда? Сме ли се то некажњиво и помислити? Гледао сам њихов кинески један филм о дизању неке бране за хидроцентралу. Сто хиљада малих људи сниманих одоздо журе уз неко брдо. Сваки носи на глави лонац, корпу, шта ја знам. Тамо му то напуне земљом. И сваки се од тих људи затим спушта. Али са сваким — брдо је мање. Шта да ти причам, као мрави су изгледали, али кад су сви прошли — брда није више било. Просто су га појели.

— Њих је много и они су у праву зато што је Југословена мало.

— Не мислим тако упрошћено! — плану. — Ни тако кукавички.

— Онда признај да онај социјализам који не развезује све стваралачке снаге мора да представља релативан регрес у односу на други који то чини. Што не значи да је први регресиван у односу на, рецимо, ма коју другу несоцијалистичку структуру.

— А откуд то? — питао ме, питао се сав напет. — Да, рекао си: објективни услови...

— Субјективне снаге такође играју у свему томе неку улогу. Одлучујућу, чини ми се, у случају о коме говоримо.

— Ухватио сам те. Свест је условљена.

— Не заборавимо, револуционари смо, па је и обрнуто: нашу акцију условљава наша свест.

Седали смо у шуми на двадесетину метара од ивице; кроз густо дрвеће, налик на високе сунцобране, видео се и пут и део саване, где су жарипшта ватре још тињала и цврчала ширећи неугодан мирис паљевине што није ништа поштедела и ником ког је захватила ништа опростила. Док сам гледао неодређено у то, паде ми у очи извесна промена. Нека необјашњива узнемиреност захватила је од неког времена на цести људе који су се растрчали и, дозивајући се, подјаривали ватру код пољске кухиње или јурили на разне стране с празним и пуним посудама. Дијало, гледајући ме све време у очи, схвати да га не слушам више, па пође за мојим погледом. Али чим сагледа то тал оне стрке на цести, устаде као ударен.

— Нешто се догодило!

Помислио сам одмах на непријатно, непоправљиво, на смрт.

— Опет змија? — упитам крећући журно за њим.

Не. Рекли су нам чим смо стигли. Трудница се то порађала. Лежала је на једној од асура, заклоњена петотонцем. Помагале су јој обе жене, које су, појављујући се с часа на час иза камиона, својим налозима и изазивале сву ону избезумљену стрку мушкараца. Ови су, збуњени и узбуђени, погрешно схватили њихове захтеве изречене суверено мирно. У часу који је женски. По двојица и тројица јурнула би сударајући се и отимала се о испражњену бензинску канту у којој је врела вода. Сам се порођај одвијао, изгледа, без компликација. Трудови су се јавили одмах некако после убиства леопарда, али жена нам се тад

склонила с очију. Трговац јој је чуо јецање за цбуном и први је алармирао жене. Сад, додајући једној од њих канту с врућом водом, коју је од ватре до камиона носио младић, и пожурјујући Конгоанца који је долазио с лавором пуним изворске воде, он је већ објашњавао да је тај стицај у времену сигуран знак да ће дете бити храбро и јуначко.

— А ако буде девојчица? — упита шофер.

— Немогуће да то буде. Леопардов дух улази само у мушкарце! — па се чак и љутну на шофера. — Зар ти није јасно, глупане, да трудови нису могли да почну док је леопард био жив?

И Колоко је доносио дрвену посуду пуну изворске воде. За њим се појави човек с Обале Слоноваче, такође с водом.

Но тек што спусти танки дрвени суд с главе на црвену земљу, откину се одонуд иза петотонца најјачи досад крик и одмах се затим зачу онај нејачи, слатки зацењени плач детета.

— Нови човек је објавио свој долазак на свет! — рече Сила.

— Мушкарчић! — најави лепа девојка, сва декомпонована и израза растављена на безизражајне делиће лишене лепоте. Провирила је иза платформе да би то објавила и затим одмах опет нестала.

— И она ће родити ове године! — рече државни трговац. — То се увек дешава кад девојка најави мушкарца.

После неког времена могли смо сви да приђемо породиљи и да јој честитамо. Измучена лица, смешила се већ блажено заборавивши све: трудове, муке, болове. Лежала је на асури покривена само својим шареним и пространим пањем. Влажна светлуцава лица од необрисаног зноја, погледала нас је све с неизмерном захвалношћу. Једна од жена је управо завршила прање новорођенчета. Подигла га голог увис: било је бело.

— Дивно дете! — рече Диало пратећи покрете жене која га је уматала у пешкире. — Шта ти је? — упита ме зачућен мојим зачућеним, ваљда, изразом. Било ми је неугодно што се њен »грех« с белцом није могао сакрити.

Али он прсну у смех кад му рекох разлог своје нелагодности. Чудио се:

— Зар ниси знао да се и ми рабамо бели? Ми на један дан само. После двадесет четири сата прилагођујемо се — поцрнимо. Као филмска трака на светлости. Схваташ? Пигмент почиње свој хемијски процес бојења коже тек у додиру са светлошћу. Бела кожа је за нас зато можда и знак нејакости и неприлагођености условима.

— О њима је увек реч! — добацам алудирајући на наш малочашњи разговор у шуми.

Он замишљено погледа преко мене и оде.

Породиљу смо подигли на платформу наше петотонске некретнине и направили јој некакав лежај на кожама и бошчама.

Пола сата касније, за видела дакле, наиђе из истог правца из ког смо и ми дошли полутеретњак који већ издалека није уливао никаквог поверења ни пружао наде да ће нас извући из платке. Шофер је стао не гасећи мотор, али кад је чуо шта нам треба, махну одречно, даде гас и, дигнувши пращину за собом, нестала у шуми.

До мрака — још једна кола само.

— Шта му то значи? — упита се гласно трговац. — Саобраћај је постао необично жив.

— Леопард! — рекнем пецкајући га. Али он не осети заједање ни у мом гласу, ни у оном што сам рекао. Само потврди:

— Сигурно, леопард! Велика је његова сила.

Дошло је, најзад, и време легања. Ноћас је требало спавати на земљи. Платформу је заузела породиља. Али пре но што сам се пружио на сам пут, испред точкова с полупразном торбом испод

главе, требало је да се посебно договорим са Си-лом и Балубом. Скренуо сам им пажњу да ми не покушају да »подвале« као ноћас. Издржљив сам колико и они и не желим »посебан статус«. Врећа ме њихова обзирност, ма колико ми годило њихово пријатељство.

Обојица су били узбуђени после тог мог позива да поступају са мном равноправно. Мислим да су се тек после тога обојица отворили и дуго ми причали лежећи на земљи крај мене. Сазнао сам тачно где су све били, шта су научили и како ће то знаће да примене. Сваки у својој земљи.

Јасно, то ће остати међу нама само.

Наш лакомислени шофер, који је спавао и прошле ноћи и проспавао скоро цели дан, одједном добио напад кавалерства. Он ће на платформи да спава. Сви који смо пре тога објавили као узгред да ћемо зарана лећи, живахнемо.

Породиљу с још увек окерастом бебом преместили смо у шоферску кабину. Обе ће се жене смењивати дежурајући око ње. Девојка неће, јер се у те ствари не разуме. Задовољна, лепотица оде у мрак, где је чекао младић на њу.

Она се можда највише изменила за последњих двадесет четири сата. Од каћиперке и кокете која је погледима, осмесима и држањем непрекидно изазивала мушкарце позивајући их без речи својом сазрелом женственошћу на удварачку предузимљивост, постала је од синоћ неочекивано кротка и повучена, ишла оборених очију или, дижући их, тражила погледом само свог дечка који никад није био далеко и који би, враћајући се с понеке од дужности дежурства што га је на који минут била одвојила од ње, увек долазио њој и увек имао понешто важно да јој каже, док се она држала као да је у свему што јој је он испричао заиста увек и налазила понешто што јој се чинило најзанимљивије на свету.

Не само шофер, сви ћемо моћи на платформи

да спавамо. Зато смо се, ваљда, некако сви и расанили.

Дуго се причало крај ватре. Сваки је сматрао за потребно да се оправда за неочекивану несаницу: пријатније је тако, није се навикло рано на спавање. Чудно како се човек не стигне да умори преко дана.

У ствари, многи су се сад потајно надали да могу наићи нека кола чији ће шофер имати алат који нам треба. Али било нас је и који смо признавали, у себи бар, да је друго било у питању: страх од змија које ноћу и пред зору лове. Зато смо неки и били полегали за времена да, после поноћи испавани, више не уснимо. Причало се највише о леопардовом скоку. Јесте ли приметили — рече наш ловац — чувао је тај скок до последњег трена. Знао је, одлажући га, да одлаже смрт.

Пратио сам процес настајања легенде, придавањем сопствених особина, жеља, мисли, страсти самој звери, особина, врлина и мана које су, примедбама других, њиховим глечањем и дотеривањем, почињале полако да губе карактер личне маштовитости човека који је први стао да импутирајући прича. Те су посебности нестајале и претварале се, захваљујући допунама осталих интервената, у неке безличне али опште црте прихватљиве за све.

Но машта државног трговца била је ипак током вечери и ноћи најмобилнија. Уживљавајући се, он је причао шта је све леопард мислио од часа кад је, рањен, побегао од ловаца и зашао у траве између шуме и цесте. Он је није прешао јер нас је осетио, па је решио да причека скривен у савани.

Државни трговац се, причајући, потпуно идентификовао с леопардом и придавао звери мисли и осећања која би само он могао имати у сличној ситуацији.

По њему, леопард који се, једва савлађујући урлике бола, вукао кроз траву тражећи излаз, схватио је, по тишини која је настала на цести, да смо га ми открили. Зато и није одмах отишао у шуму. То му је прва грешка. Бојао се заседе. Бојао се јер је у шуми и рањен. Па је одлучио да се примири и легне. Срећом, нашао се близу неких лековитих трава од којих ране брзо зарасту. Напасавши их се, осетио се боље. Али тад смо ми почели да прочешљавамо савану. Он је могао да нападне једног белог који је ишао право према њему. Међутим, боја његовог лица га је страшно узнемирила. У шумама и по планинама где је провео цео свој век леопарда, он никад није срео створа такве коже а уштинутог, љутог и одвратног израза. Бежао је од свих људи, није их волео. Није их се плашио, смрдели су му и били гадни и нарочито гнусни кад су носили оне успаване громове у руци. Али ти које је он видео издалека имали су лице тамно као сенка кад се ујутру протегне у подножју стабла, дужа од њега који је раба. Док је белац имао кожу боје туге, жалости и пакла. Тад је први пут врло јасно осетио да ће га задесити коначна несрећа. То му је друга грешка. Управо то што га је и збунило, задржало га је задуго колебљивог у трави. Но кад је осетио мирис дима и дах ватре што му се, пузећи, полако приближавала, изгубио је и последњу кап трезвености и расућивања: пут према шуми био је пресечен ватром. Два, три, пет пута мењао је место, склањајући се од ње. Узалуд. Осећао се неправедно осуђен да погине у њој. Бунио се у себи против ње. И знао да му ништа не вреди — пропао је. Па је решио да чека. Можда још има наде. Можда ће се догодити нешто непредвиђено. То му је трећа грешка.

— Река се не враћа никад извору! — уздахну губавац. Државни га трговац не погледа. Продужи:

Тек кад је, заслепљен све гушћим димом, избезумљен од страха, скочио да побегне, ватра се винула за њим, стигла га, обухватила га целог својим обручем и повукла надоле, на земљу, с које се био, рикнувши, из петних жила отиснуо увис да заборави своје погрешке што се зову страх, размишљање и неоснована нада, грешке које се на језику леопарда казују истом речју којом и ране. Смртоносне ране.

Времена за кајање није више било. Све је грешке платио. Морао је. Иначе се не би родио тај мушкарчић који се родио.

— На основу чега претпостављаш да је баш наш дечачић био тај који је морао сачекати у мајци леопардову смрт? — упита Колоко.

— Знаш! — рече државни трговац с тврдим непоколебивим уверењем.

Био се умотао у широки сиви гранбубу навучен преко пуловера и црвених платнених панталона.

Било би можда занимљиво стргнути нанизани мак предрасуда са конца истине — помислим. Али био сам уморан.

Седећи сам и заспао незнано кад. Можда на тренутак само. Можда на дуже. Можда одавно. Можда сам у једном предаху између сна и сна отишао до платформе, уз чију сам се ивицу пружио и, непробуђен, продужио да спавам. А можда су ме моји пријатељи, Колоко, Балуба и Сила, човек с Обале Слоноваче или Диало однели успаваног до петотонца.

ТРЕЋИ ДАН

Нема ситуације, ма колико била необична и изузетна, којој се човек, лишен друге могућности, неће брзо прилагодити. После мало времена, он ће се осећати и понашати свакодневно; после још мало часова, све ће му изгледати рутински познато, ако не и досадно. Зашто? Није необичност ситуације оно што отвара расположења. Нека буде угрожен и у најбаналнијим условима, човеку ће бити необично. Безбедност је, с друге стране, презиме досаде. Авантура и занимљивост су псеудоними односа што настају између трајног осећања самог себе и жустрих наноса тренутака који пролазе.

Умивање и прање зуба на извору није више било необично, ни трк до воде и назад. Али већ доручак с друштвом које је случај саставио пријавио се с дојаделим укусом куваних кугли хлебног дрвета и вечитих банаана с напуштене недалеке плантаже. А колико јуче био сам усхићен свим тим. Најрадикалније се изменило оно првашње моје зазирање од седања на земљу, онај стално присутни страх од змија. Какав сам глупак био! Где ће змија на човека који мирно доручкује! Или прави забелешке. Или пише нешто што личи на стихове.

Добар део јутра провео сам лешкарећи у трави. Поштедећу вас нужно неримованих ритма-

рања. Али управо кад сам осетио да сам испразнио све резервоаре својих поетских погона и да не треба више да упразно препуштам осећања, мисли и доживљаје слободној струји речи ослабела набоја и изгубљена тонуса, зачуло се далеко брујање мотора.

Појурим с црног руба јуче изгореле саване ка друштву свем згомиланом на цести. Зар је постојала опасност да ме забораве и оставе самог ту? Трчећи, помислио сам против тог питања упућеног својој трчећој усплахирености, — па шта? кренуо бих цестом и дошао пре мрака до неког насеља; а ако не бих, продужио бих по мраку; — по чему су они људи које смо прве ноћи путовања виђали како ходају сами кроз прашуму, по чему су оне девојке наранџарке које су са своје три-четири ољуштене војке седеле на ивици пута, по чему да они и оне буду мање изгубљени од мене?

Не, нисам се преварио. Ни ова стара, расклимана кола што су наишла, застала и одмах кренула, нису имала отпирач ширине наших завртања.

Али шофер нам је рекао (одмах су ми то сапутници узбуђено превели да је пре двадесетак минута оставио за собом на цести камион петонац, сличан нашем; био је, за разлику од нашег — рекао је — прекривен цирадом. Ако он не буде имао оно што нам треба...

Нико се више није мицао са цесте упркос окрутном подневном сунцу.

Ускоро се зачу далеко брујање мотора. Петонац прекривен цирадом.

Имао је све што нам је требало.

ЈЕМБОРИ

Ручали смо у граду Малију, који се налази на територији Гвинеје, недалеко од сенегалске границе. Не баш зато што нисам имао неке визе сасвим у реду, али ипак, сишао сам с још двојицом путника код олуке на двеста метара од границе и зашао с њима са цесте у шуму.

Пола сата касније смо се спустили на пут.

Петотонац су још претресали код граничних рампи.

Да га ту сачекамо? Не. Пошли смо ивицом друма пешке. Камион ће нас стићи кад нас стигне. Причали су ми обојица успут о цивилном команданту града, који има великих заслуга за осујећење прве завере, па сам зажелио после, кад смо се укрцали и стигли, да се с њим видим и да евентуално од њега чујем неку узбудљиву причу о хватању ултрашких бандита.

На жалост, није га било ни у канцеларији ни у кући, где су три млађе жене и једна старија, седећи на поду и окружене децом замазаном до лаката, ручавале ширинач куван у пари. Узимале су га прстима из лавора и умакале у љути паприкаш без меса. Неколико ољуштених поморанџи котрљало се преко сивозелених плочица. Од њих сам и дознао да је командант отпутовао послом у Конакри, али да ће се вратити ових дана, можда прекосутра или накосутра.

Командантове жене су ме уз то врло љубазно позвале да с њима поделим *ово пириџа*. Захвалио сам се, изговарајући се да ме друштво већ чека у хотелу на брду.

Налик на двадесет пута увеличану сеоску казу, с кровом од сламе сушене и заштићене од труљења хемијским средствима која су јој сачувала свежу и једру боју, тај хотел који су подигли француски архитекти желећи да се прилагоде »уробеничком« стилу, изблиза се чинио грозно неспретан, без шарма, ван сваког стила, јер стил пре свега треба да историјски и технолошки најприкладније уобличи функционалне садржаје. Смисао округлог сламног крова преко двоструког зида и нешироког слепог кружног ходника између зидова од набоја очигледан је код казе у чијој је јединој унутрашњој соби увек пуно пријатне хладовине. О њој је и реч, о природној климатизацији што се као квалитет постиже одређеним димензијама провераваним миленијама. Међутим, француски неимари су, задржавши облик и односе, извршили таква квантитативна увећања да су она наметнула нове елементе — прозоре, а они — електрично кондиционирање температуре. Што је потпуно изменило битне квалитете казе. Јужни сегмент кружног ходника, сад широког осам метара, претворен је у четири лучне собе, уређене луксузно, свака са широким креветом лево, и обавезним тушем, бидеом, лавабоом итд. — десно; северни је део постао застакљена веранда, нека врста фоајеа с чаробним изгледом на љубичасте зарубљене купе читавог крда планинских громада. Тај хотел, замишљен као одмаралиште за високе колонијалне функционере, с плафонима од орнаментално исплетене двобојне рафије, с подом од тераца, који дакако, у том врло луксузном, прелуксузном чак материјалу, није ту ни одушевљавао, ни привлачио. Чак ни после три дана и ноћи проведених у дунгли. У

неку је руку деловао, рекао бих, скарадно, баш као онај превод Библије на онај један од хауса дијалеката.

Осамдесетогодишњи кувар је још под Французима вршио ту и посао келнера. Једва се вукао.

— Ни пре ту није долазило много света! — рекао је. — Понеки официр с љубавницом, с вереницом, никад са женом. Понекад је командант области ту доводио госте, там-таме и девојке.

— Од почетка хотел није привлачио људе који немају разлога да се крију. Каткад, тако као ви, неко залута. Али ако немате све исправе у реду, боље не ноћите ту.

— Зашто?

Он слеже раменима.

— Навраћају граничари и они у цивилу.

Сад се стало да намеће расположење супротно од јутрошње још досаде за доручком.

Шницла, пржен кромпир и зелена салата нису пријали колико сам мислио да ће. Можда због ножа, виљушке, столице, стола, столњака, тањира. Одвикне се лако од тих справа за три дана.

Ником се ту није остајало. Кренули смо жваћући последње залогаје.

Пут до Јемборија је трасирао садиста, лудак: стрма узбрдица, сва у окукама, онда још стрмија низбрдица, цела од згрчених есова, из којих се неочекивано, без предупређења и знакова, налазило на дубоке потоке и речине с двама натрулим гредама положеним тако да је само хладнокрван и искусан шофер могао да пребе на другу обалу. Без максималне опрезности и вештине, сви бисмо се десетак пута окупали као један и један два.

Да пређемо таквим путем педесетак километара, колико има од нелепог градића Малија до још мањег и сиромашнијег Јемборија, требало нам је пет сати.

А све време — пустош. Без насеља. Или чу

већ полегали по невидљивим казама иза дрвећа, савана, брегова. Чудно — при ноћности Африканаца. Но ни у Јемборију нисмо, пролазећи већ улицом, срели жива створа. А девет сати.

Тек кад смо избили на широки, непоплочани трг-пијацу, угледали смо, згуснуте, ту све становнике места, среза и округа. И више: коју хиљаду дошлица из ко зна колико насеља и усамљених каза ван округа. Упитао сам се: Пре колико ли су дана морали кренути да би се ту сад обрели? Па сам помислио у исти мах — можда су се и они инокосни путници пешаци, које смо сретали ноћу на цести, упутили на овакав неки слабо осветљени сабат?

Није у питању био вештичји збор. Упркос многој деци што се шугала или играла школица, стрпљење и тишина били су далеко упадљивији од дечијег подврискивања.

Искрцамо се. Диало, танки и прозрачни Колоко, Балуба, Сила и ја уђемо у гомилу и одмах дознамо:

— Даваће се филмови.

Старији и угледнији људи седели су ко зна откад већ на столицама испред високо разапетог биоскопског платна, неколико стотина их је још окружавало. Стојећи иза њих, окупљали су се омладинци, али с друге стране екрана нацртало се море дечурлије усхићених лица и ужагрених погледа. Први ће пут у животу да *виде биоскоп*.

Програм: посета Председника Кини. У колору.

— Је ли то све? — упитао је Диало једног чиграстог човека пљоснатих усана иза опуштених бркова.

— Какви! После ћемо приказати још два кратка. Један о гостовању кинеских артиста у Гвинеји. Исто у колору. И...

— Одакле вам? Јесте ли тај филм сами снимали?

— Какви! Добили смо и њега на поклон од Кинеза. А последње што ћемо приказати, то је она трака, знаш, о посети Де Гола Конакрију уочи референдума.

— Шта ће вам га старудија?

— Да не заборавимо шта је било. Уосталом, то смо сами снимили. Видећемо се после. Имам углавном неискусне људе уз апарат. Треба да им помогнем. Машине су нам релативно осетљиве.

— Јесу ли то оне које нам је поклонила Источна Немачка?

— Те баш.

— Мора да су одличне!

— Нису лоше. Практичне! Еј, Сајбатан! — повика — Сајбатан! Овде смо.

Дижући некакву дрвену клупу високо изнад главе, крупни Сајбатан, крвавих, сузних очију, проби се коначно кроз гужву младића, девојака и деце, и не пардонирајући, већ набусита изрази као да псује, набе најзад довољно простора да је спусти на земљу. За нас петорицу.

— У реду? — упита бркати, који још није био отишао, иако је уверавао Диалоа да не зна куда ће од посла. Није му пуштао руку, и кад не би знао шта да га пита, почињао би од почетка са саватањем: како си, како породица, како ти лично?

— Нисам вас упознао? Новинар из социјалистичке Југославије, а ово је, друже, чувени Сам. Ниси чуо за њега? Заслужан човек. Био је спикер радио-Дакара, говорио је на гвинејским језицима. Је ли тако?

— Сам! Сам! — викао је неко очајно из мрака.

— Ах! морам да идем. Видећемо се после представе. Сачекајте ме ту. Или не. Добите до пројектора. Тамо ћу бити.

Још није ни отишао а нека ме девојка, не, жена — носила је дете на леђима, лако додирну.

— Хоћете ли да се померите мало?

Померим се. Она седе. Окренем се: дете је спавало на леђима и у сну сисарски лако мицало меке, пуне усне као што то раде све бебе на свету.

— Ви сте странац? — упита ме жена, ако се то девојче могло назвати женом. Није имала више од 14 година.

Објасних јој одакле сам; она оста савршено мирна. Да! — одговори кад је ја почех да запиткујем. — Удата је. Дете је њено. Муж јој је на путу, па је изишла да погледа филм. Искрала се заправо из своје казе. Али ту је толико света. И мрак. Нико је неће ваљда препознати и после испричати мужу. Јер прва мужевљева жена понекад хоће да завири ноћу њој у казу. Али та је отпутовала код својих. Далеко одавде. А друга жена... Ах, она је никад неће тужити.

И насмеши се. Била је јако згодна и љупка кад се смешила: јамице и остало. А погледом искоса знала је добро да манипулише. Па дуг леп врат и светли зуби — згодна.

— Ја о њој знам неке ствари. Тајна!

И опет се насмеши. Конгоанац ме ухвати за руку.

— Да променимо место? Хоћеш? — и намигну. Тек што седох до Диалоа, филм отпоче:

Аеродром. Огроман. Супернов. Савремен. Мао, крупан, масиван, озбиљна лица, са уздржаним подсмехом што игра једино око полузатворених очију. Робустни Чу Ен Лај с леве стране. Оног другог с десне нисам досад виђао на сликама, не знам му име, али биће да је то онај секретар кинеске Партије који у сваком свом говору измисли по неколико нових доказа да је Југославија трула и ревизионистичка земља. Можда ми се зато и учинило да је поглед што је бацио преко сниматеља у публику био један љутито антиревизионистички поглед и да је њим тражио баш мене, а затим, пошто ме нашао, стао да испитује нема ли

сем проклетог мене случајно међу публиком још неког Ђавољег југословенског папка, неког проклетог ревизионистичког увета дошло да разбија монолитно јединство. Не. Преварио сам се. Није ни мене тражио, а камоли ког другог. Следећег трена медао је у све нас тако мирно као да је оваплоћење чисте и мало спсане савести. Камера, што се на његовом лицу задржала нешто дуже, одлучи да крене даље, откривајући нам редом, по одговорности, функцији, старешинству, све нека закопчана лица тешких, округлих, озбиљних људи, с мислима узнетим високо изнад свакодневних багатела. Сваки од њих — фраза за себе до грла закључана у светлоплаву стаљинску доламицу с четири цепа. Сваки с поклопцем.

Сниматељ је добро урадио што је с њих прешао на тотал аеродрома — мало ваздуха.

Иљушин је утом спретно атеририо. Мао му је кренуо у сусрет први. Низ степенице већ је силазио Секу Туре.

Руковање, осмеси, протокол, химне, блистава почасна чета у шлемовима совјетског типа. Затим, отворене лимузине и пролаз широким шосеом оивиченим с обе стране апсолутно ведрим, младим, раздраганим, дисциплинованим а неизмерним масама. Људи су се сви смејали и сви су ритмички махали кинеским и гвинејским заставама. Дижући се над њиховим главама, камера је хватала куће, све у оном униформисаном кабастом маниру позађене невоље чијом су тајном до пре неку годину, канда, архитекти оптерећивали кинеско као и остало лагерско грађевинарство.

Пут до резиденције је дуг, цеста прекрасна, асфалтирана, широка, права, сунчана, али сниматељу је, канда, било превише стало да нас баш добро увери у оно што смо и сами већ добро видели, па је, понављајући секвенце, хтео да потврди утисак неизбројности људи изишлих да поздраве Секу Туреа.

— Шта кажеш? — упита Диало; утом Балуба осети лак, благ додир женине руке. И трже се. Дотицај се понови. Не рече ми још ништа.

Резиденција. Говори у Скупштини. Обилазак фабрика тешке индустрије. Опет обичај да се величина једног броја, рецимо броја сто хиљада саопшти постројавањем стотину тих јединица једних поред других. Кроз безброј фабрика, поред безброј машина требало је проћи с гостима. И не уморити се од све истих парола, дијаграма, застава, па слика Маоа и Секу Туреа, па опет људи на улици и људи у фабрици, свих у истим чистим плавим, платненим оделима без мрљице. Вероватно им је речено да се за посету обуку у празнично рухо. Али за токарским се банком у новом оделу ипак боље кличу пароле но што се ради. Па свуда осмеси, осмеси, па раздраганост. Она је узбудљивије уверавала у оно што се хтело неголи што је то чинио мутни, мада импозантни сјај челичних машина.

Зевнем. Диало ме погледа прекорно. Добро! помислим, покушаћу да гледам његовим занесеним очима прокинеског романтичара. Машине су остале какве су биле. Али не, тај струг није више била индиферентна нека токарска машина. Постао је провидан. И та је провидност дозвољавала да се сагледају све оне деценије борби против колонијализма, све жртве које је кинески народ у крви, зноју и којечему још дао и не престаје да даје да би се ослободио наслеђене беде.

Изглед струга не поста од тога узбудљивији, али је ипак узбуђивало сазнање тих истина о њему.

Истина које сам знао. И за које ми није било нужно уживљавање у Диалоа и његове асоцијације. Биле су оне и моје. Кина је заиста дала један пример. Не једини. Радан и дисциплинован је народ те огромне земље. Није једини такав. И није

сигурно једини народ који уз огромне напоре и жртве изграђује социјализам. Ја сам срећан што и он то чини. И још срећнији што то не чини сам на свету.

Балуба осети опет додир женске руке. Осетим опет како сав задрхта. Зашто да не? Многи су ми рекли да Африканке те ствари схватају спортски. Муж те жене је на путу. А Балуба је странац, ноћас је ту, сутра одлази. Зашто онда да се не позабави мало? Видех како је гледа искоса у лице: она је зането посматрала филм.

Заиста, војна је парада била више него импозантна. Огромна пешадија, иза ње сви приземни родови војске, па моторизација — безброј тога, и још више ракетног оружја, а онда — млазњаци. И њих много, обилно.

После параде следили су снимци са пријема у Пекинг. Недавно довршена зграда Президијума откривала је своју раскош публицы на тргу бедног, сиротињског, малог, никаквог Јемборија: скупочени стубови, инкрустирани плафони плавим, зеленим, ружичастим фајансом, шарени витражи, кристални лустери. А све — предимензионирано. Можда зато, тешко би било отети се утиску пренабићености, последици једног још неоплемењеног укуса. Наљутим се на себе, на критичност. Покушаћу да не естетизирам више. Не чиним тако што први пут. Треба некад ићи и против себе. Помислим зато: нека, одсад ћу обртати спонтане реакције, цензурисаћу утиске. Добровољно сасвим. Пази! Починем! Оно што је председнику Гвинеје и нама дато да видимо, заиста изазива дивљење. На крају крајева, тај филм је и направљен да би то осећање измамио. И природно је што свет који не зна, не жели да зна или није имао прилике да сазна у чему су разлике између административног типа социјализма и оног југословенских радничких савета и комуна, и природно је што свет на том тргу мисли као

што је Диало мислио пре или као што би волео да може и одсад да мисли. А не може. Сваки ме час проверава погледом. Не занима га само филм. Занима га и мој израз. Заправо, он на мом лицу тражи потврду за оно што сам већ осећа. На своје запрепашћење. Јер добар је укуси спонтанији и општији но што мисле бирократи који се позивају на некакву имагинарну општост, у чије име намећу свој јасни и свима разумљиви — неукус.

— Шта кажеш? — пита ме шапатом.

— Исто што и ти.

— Не свиђа ти се та раскош?

— Зар се теби свиђа?

— Покушавам да схватим откуд њихова љубав према монструозном.

— Схватио си! — шапнем.

— Мислиш?

Не верује још себи. Боји се себе, слободе, јереси. После неког времена каже зато оно што је другим речима успут већ рекао. Сад каже:

— Људи на овом континенту немају ни интересовања ни времена за ваше евро-азијске идеолошке суптилности. Ми смо заосталији од вас.

— Социјализам је лако разумљив. Теже је разумети себе, своје услове и потребе.

На то одговори другим говором:

— Ми треба што брже и ефикасније да се индустријализујемо. Није нам важан тип социјализма, ми ћемо успут потражити и наћи онај који буде највише одговарао нашим потребама.

— О томе је заправо реч. Оно што се тако псовачки назива ревизионизмом значи искључиво то: тражење и налажење свог сопственог пута изван датих схема израбених другде и раније и неважећих сад и свугде.

— Не агитуј тако сумарно. После књиге коју сам двапут прочитао, најпаметније што можеш да учиниш, то је да ме убедиш да је бар још једном прочитао.

Балуба поново задрхта од додира нежног, топлог, трептавог длана. И мада је додир био краћи овог пута, мишица му се сва најежила. У ствари, ја сам се то најежио. Први пут откад сам у Африци, осетио сам свежину: у кошуљи кратких рукава, платненим панталонама и сандалама било ми је већ зима.

Балуба ме утом погледа као да и од мене тражи одговор на питање које је себи већ поставио:

Шта хоће ова четрнаестогодишња женица од мене? Хоће ли одиста оно што изгледа да хоће, или су ти додири случајни и потпуно невини? Мисли ли она да је довољно прећи дланом преко његове Балуба мишице да би услишио жеље којих она евентуално и не мора бити свесна? Можда би само попричала мало, поиграла се — и здраво, недовиђења!

Шта да одговорим Балуби? Сам ће се снаћи ако му буде стало да се — што кажу — снађе. Више ме је занимало зашто сниматељ хоће да пријем у Президијуму и вечера у групама за столицама трају као да се налазимо у свету који држи монопол на изворе непролазности и ушћа вечности? Хоће ли тиме да убеди људе из Јемборија да сви у Кини добро једу?

Неко, из мрака, избаца:

— Пази, Алфа, на њиховим се пријемима једе више него на нашим!

— Лукави су они! — одговори Алфа и његов се пријатељ младићки гласно насмеја. Без злобе и пакости, а ипак саучеснички некако.

Или ми се чинило само.

— Чујеш? — упита Диало.

Не одговорим.

Затамњење — отамњење. С вечере се прешло резом на приредбу фолклорне групе. Или фолклорних група. Бус — бус — поскочи — затрукај и промена: нови костими. Свака провинција,

изгледа, наступа са својим ансамблом који приказује своју главну тачку. Заправо, делић тачке што је само у геометрији недељива јер нема површине. На фолклорним приредбама тачке знају и за простор бине и за наше време. Које бездушно раубују.

Али на крају, на опште усхићење Јемборијаца, наилази најава тачке коју спикер саопштава емфатичним, узбуђеним гласом: Као последње — гвинејски народни плесови и песме, које су у част гостију Секу Туреа и Сејфулаја научили кинески народни артисти.

Они се и појављују лица премазаних црном шминком.

Све су кораке и покрете ухватили, а опет — све је то без оне спонтане грације и исконског аутентичног садржаја који Гвинејци уносе у своје игре. Неоспорно вешти мајстори ти плесачи, али они су кастрирали кораке и насуморили ведрину афричког плеса. Управо оним што је речено у најави »научили су« — научљивошћу.

Не знам да ли су се у том правцу већ после првих кореографских акцената почеле да крећу критике гледалаца, који су сад, након скоро двочасовне досадашње тишине, стали на све стране да, тихо спрва, али затим сасвим гласно, коментаришу ту тачку коју су кинески артисти научили да би пријатно изненадили госте. И, да би куртоазија захтевала... Али Јембори је знао, изгледа, за курто-Африку само. Реакције публике нису имале длака на језику. Почели су с разних страна да се јављају подсмешљиви, високи узвици, ускоро смех који се, уопштен, стао да разлеже с трга, на чијој су средини, преко високо разапетог платна, скакале сенке кинеских артиста.

— То је комично! — стресе се Балуба.

И жена крај њега се смејала гласно. Друкчије се ту игра. Не тако круто па раштрафљено. Да је умири, он је узе за руку. Она га изненађено по-

гледа, али не повуче руку: »Како си?« — упита она и још, смејући се, рече: »Како фамилија?« — па додаде: — »А ти лично?«

Као под принудом, он је на свако питање одговарао како треба, с оним развученим »А-ха«. Кад заврши, пусти јој руку.

Ускоро отпоче приказивање оног другог филма, такође у колору, који су Кинези такође поклонили Гвинеји. »Ето Конакрија«, почињао је спикер на коректном француском. Дијало се наже напред да боље види обалу свог града, али камера жмирну — рез — и већ смо пред заиста лепом зградом *Hôtel de Francea*, довршеном 1956. Онда се сниматељ иживљавао на зеленој манговој дрвећи. Па нов прелаз резом на једанаестоспратни облакодер у ком су амбасаде Уједињеног Краљевства и Западне Немачке. Одатле, преко доста зеленила, камера је у стилу *cartolina postale* правила зашећерене сличице резиденције Секу Туреа, бивше палате француског гувернера, да би се још једном загнурила у зеленило — палме, манги, баобаби, хлебно дрвеће, папаји, кокоси. Најзад зграда *Air-Francea* и још један баобаб. И ништа више. Готово. Почињале су тачке.

— То Конакри? — упитам Дијалоа. Не одговори, задубљено загладан у акробатску нумеру коју су савршено прецизно изводили кинески артисти. Нисам инсистирао.

Балуба се утом окренуо четрнаестогодишњој женици.

— Хајдемо! — предложи.

— Камо? — упита гледајући зането вратоломију у колору. Тад Балуба, који је осећао пројужени додир њеног длана на својој узрхталој мишици, спазии обе њене руке: непомичне су јој лежале у крилу. Обе руке. А њен га је длан још увек миловао по мишици. Како? Да нема три руке?

Њен длан?

Окрену се нервозно, и као да се намршти и осмехну у исти мах. Себи. Виде уз своју мишицу једну голишаву, слатку, прнпурасту ножицу њене бебе, ножицу која се, ко зна како, ископрцала из повојника.

— Ножица твоје бебе...

Скрену пажњу мамици.

— Навикао је он. Неће назепсти. Мислиш да је хладно?

— Не! — рече и ухвати је сад чврсто за руку.

— Она ме је ноћас привукла теби. — Па не марећи за нас и свет око нас, обгрли јој голо раме, с којег је склизнула на пола мишке рамењача њене кратке платнене хаљинице.

— Хајдемо! Ја ћу први поћи.

— Куд журиш? Да погледамо још мало.

— Добро! Кад почне трећи филм.

У паузи између другог и трећег филма, Дијало ме ликујући погледа.

— Ипак су моћни ови Кинези!

— Не би се ослободили да нису.

— Мислим, знаш, увек неко други мора да ти открије лепоте које ти припадају. Конакри ми никад није био тако леп. Зар не? Потребно је увек свету туђе, оштроумно око уметника да би нас навикло да видимо лепо у оном што нас окружује.

Говорио је те баналности грозничаво. Шта хоће, да заборави? За коју помисао да се оправда? Чему с толико жара причати о уметности кад је једном, не сећам се више поводом чега, рекао да га уметност не занима?

Прекинем га кад први пут предахну. Преузmem његову реченицу насумце, као додану лопту:

— Теби је, изгледа, потребно пре око лакирера неголи око уметника...

— Не разумем! — рече скоро увређено.

— Ако хоћеш да се дивиш лепотама Конакрија, ако хоћеш да га видиш новим очима, питам

се је ли заиста нужно премазивати истину лаком као што чини кинески сниматељ. Шта је он урадио? Направио је избор и пуцао само у оно ласкаво и допаљиво. А је ли то Конакри, град у ком можда више од 70% становништва станује у оном што Јужноамериканци зову фавелама, ми — јатаган-малама, а ви — бидонвилем? Јесу ли управо те сад приказане колонске грабевине достојне да буду објављене у антологији космополитски стандардизоване архитектуре као примери релативно успешног венчања функције и изгледа, оно што ти је било потребно да видиш да би открио лепоту свог града и, откривајући је, да заборавиш сву његову страшну беду и ругобу? Не, није то Конакри који још јесте, да ускоро не би такав ужас био. Мислим, ако хоћеш да знаш, да није потребно да га гледаш новим очима и да се уљуљкујеш у лажи, него да га изградиш, да уништиш бидонвиле, да уклониш прљавштину и смрад, да спроведеш канализацију, да заспеш и очистиш обалу и бетонираш оних стотинак метара блавног дна што осека двапут у 24 сата оголи и претвара у вечито легло москита и ко зна све каквих не инсеката.

Дијало обори очи:

— Није то требало да ми кажеш. Али хвала. Ухвати ме за руку. Ја се окренем.

Балуба и четрнаестогодишња мајчица су испарили а трећи филм је једва отпочео.

После толико раскоши, лепота и боја које су Кинези нештедимце и узалудно просули, овај ме некинески документарца непосредно узбудило и обогатио упркос свом суровом црно-белом декору. Још једном, улепшавање је излишно. Уметности документарца доста је кад изнесе чињенице у оној муклој тензији коју носи пуна истина тренутка. Сниман је кришом, испод капута, често с несавладаном дрхтавицом, сниман једног мутног дана крајем *ивернажа*, без лакировских пре-

тензија, жељан само да забележи атмосферу посете једног белог Председника који долази у своју верну колонију да би уочи референдума утицао на ток ствари и спречио оно што су догађаји који су се неколико дана касније збили тек открили да је немогуће спречити. На знамом аеродрому, војска неиспршена али упарабена, беле камашне а киша, барице у које су угазили неки бели официри, од којих један подноси рапорт војном команданту Гвинеје (зимогрозивом грубијану под кишобраном). Све је то ухваћено пре но што је огромни специјални авион атерирано.

Тешко се зауставља летилица на влажној клизавој писти. Дуговрати Председник, женски широких, салом обложених кукова на танким високим ногама, излази мрзовољан. Он ужурбано пружа руке свима и Секу Туреу. Који као да заборава да му даде своју, осталу негде на леђима. Један светлацави поглед Сејфулаја и духовити полуосмех. Мора да је неко са закапњењем одгурнуо сниматеља који се био сувише приближио у жељи да заувек региструје онај мрзовољни и презриви умор на лицу Председника белаца и ону иронију црног извршиоца судбине, човека који ће ускоро постати Председник независне Гвинеје. Тад још колоније.

»*Liberté, j'écris ton nom*«, спикер почиње свој коментар стиховима Елијара. Али камера јури испред мотоциклиста који прате црну затворену лимужину с гувернером и председником Француске Републике. Мисли ли у том часу сигурно на *grandeur de la France*? Не би се рекло. Изгледа забринут, да не бих рекао непријатно изненађен (Уффе га је дружчије обавестио: »Секу Туре је наш човек«) и уплашен.

Народ, распоређен дуж пута упркос ужасно снажној тропској киши, хитро је дизао транспаренте који су захтевали независност. На жалост, видљиви — ти се крици и узвици не чују. Полици-

ја, која их чује, губи живце и почиње да ради пен-дрецима, бацајући се у густим формацијама на демонстранте. Спикер рецитује Елијара док ударци падају по главама. Неки се руше под њима, али нико не узмиче. Као да из блата и асфалта ничу, нови су људи с новим транспарентима долазили на место палих. Камера се заљубала и ухватила комад безнадно сивог неба. Сниматељ је, мора бити, ударен пао и прекинуо сведочење.

У следећој се секвенци он нашао у Асамблеји, где снима белог Председника, који ту, пред Африканцима, говори о *величини Француске*. То саопштава један спикер преко текста стишаног на трен рецитала слободе, којој су и Гвинејци исписали име на сваком сантиметру пута од аеродрома до Асамблеје и продужују да то чине на уста Секу Туреа, који, одговарајући де Голу, захтева независност.

После — опет аеродром, Председников ужурбани одлазак, носа обешена на пола копља. Пратећи га како се пење у своју каравелу, сниматељ је ухватио и један његов очајан и једино људски покрет руком, који је могао да значи само: »Битка је изгубљена!«

Одиста. Више никад ни он, нити иједан од следећих председника његове земље неће ту доћи да с препотенцијом колона вергла оно што је он био одверглао.

Верглашима те врсте је заувек ту одзвонило.

ОПЕТ НА ЛОШЕМ ПУТУ

Иако ми је било све хладније, остао сам с Колоком и Диалоом крај Мунтаге, који нам је причао шта се то с њим дешавало у то исто време, пре две и по године.

Налазио се у Дакру, запослен као радио-спикер за гвинејске језике, на које је свакодневно требало да преведе с француског све АФП-информације, али и специјалне коментаре и остала пропагандна прања мозгова и филовања глава. Из дана у дан требало је да убеђује свој народ како не би могао ни дан да живи без заштите добрих и племенитих Франсија, чија је историја сва од самих славних победа, чија је уметност од ремекдела, а цивилизационо зрачење од екстракта самог алтруистичког човекољубља.

Првог, другог и трећег дана је то и преводио. Четвртог и петог је ублажавао та претеривања. Шестог му се упалила сијалица: »Јесам ли луд да, то радећи, помажем колонима да варају и лажу мој народ и овековечују његову неслободу«. Седмог је рекао: »Они нас држе за уличарку, а себе за макроа. Они, у ствари, хоће да нас и даље држе у ропству како би нас и даље пљачкали.«

Агенцијске вести је отад преводио по свом нахођењу. Некад дословно преводио, углавном не. Али и у време остављено за остало говорио је на

фула језику оно што је мислио да му је дужност да чини.

Место »Њу-јорк, 28. августа. У вези са заказаном седницом Већа сигурности, на којој је требало да се дискутује итд.« он би рекао на фула: *Њу-јорк*, јер је ипак неке контроле било, али ни један бели контролор није знао довољно језик његовог народа, на коме би он рекао: »Гласајте са *не* да бисте били слободни. Не верујте да комитоте може донети друго неголи ропство.«

Данима и недељама пре референдума говорио је он то и само то а да се нико од контролора, администрације и полиције у својој препотенцији није сетио да би један прљави *црња* могао да буде духовитији од њих, синова народа који је дао енциклопедисте, људе који су се разумевали у подваљивање краљевској цензури. Једна у низу предрасуда Д'Аламберових праунука гласила је: »*Црња* смрди«. Друга: »*Црња* је велико дете«. Трећа: »*Црња* је глуп и кукавица«.

Сам Мунтага их је успешно уверио у обратно. Јуначки је држао своје родољубиве говоре. И Фу-та-Диалон, крај настањен Фулама, политички необухваћен још ћелијама РДА, изишао је компактан на референдум. Организовао га је овај младик, користећи се француском техником, француским средствима и примајући за тај посао сваког првог плату у *сеофа*.

Првог септембра је није примио. Неки трговац Либанац, рођен у Лабеу, знао је одлично језик фула. Приметио је већ од неког времена да сви црни, у време дакарских емисија на фула, нестају из радњи и с улица. Имао је и он радио, па су дотле неки од њих долазили њему и слушали Дакар с њим, на француском. Он се није осећао принцем. То значи — осећао се цивилизатором, белцем, франкофилом, у то време коминотарцем до сржи, лојалним сто насто. Па, понет радозналошћу да сазна шта то толико привлачи људе

емисијама на мање вредном црначком језику, отворио је гукана у време фула емисија.

Сутрадан по његовом слушању, Мунтага је ухапшен и премлаћен. Три недеље је одлежао у ћелији без прозора. Ништа није добио да једе. Сем пендрека. Сем електрошокова.

Трипут су га електрокутирали тражећи од њега да ода организацију, мрежу, јавке, канале.

Не би одао никог и да је иког знао. Али све што је радио, чинио је на своју руку, по налогу своје савести.

— Црнац и савест! — урлали су батинаши и настављали мучење.

Месец дана касније морали су ипак да га пуште. Из Републике Гвинеје, која је, у међувремену, стекла независност, стигао је пасош на име Сам Мунтага.

Добио је место службеника у Министарству информација. Као шеф филмске екипе, проводи више од шест месеци годишње на турнејама. Сваког дана у другом месту приказује пропагандне филмове. Плата? Није важно. Може се. Једва чека да се врате људи који су послани на школовање. Биће срећан да тад приказује филмове које ће они, Гвинејци, снимати за Гвинејце.

— Не! — насмејао се. — Ја сам обичан човек. Никакви славолуци ме нису дочекали на повратку. Неколико личних пријатеља на аеродрому, и то је све. Њих тројица. И моја жена. То је доста, зар не? Поготово кад је човек уверен да је урадио што је требало за слободу своје земље.

КРАЈ ПУТА

Хтео сам сутрадан да се опростим од губавца и његовог брата.

Лепрозориј се налази на самој цести што пролази кроз град. То је, у ствари, мала, скромна болница налик на сеоску школу. Један болничар у подераном пругастом плаво-белом мантилу давао је инјекције губавцима, а кашљице, пилуле, дражеје и друге прашкове осталима.

Висок, самосвестан, можда за црту-две прегурнији у себе но што је потребно бити да би се било пријатан човек, потврдио ми је да се лепра одиста успешно лечи у седамдесет одсто случајева инјекцијама дидитија и да само у неким изузетнијим случајевима та профилактика нема никаквог ефекта. Јесте, речено му је да треба да дође ускоро и неки лекар, не зна откуда. Добро је то. Болесника је исуввише за њега самог. Дабоме, ако ја хоћу, он ми не забрањује да видим свог сапутника. Случај није безнадан. Синоћ је добио прву инјекцију. Тамо је у последњој соби.

Није био тамо, него у дворишту под мангом. Седео је крај свог брата, у сенци тамног гранатог дрвета и ћутао. Оба су се старца обрадовала што сам их се сетио и пожелела ми срећан пут. Болесников брат је хтео да ми да један од својих амулета.

»То помаже путницима« — рекао је. Требало

ми је времена да га убедим да сам од оне врсте путника којима та врста помоћи није потребна.

Мунтага ме позва с капије.

Крајње је време било да кренем. Шофер је нестрпљиво трубио са цесте. »Ево ме.«

Одређено ми је место напред, између шофера и Сам Мунтага. Касно је легао. Уморан је. Нек се не љутим ако дремне мало.

Ни најмање.

Газ није нарочито удобна машина, али је душу дао за такве врлетне успоне и низбрдице, за таква пушта беспућа с бокором од неколико каза сваких десетак пушкомета. На прилично избалеганом голој просеки — много грлица величине наших шева. Две и две заједно, дизале су се лењо у последњем часу и летеле неко време мичући гетаво тртичицом испред самог хладњака. На цести без других возила сретали смо, с времена на време, и по неколико ситних црно-белих оваца, малих као наша јагњад, али по подне су на повратку с паше пут просто блокирале краве мимикријски црне до плећки, а бела трупа. Оне нису биле много веће од добрих санских коза. Упркос томе, показивале су потпуни презир према нашем бректању и грлатој нашој сирени. Ни она их није могла натерати да сиђу са земљаног друма. Па се морало силазити из кола и штапом их или каменицама гонити да се склоне колико је потребно да бисмо се протнели између њих и — прошли. Једно велико дрво, све у крупним руменим или белим цветовима, врвело је од разнобојних колибрија који су, лебећи, забадали своје дуге кљуниће у латице и пили росу и исисавали полен као пчеле. Беле су чапље лутале папњацима у потрази за гуштерима, а једна, која је била стигла до ивице пута, није ни подигла главу да нас погледа. То исто нису чинили ни одрасли које бисмо загицали крај њихових каза. Само би нам деца махнула руком, али ни она не би потрчала за нама.

— Зашто људи ћуте? — упитао сам раније шофера.

— Мирно! — раздра се као да командује.

— Како се зове оно дрво с цвећем?

— На парове разброј с'! — викнуо је капларски.

Шта му је? Је ли полудео?

— Наши планинци нису експанзивни! — објаснио ми је Мунтага кад су га пробудили шофери прегласни одговори. Поделио је са мном и возачем нешто кекса. Појео свој пакетић и опет заспао.

Тајна шоферове вике: није знао француски. Није му то сметало. Био је љубазан. С почетка, кад сам га, не знајући то, запиткивао још увек како се зове оно дрво или она птица, он се, гледајући право преда се, необично срдачно смејао и необично љубазно климао главом као да је то што га питам неки виц који и он зна. Једном је, место одговора, показао на себе руком, коју је брзо дигао с волана и рекао: »Зуав — бумбум!« па, несигуран да сам га разумео, додао оне три команде којима је једино оптеретио свој зуавски мозак: »Мирно! На место вољно! На парове разброј с'!« Али је тад и на волофу, једном од језика Сенегала, рекао нешто.

Кад се после два сата коначно пробудио, Мунтага ми је рекао да се дрво с црвеним цвећем зове камакро или камакоро, а бела чаља — телико.

Али тад баш шофер заустави кола, сиђе на друм, окрену леђа сунцу, опусте руке низ тело и обори главу.

— Шта је? — викну Мунтага.

— Не сметај ми да разговарам с богом.

Онда се шофер спусти и, мрмљајући неразумљиве речи, поче да се клања као што то раде муслимани, али с таквом апсолутном скрушеном обузетошћу какву никад нисам сусретао код вер-

ника. Истина, ја их много не знам, не дружим се с таквим светом. Шофер се подизао и опет падао ничице целивајући земљу. Кад се усправио, смирен, гледао је изгубљено пред собом: одсутан, поседнут. До мене допре неколико његових уздаха и неколико прошаптаних лаилаилалаха. И то преста. Тад покри палцима уши и длановима очи па поново отпоче да мрмља своје молитве. Онда је опустео руке. После неког времена, дигао их је до прса, наклонио се неколико пута и вратио се оборене главе колима.

— Шта си сад бољи? — упита га Мунтага. — Да си бар правио шведску гимнастику.

— Куш! — одврати суздржано бесно.

У кола уђе, не гледајући ни у кога, и без речи крену. После неколико стотина метара, на наглом успону иза једне окуке, рече мени »екскиз«, што схватих као неко извињавање због задржавања на путу, али Мунтаги је доста дуго говорио неке гневне речи на волофу.

— Шта каже?

— Да ће мени разбити њушку будем ли му још једном сметао да разговара с богом.

У Лабеву смо могли остати да преноћимо да је Мунтага затекао своје. Али његови техничари нису хтели да нас сачекају и продужили су без нас за одредиште. Он се извини на разстанку. »Није ти било занимљиво. Опрости. Кад се једном нађемо у Конакрију, причаћемо о свему што те занима.«

У лимузини која је с трга кретала за Маму било је једно празно место. За мене. Мунтага ми га је измолио.

Сапутници су ми четири Либанца. Сви трговци. Власник лежоа 404 један је од најбогатијих људи у том крају. И не само у том. Радњи, кућа и магазина има на све стране по Гвинеји и Малију. Није их сам стекао, млад је за то. Његов отац му је све то богатство оставио. — А сад, видите и сами каква су времена стигла — пропаст.

— С једне стране има он и право! — рече онај лево од мене. — Али за Африканце је ово добро, зар не, господине?

Ко провоцира? помислим. — Обојица?

Али млади богаташ за воланом опсова на арапском и, okreћући ми се на тренутак, рече:

— Не слушајте ви њега, он је комуниста. Кажите ми радије какви су ваши утисци. Мунтага, ког знам одавно, рекао ми је да пискарате за неке новине. Зато сам вас и повео, па ми и одговорите — хоће ли то ту тако да продужи или ће нешто да се деси па да трговина опет процвета? Јер ово је пропаст. Робе нема, пара нема. Шта ви мислите, хоће ли остати овако или ће се нешто десити?

— Десити, у ком смислу?

— У смислу да буде добро за трговину.

— Приватну?

— А какву другу? Трговина може бити само приватна.

— Не верујем да ће гвинејска влада дозволити трговцима да слободно дижу цене шверцу из Сенегала или Малија.

— Ви сте товаришч из Москве?

— Из Београда.

— Могао сам да знам да више нема среће за мене у тој проклетој Африци. Ко вас толике комунисте накоти? Ево, ова двојица мојих пријатеља, Арапи, католици, очеви им трговци били, а они омирисали у двадесетој години мало универзитета у Дамаску, и готово, почели руски да уче — *товаришчићи!*

Погледам их, младићи више нису били. Онај лево поче да говори као да се правда:

— Ја сам морао да бежим из Сирије. Иначе би ме ухапсили. Од 1949. сам опет ту. Сад бих отпутовао, али куда да идем? Овде већ годину дана једем своје паре. Докле? У Европу ми се не иде. С друге стране — Насер гони и своје египатско-сиријске комунисте. А у социјалистичке земље —

шта ћу? Ја сам ипак само трговац, приватни сектор.

— Већина Либанаца не зна више шта ће са собом! — јави се и онај десно од возача. — Да сам стигао да завршим неке школе, техничке или какве год било, не бих бринуо. За стручњаке има хлеба свуда. Поготово тамо где бих волео да живим. У Русији. Или Кини. Или Југославији. Али и ја сам морао да напустим универзитет и онда да ту преузем једну од очевих радњи. Треба живети.

— Шта је то с вама Југословенима? — упита опет онај крај мене. — Час сте добри, час нисте?

Почех да му објашњавам, али експлозивко и *свенајбољезналица* прекиде ме ускоро.

— Нисам глупак. Схватам и фисију атома. Али и мени су ти нови идеолошки спорови неразумљиви. Ако сте социјалисти једни и други, шта се ту онда стално натезете?

Стадох да одговарам. Прекиде ме опет:

— У новом издању стари спор око *filioque*. Није ли?

— Није.

— Нису долари, није *filioque*, па шта је до Бавола?

— Раднички савети!

— Пустите то — викну возач. — Боље реците, какве су ваше жене? Има ли плавуша код вас?

У Маму смо стигли у мрак. Али у *Hôtel de la Gare* нашао се, упркос поодмаклој ноћи, релативно чист кревет за мене. Либанци су имали своје куће.

Ујутро сам, мотајући се по пијаци, у потрази за неким средством које би кретало према Конакрију, дознао да ће око подне један камион натоварен ананасом поћи за Киндију, где ће ноћити, а сутра да ће даље за Конакри.

Шофер, који није хтео да прими ни франка пре но што ме живог и здравог не искрца, рече

ми где да се у подне нађемо између дванаест и један.

Прво је хтео да будем ту на пијаци у једанаест, а онда, кад сам пристао, променио је мишљење:

— Дођи ћу по тебе у хотел. Ти тамо ручај!

— Хоћеш ли да ручамо заједно?

— Слажем се. Дођи ћу тачно у дванаест. Нека буде нешто добро.

Тад, не знајући како да убијем време до подне, сетим се бојевог брата.

— Има ли ту неки чувени марабу? — упитам.

— Шта ће ти марабу?

— Његов брат је бој код једног мог пријатеља, професора. Замолио ме да га потражим и подравим.

— Видиш ли ону последњу кућу, ону белу? Тамо. Али да знаш, тај је марабу прави светац. Ако се у пролазу нека жена очеше о његов гранбубу, он га баца са себе и го одјуре кући. Оној тамо што се бели. Видиш ли је?

Марабу, висок, строг и кошчат, стајао је пред својом округлом кућом, налик на казу, али са зидовима од цигли и с кровом од валовитог лима.

Рекох му ко сам и да му доносим поздраве од брата. Но како није изгледало да га то узбуђује, слагих га, инспирисан на своју новчану штету, да му брат шаље по мени нешто пара.

— Мени? — Зачуди се. — Колико?

Не устежући се, рекнем цену једног амулета.

— Ући!

Округла је соба била подељена завесом на два једнака дела. У првом — трношци око угашене ватре, испод котла покривеног округлим каменом. У углу — балафон. На дасци поред њега, неке кости, чуперци животињских длака, звериње канџе.

Колико ми шаље братић, најмлађи син мог оца?

— Пет стотина! — рекнем. — То је цена амулета, зар не?

Он се трже, али мирним басом рече:

— Велика је то пара за осиромашени народ који из дана у дан губи веру!

Дуго ми је требало да га раскривим. Нисам успео док сам му причао о његовом брату, о мом путовању, и док сам по антологијским принципима вадио из својих стварних доживљаја само оне утиске који би се њему — рачунао сам — могли свидети. Тек кад сам стао да му по сећању, из лектира, сервирам као своје неке закључке разноразних тамо стручњака за питања афричких верских обреда, почео је да се миче, па је најзад рекао: »Мајка маске, то је чиста измишљотина белих.«

— А шта није измишљотина? Григри? Амулет?

Ућута сув и мрк. Али се трже и понови: »Амулет није. Хоћеш ли да ти направим један?«

— Помаже ли то?

— Као и ваши лекови. Никад ништа сигурно не помаже.

— Ја знам у чему је лековитост пеницилина рецимо. Али у чему је терапеутска вредност григрија?

— Животна сила оног што је у њему преноси се на човека који га носи.

— Нокти мртвог леопарда би требало, по теби, да сачувају од живог леопарда?

— Пре свега треба веровати, да би ишта могло да помогне и сачува.

— Знам једног хоџу који је лечио краве од туберкулозе записима.

— Где он живи?

— У Босни. Преко седам мора.

— Само лажљивац има свог сведока преко мора.

— Слажем се да је лагао, али људи су му плаћали за записе.

— Колико?

— Мање него теби.

— Његов запис није ваљао.

— Зашто мислиш да није ваљао?

— Није имао праву књигу и праву веру.

— Он је писао: »Краво, буди здраво«. А ти? Марабу је ћутао на дуже.

— То је тајна! — рече после шапатам и опет стисну уста.

— У реду. Не инсистирам. Али замисли да верујем и да ти се обраћам за помоћ.

— Не бих ти дао запис. Ти не верујеш. Само се подсмеваш.

— Ја бих ти платио амулет или григри по цени. То је важно.

— Важно је, коме? Гуптеру који се смеје патки јер је дрво близу? Или мени који верујем да умем да наговорим више силе да узму у заштити оног који носи мој запис.

— Од чега?

— Боли ли те шта?

— Ништа.

— Плашиш ли се?

— Не.

— Јеси ли несрећно заљубљен?

— Увек је човек несрећно заљубљен.

— Нећу ти дати онда никакав запис.

— Не умеш.

— Ја? Знаш ли шта значи — четири шапе, на четири шапе, чекају четири шапе?

— Не.

— Мачор на столу чека миша. То значи. Али ти ниси мачор, ја нисам миш, а запис нема ноге.

— Има ли бар руке?

— Кад примим паре, израсту му.

— Колико тражиш за један запис?

— Рекао сам ти да теби не дам ништа.

— Ради се о једном побожном човеку.

— Запис се може претворити у лепу огрлицу што лежи на путу, али коју не ваља дирати ако се не верује. Ујешће те огрлица као да је змија. Јер је с друге стране змија.

— Не лажем. Само реци ми од чега ми можеш продати запис.

— Кад би дошао да ми га тражи онај коме треба, знао би шта га боли.

— Имаш их од болова?

— Свих врста.

— Од чега још?

— Рекао сам ти. Од несрећне љубави.

— И то је све што знаш?

— Умем да правим и записе против смрти!

— Какве смрти?

— Ти су најскупији.

— Имаш ли запис против природне смрти?

— Риба се не пере никада тамо где је ухваћена.

— Шта то сад значи?

— Чињеницу. Природну. Против природе ништа не помаже.

— Кад бих ти ја наручио запис против смрти, шта би написао?

— Рекао сам да је то тајна.

— Али кад га купим за оног коме треба, ја ћу га отворити и прочитати.

— Ако то урадиш, уништио си његову моћ.

— Мене не занима његова моћ, него оно што записујеш. Платио бих ти да ми то кажеш.

— Колико?

— Колико тражиш?

— Петсто франака! — рече не скидајући погледа с мене.

Извадим петсто франака и ставим плаву новчаницу под своју сандалу. Он устаде и оде иза завесе.

— Коју формулу записујеш у амулет од болести?

Враћајући се с три књиге на округлом плеханом послужавнику, спусти се крај мене на трножац, узе прву и отвори је.

Био је то коран.

— Коју сурју? — наваљивао сам.

— Ма коју. Ону која се случајно намести кад отворим књигу.

Нисам хтео да пропустим његову спремност да открива своје »тајне«. Зато, правећи се уверен у то што ми је дао као објашњење, рекнем:

— То је против болести. Је ли и против несрећне љубави помаже коран?

— Ово! — рече мрштећи се.

На моје запрепашћење, било је то јеванђеље у издању англиканске мисије св. Павла.

— Насумце га отвориш?

— Да.

— Знаш енглески?

— Не.

— Не разумеш што записујеш?

— Је ли потребно разумети дисање да би се дисало? Није ли камен од камена, иако не разуме камен? Да би се живело и умрло, разумевање није нужно. Да би се убило, такође није.

— Знаш ли ти да је та књига против несрећне љубави коран неких порто данећа?

— Мрав дише према величини својих плућа, али ако он преврне један пун чабар а млеко из њега не истече, знај да је то дојка, а не чабар. Ти то знаш, не мрав.

— То значи да је љубавник мрав? — рекнем да бих га испровоцирао на даља објашњења. Он одговори суверено миран:

— Кад неку малу ствар делиш са слепцем, не дај му много, мислиће да је та ствар била велика.

— Али кад пуцам у птицу, зеца, звер или човека, треба да нађем између свог ока што гледа низ цев и његовог срца најкраћи пут.

— Ко нема мајке задовољан је и с баком, али птица која превише пева нема сала. Хоћу да кажем да ти ја не могу сад да растумачим како се стварају подударности, али оне се стварају на исти начин на који си рекао да састављаш свој поглед преко нишана са жртвом у коју пуцаш. То је закон живота препуног самих подударности. Оне не постоје само између свега. Оне су изнад свега. Јер јесу све што јесте. Јер се све може погодити. Између твоје жеље, оног што је пориче и стицаја околности због којих мој прст прво падне на ову, а не на ону сурју, постоје путеви и странпутице. Недокучиви разуму, они господаре подударностима, али њима господари случај. Ми постајемо господари случаја само ако успемо да својом животном силом, удвојеном силом речи, приморамо непријатељство непријатеља да се постави тамо где ће га ударити метак. Тај случајни сусрет тренутка и моје силе која отвара књигу и баца поглед на једну сурју састављену од речи што чине ту сурју, која је у овом случају и метак и жртва, јачи је од ма чије противне воље. Јер противна је воља обично сама. А нас је двоје. Сваки је сусрет снажнији од самоће.

Пустио бих га да прича даље. Али он нагло престаде:

— Узалуд. Ти не верујеш.

— Не — одговорим и упитам — имаш ли амулет, рецимо против смрти.

Није се дао избацити лако из седла.

— Имам! — рече и стави две петстотице у џеп. — Хоћеш ли и тај запис да платиш?

Потврдим. Шта сам могао.

На то диже мирно сиву књигу у полуплатну. На корицама је писало: Карл Маркс, Беда филозофије, издање Културе, Загреб.

Тек кад сам прочитао то *Загреб*, осетио сам сву апсурдност, све оно немогуће у том пресељењу суперлуцидног и логичног Маркса на мом хрватско-српском језику у јазбину тог марабуа.

— Одакле ти то?

— Послао ми је брат. Тамо где ради, има десет редова полица пуних књига.

— Украо је, значи.

— Ја сам му тражио да пошаље трећу књигу с треће полице лево. У сну је тако било. И десило се да је то та књига. Мене се не тиче зашто је то била баш та књига. Била је. То је довољно да поверујем да речи оног реда на који прво станем прстом кад је насумце отворим садрже потребну снагу да се мој штићеник одупре смрти од блести.

Још петсто франака је узео и захвалио се врло достојанствено.

— Једно питање само? — упитам.

— Слажем се.

— Да ли бих ја могао тако да, рецимо, отворим ту књигу чији је наслов *Беда филозофије*, да препишем неки ред, да то продам у пола цене, и да има дејство које имају амулети које ти продајеш?

Гледао ме је наругушено а ипак бистро, интелигентно. Можда и сасвим мало подсмешљиво.

— Не! — рече полако, избегавши моју заседу. — Цена није важна, али мој би запис помогао, твој не би. Па макар и исте неразумљиве речи преписао.

— Сумњам да би се Карл Маркс бавио таквим пословима, али независно од тих послова, и сасвим узгред речено, он је целом мом народу могао да се ослободи смртних опасности, што не верујем да је пошло за руком онима који су од тебе куповали цитате из ове *Беде филозофије*. Између осталог, и зато што су га наши људи разумели, а ти и твоји пацијенти — нисте.

— Ти си ту књигу разумео?

— Па да. На мом је језику.

— На твом језику? Сад ми је све јасно. Нема тајни на свом језику. А животна сила, то је прва од тајни које се не могу разумети.

— Има их, значи, много?

— Безброј. Али ако хоћеш да знаш зашто се та сила опире разумевању, онда ћу ти бесплатно рећи зашто је то немогуће. Хоћеш? Ево зашто. Просто, живот не извире само из нас живих и не увире само у нас живе.

— Него?

— Живот долази од мртвих предака, а одлази од нас, кад умремо, у нова колена живих. Он нам је позајмљен, дакле. И ми га позајмљујемо другима. Али ми нисмо исто што и он. А схвата се само оно што је исто. Ја тебе. Не и ти мене.

Устаде и пружи ми руку:

— Поздрави најмлађег сина мог оца и однеси му моје жеље за срећом, здрављем и поштењем. А теби хвала за све новце, оне које си ми платио за амулете које ти нисам дао и оне које си рекао да ми их брат шаље по теби.

— Како, рекао?

— Рекао. Он никад мени не шаље новце. Обично тражи да му их пошаљем. Поздрави га.

Са шофером камиона, који је био тачан, ручао сам пловку на пиринчу.

IV

ΧΑΙΛΑΙΦ

ХАЈЛАЈФ

У двомоторцу налик на јаребицу, бели трговац дијамантима Бенисак настављао је да одговара на питања која му нико није постављао. Седећи крај мене, смешкао се, брбљао и сипао живахно и прељубазно информације о државама које смо надлетали. Изнад широких ушћа кратких речица, почео је, тако, да прича о баснословним пољопривредним могућностима које крију земље под нама, засад пуне мочваре препуне москита и жуте грознице: »Да неко способан добије канцеларију, то дренажа и протка каналима, направио би од ових обала слоноваче, робова и злата житницу света — три жетве годишње, четири«.

У следећем је тренутку већ излетео испред своје приче и својих конструктивних планова бар за три дужине: »Енглези су припремили Сијера Леоне за независност. Кажу да остављају више формираних политичких партија. Али знаци прилика у Фритауну тврде да се ниједна од тих партија не бави политиком«.

— Чиме онда?

— Богаћењем лидера или тако нечим.

Без предаха одлепшао је даље: »Либериа? Неки кажу да има 500.000 становника, неки два милиона и по. Наиме, не зна се тачно колико је људи продато у робље. Заборавио сам да ли је то

чинио прошли, други или трећи Председник пре овог сад. Али већ први је, дошавши из САД, стао да се понаша према црној браћи староседеоцима исто онако како су се бели господари памучних плантажа на Југу односили према њему. Човек је уопште гад, занимљиво?»

Затим, без везе с тим: »Рекли сте да идете у Гану? Молим вас посетите Га и Ва. Видећете неку врсту прастриптиза, часна реч! Сви голи голцати. Тамо девојчици, чим се роди, пробуше надуснице и подуснице. И из године у годину проширују те рупе. Кад одрасту, девојке већ стављају у те рупе лаке дискове, осам сантиметара у пречнику. Обухваћени су растегљивим уснама као гумом. Прснули, усне се зашију. То је, уједно, све што девојке и жене носе од одеће. Нека врста каш-секса уколико у секс убројимо једино усне. Код куће скидају те лаке тањире и усне им висе као фронтале: подсећају на оне издужене брадавице што падају с ћуранских глава све до пола врата. Откуд то, питаћете? Класичан случај претварања невоље у врлину. Прво су ти људи Га и људи Ва унаказивали на тај начин свој женски свет, на гласу по лепоти, да би га спасли од трговаца робљем, после су им се управо такве, унакажене девојке стале да свиђају — не трговцима робља — него њиховим тамо Га и Ва мушкарцима. Не стоји ли тако слично и са свим појмовима о лепом и ружном свуд у свету? У корену лепоте и осталог свега налази се људска — невоља. Оно доле шта је? — Плантажа гуме. Пола Либерије припада Фајрстону. Нисте чули? Највећи светски произвођач гума за аутомобиле и остало. Одличан квалитет. Шта кажете? Не занимају вас гуме, него дијаманти? Намерили сте се на правог човека. Ја знам све о њима.«

Прелат испред мене стаде да се моли наглас. Од неког времена, наша јаребица, подухваћена ветром, почела је да пада, да се пропиње и тресе,

а љупка црна стјуардеса замолила путнике да се вежу. Бенисак се смешкао: »Дијаманти, они личе на шљунак. Бацили бисте то да га случајно набете.«

Поп се све гласније молио. Глас му је надјачавао хуку мотора и сметао ми да чујем саговорљивог информатора. Сем тога, гласна је молитва све више деморализирала сапутнике. »Замолите га«, рекнем Бенисаку, »да престане с том својом небеском пропагандом. Нема смисла да се тако нефер користи чињеницом што смо сви везани и што нико није у стању да се удаљи из авиона за време лета.«

Бенисаку засветлуцају очи на трен — волео је ту врсту пристојне конверзације. Врло свечана израза на четвртастом лицу, лупи прелата лако по рамену и пренесе му патетично моју скромну поруку. Сасвим дословно.

— Ја се молим за себе и за све нас! — окрену ми се дебели прелат запрепашћена и ужаснута лица, али прегласна говора да би истински био ужаснут и запрепашћен. Поново не одговорим директно.

— Реците му — обратим се стога Бенисаку, који је уживао — да поштеди мене бар. Ако нема паметнија посла, нека се моли у себи и за себе само. У противном ћу гласније од њега почети да читам Комунистички манифест, који ми је у левом џепу ветровке.

— Слаже се! — рече ми Бенисак, који му пренесе и ову моју поруку, а мени његов помирљиво-прелатски одговор: тихи пристанак на укидање хладног рата у јаребици.

— А сад о дијамантима! — рекнем Бенисаку — изволите.

Као да је стартер дао знак за полазак, Бенисак брзну из места, експлозиван и хитар:

— Старим се начином експлоатације гвбило довољно процената да би се осетила потреба за

другим, модерним, који савршено изолира из плаве земље, из такозваног гравијеа, стручно речено, све минерале. У Гвинеји постоје од раније две приватне компаније које се тим баве: *Soginex* и *Minière de Beyla*. Сад плаћају држави доста високе таксе. Контрола је ригорозна, како за њих, тако и за приватне дигере, копаче дијаманата, који у околини Канкана, из оливијала, три-четири метра под земљом, ваде скупочени шљунак. У Конгу се он копа као угаљ и из дубина од двеста метара. Али дијамант је обично на површини. Бар ту где га највише и има. Чудно, чудно! У Гани је жућкаст, у Сијера Леоне зеленкастоплав, на Обали Слоноваче и у Гвинеји — бео. Завршио сам, то јест разочарао сам вас. Не знам ниједну занимљиву причу: дијамант се не шверцује. Забрањено. Због њега нико није никад убијен. Кажњиво.

— А Канканска берза?

— Чули сте? Шта ви све не чујете! — подсмехну се брзо и продужи још брже. — У *Hôtel de la Gare*, некад власништву француске компаније спаваћих кола, а сад подржављеном, у 22 собе налазе се 22 канцеларије разних страних, државних или приватних откупних предузећа. Сва плаћају држави 7% порезе на експортни промет.

— Како се то контролише?

— Нема преваре ни у сну, часна реч. Дигери, све Гвинејци, иду од собе до собе и нуде дијаманте. Ко им од двадесет двојице понуди најбољу цену, тај прави посао. Али дигер не може да уђе у хотел док претходно не пријави све што је ископао. Видите и сами, посао коректан, подвале нема.

— Причали су ми неки Африканци да дигери не пријављују увек баш све што ископају.

— Претресају их понекад. Уосталом, то су државни људи, патриоти, задрт свет.

— Док се ради о обичнијем камењу. Али кад су у питању изузетно велики?

Бенисак се насмеши.

— Шта онда? — питао ме.

— Онда се оде у Фритаун — рекнем насумце — где вам дигер донесе дијамант изузетне вредности. Сами сте рекли да Сијера Леоне изведе годишње за 36 милиона долара дијаманата ископаних углавном на црној берзи.

— Мислите? — и насмеши се, али овог пута само посредно, светлуцавим очима — ко тврди да зна шта се ради на црној берзи, а не бави се тим послом (што потврђује чињеница да говори гласно о стварима о којима се гласно не говори), тај не зна шта је *contradictio in adjecto*. Ви, свакако, имате маште, а, чудновато, нисте ни дечак, ни црнац, ни Сименон, ни Агата Кристи, моја два најомиљенија писца. Волите ли их? Ако се неко споразуме с дигером у супербедном канканском *Hôtel de la Gare* на невиђено о цени откупа једног таквог ултракаратног камена, мислите ли да дигер може тек тако да добије пасош и оде у Фритаун заједно с кућцем?

— Да не знам да дипломатска пошта није повредива и да, сем писама, курири у власништву имунитетског пасоша носе и штошта друго, од поклоне до наруџбина, да не знам још како се лако прелазе границе у Африци, не бих поверовао да је вероватно и могуће све то што су ми причали. Али сам сам негде прешао границу.

— Из спорта?

— Да бих, злу не требало, уверио вас и вама сличне да проблем није ни у томе. Ни у ономе.

— Има нас разних. Ја сам од људи који у пренесеном значењу перу руке чешће неголи у директном. Сиромашан сам човек, једном речи: државни службеник. И, ако хоћете да знате, на трагу сам управо нечем што личи на вашу маштарију. Међу нама, баш идем да покварим посао једном Белгијанцу. Свиња.

Ућутао је на неко време. Стјуардеса нам је

понутила гуму за жвакање. Бенисак узме две г. за ж. и рече:

— Живим од плате, господине мој. Кажем другим речима да пара немам већ петог у месецу. Али хоћете ли да вам испричам како се друкчије неголи у Га и Ва невоља претвара у врлину?

Не чекајући да кажем хоћу ли или нећу, он продужи:

— *Diamond corporation*, који промеће и тргује с 90% светске производње брилијаната, позвао је, после нацистичко-монархистичке окупације Белгије, све ондашње специјалисте раднике и друге да пређу у Лондон. Међу њима је било доста и нас који смо после, из Лондона, транспортовани у Палестину. Да не дуљим, данас у Израелу ради у индустрији дијаманата преко 4.500 висококвалификованих радника. До 1965. биће десет хиљада стручњака. То значи да с другог места има да избијемо на прво. Тако је то. Први. Испред Белгије. Доле њен свињски монопол!

— Јесте ли и ви пролумумбист — упитах га — кад толико мрзите белгијске монополе?

— Шта је то? Пролумп? Ах, не. Политика ме не занима. Али да су Белгијанци немогући као пословни партнери, у то се заклињем. Дижу цене, или продају с губитком, само да би се нас отарасили. Будале! Место лепим и договорно. Али видеће сад каквог ће им пацова дебелу Бенисак да ували у џеп!

Спуштамо се на Абиџански аеродром. Ноћ. Сила, човек са Обале Слоноваче, имао је право: на први поглед је јасно да су Французи ти који у тој земљи издају наредбе. Африканци их само извршују.

Бенисак је са мнош, на излазу из авиона, добио транзитни купон, који му, као ни мени, није давао право да напусти аеропорт. Рекао ми је да поручим кафу и за њега и отишао у W-C. Ни

пола сата касније га нигде није било. То јест, у авиону је крај мене седео други неки човек. Друкчи. Сув и ситан. Неекспанзиван. Неразговорљив. После три сата, кад смо већ слетели у Акру, рекао ми је само:

— Ја се зovem Бенисак. Хвала на пријатно проведеном времену!

Браћа! — помислим. — А тако мангуци, па различити.

ТРОПСКА НОЋ У ДРУГОРАЗРЕДНОМ ХОТЕЛУ

Прекјуче сам послао телеграм старом пријатељу који живи у Акри већ годину дана и замолио га да ми резервише собу у Хотел Амбасадору. Мислио сам, доћи ће и да ме дочека. Није га било. Сигурно се овде у 11 ноћу већ спава! Па наставим да га оправдавам: — Можда се ту спава само удвоје па му она није дала да тако касно пође по некаквог знанца.

Али у Амбасадору нико није резервисао собу за мене. Телефонирао сам у три хотела. Нигде кревета ни лежаја, све — заузето. Последњи шилинг убацим у аутомат. — Да! — рекао је ноћни портир Рицвеј хотела. — Имамо једну једнокреветну собу. Ако дођете за десет минута, задржаћу вам је.

— Ја сам чак у Амбасадору, сер, биће ми потребно свакако више од десет минута.

— Не, неће вам требати више колима. Хоћете ли да се опкладимо?

Шофер је пристао да причека на таксу и напојницу до сутра. Записао ми је, за сваки случај, име у свој нотес, број пасоша и националност.

Хотел Рицвеј био је коначиште треће категорије; кад нема кише, кажу, добар је и град треће категорије.

Уосталом, соба није изгледала у први мах

лоше. Није била нарочито чиста, али је имала *air-conditioner*, чувене марке *Westinghaus*.

Био је покварен.

Имала је прозор. Врло велики.

Гледао је у осветљено двориште пуно бујног зеленила.

Али прозор није имао стакла. Неко га је, мора бити, недавно разбио. Собарице нису то још откриле. Иначе би поправили. Јер Акра делује богато. Бар на први поглед.

Тачно је да ни ту — колико сам успео да видим — тротоари нису били поплочани, али улице су биле широке, простране и нигде, бар путем довае, оних смрдљивих сиротињских бидонвилско-јатаганмалских квартова; напротив — свуда сами котеџи у зеленилу. Знао сам да је Гана богата, а Акра — уређена.

Над креветом биле су, срећом, жице за мустикијеру. Потражим је.

Мустикијере није било. Ваљда је на прању! — помислим и дигнем ћебе.

Дигао сам не баш нарочито чисто ћебе.

Али испод прљавог ћебета ниједног чаршава: ни доњег, ни горњег. Само — монструозно замашћен и каљав душек.

Прљав душек и нечиста хотелска соба чине се у богатом граду некомфорнији него што би у цунгли била уљем попрскана и прашином осућа платформа петотонца.

Али био сам јако уморан. Доле комфор! што рече у Абицану замењени Бенисак.

Угасим, дакле, светлост: мнемотехнички покушај да, не видећи, заборавим да је душек на који ћу лећи прљав.

Легнем не заборавивши то. Затворим очи у новом напору да ту прљавштину искиретирам из памћења. Изгледа, успео сам. Јер ми пажњу привуче далеко зујање авионског мотора.

Авион је летео. Ја у њему крај брбљивог Бенисака. Прича и даље. Прича. — Какав брат! — И покушава да ме увери да је он — онај други, ћутљиви Бенисак. Авион у то поче да се руши на мене.

Тргнем се. На мене? А ја у њему? Како то? Исто као што је брбљиви Бенисак претворен без хокус-покуса у ћутљивог. — Не! — смејао се Бенисак — ми смо белци сви једнаки црнцима. Као и они нама. То је све. Разумете?

О, веку чудеса и беле дијамантске берзе! О, јајаста главо ћутљивог, о, четвртаста брбљивог! Авиони су зујећи пикирали, љути на мене.

Шта ме се то тиче! — пецали су ме спутивши се на моју десну абиџанску руку. На чело. На голи врат. — Шта те се то тиче! — обрушавали су се на мене својим иглама и копљима: »Ја сам савестан човек!« — викао је брбљиви. »И он је савестан човек!« — показивао је на ћутљивог. »Сви смо ми из дијамантске бранше часни и поштени!« Отичући од тих убода, молио сам поштеду: »Нисам ни у сну помислио, господине Бенисаче, да сте се ишверцовали у Абиџану и да је с вашим пасошем и картом у Акру долетео други човек!«

»Лажеш да ниси. Знам ја добро таква њушкала!« И као диригент замаха рукама. Зујање поста неиздржљиво. Отворим очи. Затворим. Отворим: комарци. Скочим у страви.

Муња севну. Једна. Па онда друга, трећа, девета. По неколико у исти мах.

У краћим или дужим размацама, сустижући се или не, муње су растварале једно бледо воштано собно небо у огледалу ормана. Укочено од страха. Унезверено у тој укочености из које су језици с неког пигментираног наранџастог пламења врцали као очајни морзеови позиви у помоћ.

Ја сам морзе. Поноћ. Покушавам да осмислим ритам муњевитих сигнала и прочитам поруке муња.

Почнем чак после да бележим те отворене небеске позиве у помоћ.

Била су то слова, не речи.

Слова која не чине ниједну реч. Бар не ни на једном од језика које знам.

Неки би се шифрант можда и снашао, и комбинујући та слова, дошао до кључа којим би их дешифровао. Или песник, не мора шифрант. Песнику би можда била довољна та идеја да би се инспирисао за римовану поруку последњег неба.

Али ја сам желео да ноћас будем само новинар. Задовољио сам се да, незадовољан собом под тим немурним ватрометом, заклучим да је поменије језика давније, пре земље, захватило небо. Шта то већ миленијумима небо хоће да нам саопшти? Је ли могуће да оно летристички, тј. бабилонски ређа светломрцава слова у немурше и бесмислене поруке одоздо надоле? Или је то закаснила можда одговор, али одговор на прекинуту молитвену емисију прелата из јаребице? У том случају небо, уз помоћ морзеа-муња а уз баснословни утрошак електричне енергије, саопштава само једно: »Не лупај, попе!«

Лупну, одиста.

Не. Пљусну.

Пљусну? Све реке овог света су се хиљадама и хиљадама нијагара рушиле на земљу.

Јесу ли верски неангажоване муње, налик на кржаве неке глисте у експлозивном грчу, хтеле то да кажу својим морзе-пражњењима?

Без предаха, без запете просипале су се одапете воде, превртале резервоари свих градских водовода, рушила се језера и мора. У дворишту пустом али не опустошеном још — палме огромног лишћа почеле су да отичу. Голим оком се видело како бубре неке крупне хипертрофиране палами-

де, како оно безбројно угојено цвеће балави, како се лијане, љигавећи, истежу и протежу. Све се надимало, расло, ширило и, гласно дишући, испуштало угљен-диоксид. Биље је кркљало у некој непојамно страховитој екстази што је у свом уништавајућем лудилу сједињавала муње, небо, по-топ и растиње.

Против човека.

Осетио сам да почињем да се гадим свега тога неумереног неумеренља тог тешког клемпавог великог лишћа, тог огромног цвећа, тих сурластих повијуша, те претераности, тог бесловесног расипања сила. Што укроћене тек служе животу.

За то време, продужених секунди и успореног трајања, москитоси су пунили собу у којој је ионако било загушљиво, и без њих, до недисања — препуно.

Потоп који је, рушећи се под правим углом на земљу, стао да се прелива преко прага уздигнутог за један степеник над баштом није ништа добро доносио: нимало свежине. Ваздух је остајао и даље загушљив, кожа парафински беспорна, тело потно споља и изнутра, док плаућа — никако да се напуне зраком, срце никад да се напуни крвљу. И није чудо што су мишићи тако сломљено уморни, што су покрети — лењи, осећања трома, као туга вечног понављања.

Тад се свуда угаси светлост. Муње су се у истом часу, уз мишићав трзај, с наједном преврнутог и срученог неба приближиле тачки из које сам их гледао. Имао сам утисак да ми сад већ улазе у собу заједно с комарцима у прегрштима и заједно с хрпама неких љутитих ситних мравца, за којима су очајно наваљивали врло крупни, озбиљни инсекти. А све то — мрави, москитоси, пауци, муње, светлаци, све је то упадало насртљиво у собу, мотало се око мене, њушкало ме, опипавало, лизало, боло, запљускивало, морило, мерило.

Пљусак није задуго дао немиру, који у мраку иначе расте, да дигне главу. И он је био притиснут све учесталијим топовским салвама громава и њихових бубњарских тамтама. Светлост се врати.

Кроз рупу у лесониту двоструког плафона промолиле су се прво очи једног наткрупног тропског гуштера. Где се то налазим? У хотелу? Опет замраченом.

Не. То није био хотел, то је зоо, то је сабат свих немирољубивих и крвопијних буба, гмазова и глиставих муња што су ме целог прожимале, то је корзо свих смрти које су икад макар и начас уједале и нагризале једно људско срце.

Трајало је дуго, то превртање корита река, то просипање језера мора, то засипање земље милионима тона неке сладуњаво-слане кишурине лишене свежине, те љубави.

Нагло све преста. Још неко време само су се капи као песнице беба откидале од лишћа, од истуреног перваза, од лименог крова. До зоре добујући, уздишући, шкргућући, бодући.

ИСПОВЕСТ, ВРЛО ПРИВАТНА

Нисам заспао све док се нису звезде, на сат и по пре свитања, угасиле и сасвим затамниле небо, у очекивању да тек сад, на тај трећи удар ногом о под непрозирности, отпочне представа.

Остао бих будан да су још неко време муње издисале последњим умирућим и неумирућим пламсајима од којих се свод, и сам на умору, грчио. Још увек је он на махове растварао своју искасапљену анемичну утробу.

Био сам исцрпен.

Не бих ипак био легао да централа није искључила светлост одмах после емитовања прве серије муња. Писао бих. Или читао. Али шта сам могао у том тоталном мраку, у том напетом и уплашеном очекивању да се дигне завеса што се није дизала? Нисам успевао да заспим као што спавам на мање-више свакој позоришној представи. Ни ова наметљива театралност тропске кише, бесмислено претерана и гласна и празна, није се свршавала на време као ни она сценска, упркос свим надстручно одговорним небеским писцима, режисерима, глумцима, техничарима и осталима — у отказу. Москитоси су се рушили с моје подбуле коже на сто, отежали од крви. Део галеријске, захвалне, крвопијне публике? Мрак је, упркос петловима, био још увек црњи и прљавији од душека. Све се смиривало.

И ја.

Тачно у 7 сати и 18 минута бануо је дан, а у 7 сати и 20 минута без куцања је ушао собар и унео ми млак чај у шољи чијим је рубом светлудцала, у дугиним бојама, петролејска, масњикава, фина и врло танка превлака. Не попијем га прво. Онда, савладавши гађење — на искап.

Обријем се, сав ломан. Сапун ми исклизну из насапуњене руке и откотрља се у угао. Теже би ми га било сад дићи, по овој већ муклој знојавој оморини, неголи у Београду, где је сад свеже и хладно, изнети осамдесет килограма на пети сират. Осећао сам нештољиву чежњу за грудвањем, за цвототима, за снегом и кошавом, за групкањем у месту којим се приморава мразом згуснута крв да лакше протиче кроз капиларе.

Сиђем на доручак. На запрепашћење црног келнера, одбијем енглески пориц и јаја са сланином, како (извезен као јевтина сировина, увезен као скуп готов фабрикат у лименом енглеском паковању). Крај мог стола доручковали су заједно буцмасти, румени, наколмовани западнонецки пилот у кратким панталонама и дебели Британац у црном штофаном оделу, белој кошуљи и кравати; онај буљавко који је синоћ, кад сам стигао у хотел, толико инсистирао да уђе Шваби у собу, а овај се као правнио да не разуме зашто. И сад га подбули Енглец с тешким крепано-рибљим погледом, кратка, пакосна и злобна даха, с времена на време хватао за руку, док је пилот, гледајући гретхенски стидљиво у своју шољу с бледољубичастом кремозном течношћу, успијао стално десни крај отечене горње усне.

У углу су завршавали доручак петнаест неупадљивих Руса, сасвим неутрална израза, скромна понашања. Сваког часа треба да им наиђе аутобус. Стручњаци.

Између њих и мене — једна остарела фонрибентропска глава, али плавориба и обилно испе-

гављена. И тај фонрибентропирани промашај човека и његова, по свему судећи, мало већ цикнула и налисела израза кћер, заједнички су се чинили да пате од отмености, коју су схватили као нешто врло жалостивно и срцепарајуће па су стално бацали на остале у трепезарији погледе мање презриво надмене, више жалостивне и неутешно сузнокрваве. То двоје фатертохтерских отмењака јело је при том као без апетита и отварало врло мало уста. Имао сам непотврђен утисак да су им крајеви усана намазани стипсом и после прошивени танким фирцом. Тако је бар изгледало док су пили, или говорили. А ипак су се, с времена на време, заборављали једући. Тада би зинули као две трамвајске штале и стрпали у гаражу пуну пломбираних зуба читав мерцедесоидни залагај шинкен-бутерброт-мит-шпиглајердрикедрекбекотетом.

— Mahlzeit! — добаци им пилот у пролазу крај њих, украткопанталоњен и врцкав. Британац је заостао да би платио рачун. На пилотов национални поздрав, отмени фатер, не дижући се с места, цецне сандалу о сандалу испод стола и наклони главу као да га је неко ударио нечим тврдим у крти потиљак. Тохтерка је само поцрвенела од чедности.

Касније, у холу, испред портирнице, док сам после телефонског договора чекао свог пријатеља, Немац најве из трепезарије чачкајући зубе и, онако, огроман, нерастасте коже с налиселом ћерком иза себе, поздрави црног портира једним »Гуд монин«, на шта тамни кудравко рече равнодушно учтиво: »Бај, маса Милер!«

Портир је, канда, био плаћен и да би задовољавао свачију радозналост.

И моју.

»Маса Милер живи ту одавно, јес, маса! Кажу петнаест година. Има велику плантажу ананаса. Врло велику јер ради са највећим енглеским фир-

мама. Има огроман рачун у банци, јес, маса, није сам. Жена и кћерка. Сада је то све продао. Плантажу. С губитком. Сели се, каже. У Аргентину? Не. Не тамо. На Јамајку хоће. Не зна тачно, јес, маса. Пре неко је вече пио нешто више у соби па је сишао, телефонирао и пио ту за баром са мном. Сви су гости већ били легли и он је причао са мном и рекао да ту у Акри има много Израелаца, јес, маса, и свуда по Гани да их има и да је то срамота, на сваком их кораку човек среће, а један му је од тих Израелаца у хотел Амбасадору, кад је прошли пут долазио у Акру, пришао и питао га нешто врло дрско, јес, маса, дрско, а он то ником не дозвољава, није он макар ко, он је миран човек, никог не дира, шта хоће они од њега, он је бизнисмен као и сваки други човек и шта има они да га узнемирују, јес, маса, и забадају своје дебеле и криве носеве у туђе ствари, али он путује, јес, маса, и ништа га се не тиче, он је само најбоље желео Гани и осталим уробеницима, он је према својим радницима на плантажи био праведан и хуман, понекад и строг, али без строгости ништа, црнци су као деца, јес, маса, молим вас извините, мислите ли ви да смо ми као деца?«

— Ноу! — рекнем. Он диже слушалицу.

— Вас граже.

Мој пријатељ ме то поново позивао да би ми саопштио да неочекивано има неодложан саста-нак. Али да ће доћи по мене за пола сата.

И да би ме утешио, није штедео у саветима:

— Не ваља се љутити због таквих багатела. Шта значи пола сата? Таман ћеш новине на миру да прочиташ.

Још док ми је портир причао о маса Милеру, по свему судећи узнемиреном Ајхмановом судбином више но што је нормално за бившег неесесовца за ког се, ваљда, издавао (или грешим? можда је недавно још, у бившим колонијама, таква проп-

лост важила као препорука?), један је младић у шареној кошуљи преко блудинса, широка, мало разрока, неправилна лица боје беле кафе, каква често, у некој аутентичности што одумире, имају североамерички црнци, сео у недалеку трпчану плетену фотељу, узео новине са плетеног стола, отворио их. Држао их је у руци, али их није читао. Преузнемирен и он? Нисам се чудио: закон серија понекад важи. Али шта њега мучи? Он бар није био есесовац? Погледам га још једном: на левој иштрчалој јагодици имао је тамнију од коже набијену мрљу, а испод ње дубоке закрастале огреботине што су могле бити и ране.

Чим седох у празну фотељу крај њега и узех други број илустрованог *Друма* (то је име првих ганских илустрација) (по опреми и начину уређивања и презентирања материјала налик на неки сиромашнији и мање спектакуларни *Life* или *Match*), он, држећи *Evening-News* у руци и гледајући непомично као да је слеп, поче да говори гласно, на онај раван, назалан и безосећајно металан начин којим говоре детективи и гангстери у средње лошим филмовима *made in Hollywood*. Говорио је брзо и у неком слангу који нисам разумевао до краја. При томе се служио изразима које нигде нисам срео. Али исповест је почео тачно као такве исповести почињу:

»Пре двадесет и шест дана убио сам једног Френчмена на аеродрому удаљеном око 40 миља од Бразавила. Радио сам за *airfors* а моја сестра, коју чекам да ме одведе у *Steits*, ради још увек за *airfors* и радиће сигурно до смрти ако је не отпусте пре, али неће: мирну крв има а и служи у метео-сервису, где сви имају добре живце. Мој је доб био добар: радист. Знате, примање и одашиљање информација — глава да не заболи ни кад у мозгу све сева од неуралгије. Ја не бих тражио бољи посао па макар овај одсад па заувек морао радити преко пута бестрагије, а не у Конгу,

јес. Тако како кажем, тако би и било задуго да није дошао онај проклети Френчмен, тај који је, рекао сам ти, мртав, иако није сасвим мртав, још је у болници, само — гадно се провео. Али први је почео, јес, маса, а и пре но што је тог поподнева почео, волео је да, пијући црно вино, говори о боји моје коже. Јес, ја не кажем да нисам што сам, али ако сам обични лењи нигер, прљави и смрдљиви нигер, ја и кажем да сам Нигер и не представљам се лажно тврдећи да сам Мистер Атлантик, зар не? Но он је волео да оговара боју моје коже, при чему је мислио да је боја његове једино пристojна. Знам ја да свако има пристojно мишљење о себи. Није то зло. Зло је што су тог мог критичког дана црвени пустили из Москве у свемир неки нови спутник. Добро, ја сам човек, оке, мене се политика ни толико не тиче, ја радим свој доб за паре, оке, и мене се ништа не тиче, ни оволико од ништа, кад имам да једем и да се обучем, и довољно да платим све месечне рате, кирије а и нешто да уштедим, као што сам и имао дотле могућности да чиним, па и није чудо што ме се ништа политика није тицала, али спутник, питам вас, лепо, је ли спутник — политика? Није, дабоме, је л'да није? него је спутник техника, а о техници свако има права да мисли шта хоће. Па сам и рекао шта мислим, да је тај спутник, који ако ме питаш шта је, рећи ћу ти да је, колико ја то црним мозгом схватам, заиста јесте једна врло фина техничка ствар. Ти ми можеш рећи да није, ја се нећу наљутити. Френчмен се увек љутио и вређао: усуди се да не мислиш што и он! Несрећа је што ја нисам увек умео да погодим шта он мисли. Некад нисам ни хтео. А понекад се дешавало да ме он први пита: »Шта мислиш, црни ђаволе, о спутнику?« И кад бих му одговорио шта мислим, он би ми одмах рекао да сам црвени ђаво. Јес, ја знам шта сам и да се мене ништа сем мог доба не тиче. Сваком треба дозволити да има

своје мишљење, овако или онако, и треба му дозволити да каже то мишљење. Мене се, усталом, понекад ничије мишљење не тиче, ни моје лично мишљење, главно је сачувати свој добри цоб ако га имаш. А ја сам га имао. Сад га немам више. Због Френчмена који лежи још у болници као мртав или још горе од тога: мора да умре, а није још мртав сасвим. Ја се још увек чудим како је остао жив кад сам га онако погодио у врат снажно баченим ножем. Јес, маса, тако је то било, ја не волим да лажем и кад би ми пробитачније било да обиђем истину, што не би у том случају било тешко: сем нас двојице, никог трећег није било да сведочи шта се збило, а њему је ножем што сам у паду бацио на њега пресечена и сила говора, па уста није отаџ до данас отворио. Али ја сам рекао истину и судији и теби, и волим што сам је рекао, иако ми је жао што сам изгубио посао који је био јако фин посао. Тако је то било и оног баш дана кад је дошло до гужве. Тад ми је рекао оно црвени Ђаво и још да сам проклети црни црвендаћ и да сам свиња. Он је цсовао, али ја сам га пустио нека говори. Своје мишљење казује, не и моје. Шта се мене онда има да тиче слажем ли се или не с тим што говори. Јер, маса, он је за ручком попио — то је црна света истина — попио више вина и коњака него иначе, а и вруће је било у нашој соби, вруће бар за три степена него у самој ложионици пакла. Тако је било како ти кажем кад ме је опет питао за спутник и ја сам му пети пут од јутрос рекао исто јер не волим да ме њам исказе. Он је тад пришао мом столу на ком су ми лежали на телепринт-хартији сви пре подне пристигли радио-подаци, које сам усклађивао са својим мерењима и предавао их даље служби суседног аеропорта, пришао је мом столу и врштитећи као незадовољена жена почео да цеча моја мерења која сам упоређивао. Ја сам скочио да му ту глупост не дам да уради, у питању је и мој

добри бивши цоб био, а не само безбедност неких летења. Није истина да је он прво викнуо, како је иследник на своју руку написао да сам изјавио: »Не дирај ме, гадни нигеру, својим прљавим рукама«, него ме је одмах ударио ножем у мишицу и у руку. Ја сам чуо да ми је рекао оно »не дирај ме, гадни нигеру, својим прљавим рукама« тек пошто сам осетио удар у мишицу и у руку, и како сам баш од тог удара посрнуо, осетио сам још један убод ножа у бедро и осетио како ме, док сам се ипак почео да дижем сав крвав са пода, он дохватио око појаса и одгурнуо снажно од себе. Одбачен, ја сам пошао уназад и кад сам после три корака наишао на степенице, нисам могао да се зауставим. Просто сам полетео главом надоле, али летећи наниже, ја сам у паду извадио нож, бацио га снажно према њему и погодио га усред врата, па се онда срушио онесвешћен, с њим преко себе, јер док сам падао, био је и он дошао до степеница и почео да се цери и смеје као луд, па му је мој нож пресекао смех. Упркос свему, питање је да ли је то заслужио или није, али добио је своје, што показује и чињеница да је све мање жив и да ни пред смрт, што га још није целог узела, није порекао да је први почео. Да је то учинио, обесила би ме упркос врло способном адвокату, ког ми је моја Амбасада купила да ме брани: један Шкотсмен. Тај бранилац, врло способан и учен човек, рекао ми је да ништа не бринем, јер моја Амбасада не напушта никад своје грађане, него им купује увек способне адвокате, а да је мени купила најспособнијег, с обзиром да је мој случај био врло замршен и тежак, што је све истина. У почетку су ме много тукли, толико је све било нејасно, тукли су ме полицајци, земљаци оног Френчмена, који сигурно није више уопште жив, или је то тако мало да се може сматрати да је већ мртав као ексер, а ако није још, сигурно ће умрети пре но што стигнем у *Steits*, а стићи ћу брзо, јер да-

нас ми долази сестра да ме одведе, а ви ми дајте своју адресу да вам јавим кад стигнем у своју Аржаву и у своју улицу, да вам јавим да је Френчмен сигурно сасвим умро, а ја да сам жив и здрав стигао. Јер на мени су моје ране зарасле.»

МИС ХЕЛЕН И МИСТЕР РОЏЕР

Црња је од августовске ноћи, виткија од сенке ласице у сенци трске. Мис Хеленини кукови, пригушено треперећи, дахћу као море под пуном месечином и сад када стоји и на сламчицу пије сок од ананаса и говори општа места, како то пристојност налаже да се чини одмах после упознавања.

То ми пружа прилику да поново видим да су јој очи огромно црне, а беоњаче огромно беле, као да су од саме светлости, а не од оног од чега су беоњаче. Па ипак поглед јој је нежан и дубок а зуби испод зрелих некарминисаних усни (доња јој намазана ружем, горња само овлаш вазелином) једнаки и млечни, здрави и снажне глећи. Невероватно је, али је тако: крајеви секутића су јој провидни као ретка јутарња измаглица.

Постављам питања. С општих ствари прелазим на приватно. Дознајем: она је писац, романијер. Она заправо тек хоће да то постане. Она још не зна тачно шта да напише и како да то учини и кад да стигне да то уради. Она има у глави (и донекле на хартији) целу фабулу, све личности, амбијент. Све сем тона причања, интриге, фабуле, става и краја. Хоћете ли да вам причам?

— Слушам!

— Ја да вам причам, а ви да ме критикујете као да сам већ написала?

— Хоћу!

— Ево. Била би то прича о једној девојци, рецимо са острва Тринидада, чули сте? Добро! Ја нисам оданде, свеједно, то би била прича о једној девојци с Тринидада чији је отац био довољно угледан да јој лако изради стипендију за школовање у колеџу и да је после положеног пријемног испита пошаље даље на лондонски Универзитет, где би, разумљиво, студирала енглеску литературу. Она је њу и проучавала тамо, рецимо, годину дана, да, годину дана, положила је одлично испите, али уколико је више читала, знала и бивала сигурнија у сопственим оценама дела и њихових вредности, све је узнемиренија постајала и све јој се мање учила та литература. Све јој је више постајала туђа. Чак јој је задавала бол. Сваки нови бели стих заривао се као стрела у њено месо. То је. Она је све снажније осећала да је црнкиња. И све се више опирала белим стиховима енглеских песника. Зашто? Не, нису јој била туђа њихова осећања и мисли.

Видите, рекли сте ми малопре, кад сам вас питала како вам се свиђа овде, рекли сте да сте досад до сваке министарске канцеларије дошли пролазећи кроз једну неважну собу у којој је седео неки субалтерни али стручни бели чиновник који вас је редовно задржавао на минут-два јер — друг министар је заузет тренутно, па моли да га извините; тако сте рекли да су вам говорили и рекли сте да вас је, за тај минут-два док сте чекали код тог белог чиновника да се црни министар ослободи за вас, белац брзо и спретно испитивао о чему заправо хоћете да разговарате с министром и какво вам се чини ту време и ко сте ви и шта мислите о последњој коњској трци и да ли вам се допада Кенедијева жена.

— Тачно, то сам вам испричао, али ја...

— Хтела бих да вам кажем: то није тако велико зло. Тих ће техничких секретара нестати из

наше администрације за годину, две, три. Оно велико зло што ће остати у нама који смо се школовали по енглеским школама и кад последњи Енглеz оде одаваде, то је да ми, мислећи најрадикалније антиколонијалистички и, према томе, антиенглески, чинимо то на енглески начин, не само мислећи и закључујући као Енглези, него и трудећи се да се понашамо исто онако како би се они понашали пред сличним проблемом, у потрази за решењем. То је зло. Они би из све снаге мислили, закључивали и налазили решења, а ми — с пола снаге. Досећате се. Ми бисмо половину снаге своје интелигенције и инвентивности потрошили на имитирање њиховог држања при мишљењу. Схватили сте.

— Ето вам мотива за роман анализе.

— Не. Ја бих хтела да напишем роман о свим својим драмама. Није то једина. Ја сам имала сестру близнакињу. Иако је био хришћанин и јако одан мојој мајци, отац је мајку отерао тад, после тог трећег поробаја, кад смо сестра и ја дошле на свет. Постоји веровање да близнаци нису дело једног оца. Разумете? Био је уверен да га је јадна мама варала. Кажете ли и ви тако, као Енглези, за то? Одрасла сам, тако, без мајке. Старе предрасуде су живеле и у нашој кући, испод скраме протестантских празника, обичаја и свега. Кад сам после прве године студија дошла о распусту очевој кући, позвана сам да присуствујем једној ноћној свечаности. Одвели су ме дубоко у џунглу. Робаци су ме повели. Мене и старију браћу. Нису ми рекли о чему се ради. Били су врло тајанствени. И тек тамо, у џунгли, дознала сам да наши људи ноћас треба да изаберу и устолоче оца за чифа, вршиоца дужности свеплеменског чифа ван Африке. Нисам претпостављала да је мој отац био најстарији син сестре старог чифа. Нисам уопште веровала да такве ствари још постоје и да смо ми од чифовске, ако не и од крајевске лозе.

Све се те ствари крију у страху од белих и од нас, непосвећених. Поставши чиф, отац је одредио свог лингвисту. Овај је, по обичају, одржао говор место оца, непомичног под великим амрелом који су држала два младића. Био је тај говор нека врста престоне беседе. Ту сам и дознала да смо ми пореклом из Гане. После говора који је одржао очев говорник (лингвистом зову таквог човека задуженог да говори место њега, једном речи човека који је, у неку руку, и председник татине владе и онај који држи говор уместо тате), прилазили су оцу људи да честитају. Али тата није имао права да сâм диже руку. Други великодостојник му је држао долактицу и татину су шаку људи само додиривали. Тата више није смео ништа да ради. Ни сам да једе. Било је великодостојанственика задужених да га хране и напајају.

Нисам вам рекла, он је дотле био мали и снисходљиви црни учитељ за црну децу. Оставио је службу. Променио се. Почео да мисли као краљ. Да се понаша као краљ. Без лингвисте не би ни у кући реч изрекао. А били смо још под влашћу белих.

Вратим се те јесени у Лондон и оданде доле тим овамо. Нисам вам намерно рекла да сам тамо заволела једног човека. Њему имам да захвалим за све, за буђење свог тела и ума, својих заноса и нада. Он ме је, огрезлу у културу Енглеза, вратио себи, Африци, коју смо заједно откривали. При том ме мање враћао оној старој и прошлој, више овој новој и садашњој, и још више — оној будућој. Нисам вам намерно рекла да је тај човек био из племена које је на страни Енглеза пре сто година ратовало против Ашантија. Ја сам пореклом од Ашантија. Мој отац, већ краљ, није хтео да чује за наш брак, мада сам му рекла да Роцера волим, да ми је муж и да очекујем бебу. Проклео ме преко лингвисте на одласку. Рекао ми је преко њега да сам од неверне и просте вр-

сте жена, да је у мене ушао дух мајке, која је и умрла протерана из куће убрзо после рођења моје сестре близнакиње и мене.

Мој муж, Роцер Робертсон, је одмах по нашем доласку у Акру одређен да ради одговорне послове у пропаганди. Али је оставио тај посао. Није могао да се помири с преопрезним и спорим ритмом који је карактерисао сваку одлуку људи на вишим положајима од његовог. Ми смо од Енглеза научили да не ваља наглити. То је њихово искуство. Није наше. Ми себе затајујемо и представљамо се наопако. Хоћемо да смо промишљени, а наша је снага у плаховитости. Немам ништа против промишљености опрезних, рачунцијских прихода. Али имитирати хладнокрвност, не значи бити хладнокрван, зар не, већ значи на силу и лоше бити оно што ниси, а не бити лако и добро оно што јеси. Значи не бити.

Ми, дакле, ту не наглимо, што није по себи неразумно, али ми не наглимо из страха да не испаднемо друкчији од наших подсвесесних идеалних прототипова. Не наглећи, ми не укидамо и оно што смо досад могли. Систем чифова. У франкофоној Африци, Секу и Модибо су то већ учинили. Ми не. Они су национализовали банке. Код нас још раде, поред националне банке, и низ приватних предузећа. Мој муж, и не само он, био је задовољан неблоковском оријентацијом наше земље, али он се залагао за један мање флуидан а много одређенији пут ка социјализму. Међутим, у синдикатима, где је у последње време радио, почеле су да се шире неке хистрадутске илузије о кооперативизму као позитивној перспективној политици. Кооперативама, стало се да прича, кооперативама које ће продавати шећер за два пенија јевтиније, рецимо, неголи што је цена шећера код приватних трговаца, не само да ће се регулисати цене, него ће се уништити, промишљено и постепено дабоме, приватна трговина и тако

ће се, дабоме полако и опрезно, без потреса и скандала, све подржавити и подруштвити. Ме-
Ћутим...

— Ето вам још једне теме за ваш роман! —
рекнем.

— Мислите ли да таквих тема немам на хи-
љаде? Ви сте дошли из Малија?

— Из Гвинеје.

— Видели сте разлике. Енглези су оставили
скоро хиљаду километара асфалта, близу 60 ли-
цеја и средњих школа, два универзитета, музеј.
Гана је врло богата. Какао доноси...

— Знам. Французи су раубовали, док су...

— Раубовали су и Енглези. И те како. И нису
без разлога отварали своје школе. И нису узалуд
оставили на одласку за собом људе школоване у
њиховим школама. Њихов менталитет је стасао.
И он ће се задржати у неким од нас и кад се
настава не буде више одвијала на енглеском. Да
вас предухитрим: то је исто — драмски мотив.
Па што не пишем? Али на ком језику да пишем?
— питам ја вас. Језик бивших господара није је-
зик народа. А народ Гане нема јединствени језик.

— Напишите ви књигу на енглеском или на
ашантију. Ако је добра, преводиће се на све језике
Африке и света.

— Да би била добра, морала би да буде и
истинита. Као живот мог мужа. Или мој. А то је
немогуће.

— Зашто?

— Бебе не говоре одмах. Питајте: зашто!

— Зато што...

— Зато што за истине треба окоштати, бити
велик. Речи, поготово кад су сувише истините,
могу и да разорно делују на осећајна ткива мла-
дих бића и младих нација. Пре бих прегрисла и
прогутала свој језик но што бих рекла иједну реч
која би могла да нашкоди мом народу, мом детету.

Гледао сам је витку, свежу, лепу. И имао ути-
сак да ништа не мора да прећути. Слободни људи
у независној земљи дорасли су да чују све људске
драме. Штавише, нужно је да их чују. Брже ће
расти, ослобођени прећутаног.

Лањски штрајк радника за веће плате — није
ли таква једна јака реч? Није ли његов резултат
био спасоносан?

— Лањски штрајк?

Она хтеде да нешто рекне, али прегрисе и речи
и жељу. Не стисну усне, али не истисну ништа
више.

Око сијалица што су осветљавале врт рези-
денције високог службеника министарства инфор-
мација, врвело је хиљаде крилатих мравца што су
у свом лудом лету правили оне три-четири укр-
штене елипсе које подсећају на схеме кружења
у атомском језгру.

Посустале и пале мраве дочекивале су неке
жабе ситније од наших и гуштери двапут већи
но у нас. Ти су гмизавци необично опрезни. Нису
излазили из сенки. Осећали су да их вреба дома-
ћинова сијамска мачка. Она је такође била оба-
зрива. Знала је да је газдаричин вучјак негде
близу.

Са травњака на ком госте послужују најм-
љени келнери у ливрејама, то се све не види. Го-
сти — новинари, црни и бели, писци и уметници
— црни и бели. Многи су Ганци у кентовима, бо-
гатим тогама од првене и жуте, зелене и златне,
плаве и црвене тешке тканине.

Кент се носи на грчки начин, пребачен преко
левог рамена.

Десно је голо.

Тамно, снажно, мускулозно — то раме даје
целокупном изгледу Ганца у кенту нешто племе-
нито дрвено и вечно. Сећања на Александре и Це-
заре су неизбежна.

Гвинејски гранбубу је варијанта арапског бурнуса, али кенту, тој најаутентичнијој античкој тоги, нико не зна тачно порекло. Мисли се да је племе Ашанти, које од вајкада носи кент, давно дошло на Златну Обалу са неког непрецизног североистока. Претпоставља се да је у временима процвата Александрије било контакта између њих и Римљана.

»Претпоставке су то. Недоказане!« — љути се то један драмски писац, Ганац, који је својевремено имао успеха на лондонским сценама. Од ослобођења своје земље, пре три и по године, није написао ниједно сценско дело. Заузет је пословима у редакцији.

»Недавно смо основали и Удружење књижевника. И, не смејте се, оно броји више од стотину чланова. Оно, јасно, није ни удружење добрих писаца, ни удружење књижевника само. Ту смо учлањени сви — новинари, радио-репортери и политички коментатори, новински фотографи, писци пропагандних брошура, уредници специјалних илустрованих публикација и календара, сви који се служимо писаћом машином и сличним справама. Има код нас у удружењу и неколико писаца. Али ни они не живе од својих књига. Разлог? Не штампамо их. Пре свега — језик. Пре ослобођења изгледало је природно да се прави каријера у Лондону и писање на енглеском није стварало нерешиве дилеме савести. Данас? Штампана, пропаганда и остало, то је на енглеском. Тај је језик гласан и има многе уши и многе очи. Али за моју генерацију, која мисли и осећа на свом племенском наречју а изражава се на страном језику на ком је научила да чита и сазнала од основне школе до универзитета и после, немогуће је више стварати. Слобода нас је уништила као писце. Жалим ли?»

Насмејао се доброћудно и ведро. А ипак на

његовом пуном широконосом лицу и на високом челу, упркос косматости већој код Ганаца неголи код осталих Африканаца, сви су набори постали изразитији, све боре дубље и упадљивије.

— Ни најмање не жалим. Енглези нас нису спремали за писце. Школујући нас, они су хтели да добију само одане а јевтине ниже и средње чиновнике. То су и добили. Што су неки од нас, повучени нагонима неразговорним или бар не до краја разговорним, почели да пишу и чак забележили извесне успехе, који би им свакако ударили у главу, као што би то учинио и овај виски који пијучкама кад бих га нагло сасуо у себе, то спада у приватне невоље које немају везе с ходом општих ствари. Шта сам ја као јединка, са неким својим личним проблемом, у поређењу са истим ја — грађанином земље која је слободна и која, у све већој и све социјалистичкијој самостојности, подиже и јача не само своју независност него и ону целог једног континента? Мој отац је радио као бесправан роб на плантажи. Мој дед исто. Мој прадед је погинуо у борби против Ашантија, приморан да уђе у армију енглеских колонијалиста. Мој чукундед је погинуо тучући се против енглеске војске. Мени је тридесет и три године. То су године кад Африканац, свестан најмизерније дневних и најситније политичких налога свеафричке судбине, спонтано престаје да мисли на своје жеље. Све га обавезује да све своје снаге стави на располагање интересима генерација које долазе, деце која ће се родити у Осабефовој Гани. Она ће, или она за њима, имати да донесу или почну да доносе решења за проблеме које смо ми — и у томе је наша историјска заслуга — поставили и фиксирани као решиве проблеме. Из њихових ће редова да се јаве и први, прави наши афрички писци. Она ће опевати себе. Можда неко од њих неће заборавити ни да исприча и понеког од нас, својих очева, дедова и праотаца.

Мени је то сазнање довољно да престанем да мислим на своје писање или неписање.

— Изговор је добар.

— Зашто изговор? Мој народ је неписмен. Мени није више стало да пишем за публику Олд Вика. Оно што бих хтео да кажем не тиче се њих, него људи који граде Тему или оних који ће да граде највећу свеконтиненталну хидроцентралу на реци Волти. Хтео бих да пишем за људе који уче да на савремен начин лове рибу и обрађују земљу, за оне који раде већ у модерним фабрикама. Али и за оне који још нису обухваћени савременим делатностима, који живе изгубљено по шумама и хране се јамом са парцелице коју су раскрчили у џунгли или за оне жене које тобоже јевтиније него у радњама препродају на пијацама дефектну робу коју су им трговци дали на кредит. А то не могу. Немам медија да допрем до њих. Остаје ми, да бих им понешто саопштио, да се служим радијем. А он није предвиђен за литерарне егзибиције. Или узгред тек, да се попуни неки тренутак зевнуо од празнине и мртвила.

— О чему бисте писали под претпоставком да се за вашег живота ипак створи читалачка публика?

— Пука претпоставка! Али добро. Узмимо је за реалност. Онда бих писао о свему што осећам, мислим...

— О свему баш? Или бисте понешто прећутали? — понављао сам сад речи мис Хелен — понешто што, по вашем мишљењу, није потребно рећи јер је земља млада, а младост је преосетљива па би је неке речи могле дотући.

— Нема проблема о ком се не би могло писати водећи рачуна и о оном, излишном, чини ми се, о чему ви изгледа бринете, под условом да се то саопшти истинито, онако како се јавља у комплексу свих односа и могућности сагледаних са оне животне тачке коју све што постоји садржи, а

која је позиција прогреса. Узмимо, на пример, лањски штрајк. То је први штрајк наших радника против услова који постоје у нашој привреди. За њих би разумно било рећи да нису идеални. Они су много гори од тог ублажувућег *они нису идеални*. Изразито су лоши. Радници су слабо плаћени. Рђаво живе. При томе, за разлику од њих, власници капитала добро зарађују. Ми нисмо ни могли, ни хтели да се за извесно прво време лишимо доприноса тзв. приватне иницијативе. Добро знамо шта то неповољно значи и шта носи у себи. И као шансу и као опасност. И? Сами видите зло и добро тог нашег курса. Зло — рекао сам вам га. Добро — ви видите да се код нас фантастично много гради, да смо, од свих независних земаља Африке, она која се најбрже подиже, изграђује, богати, јача. Земља смо која је најмање била принуђена да зајми у иностранству. Ми јесмо можда богатији од других, можда смо заиста и пошли с једног општепривредног нивоа знатно вишег од оног Гвинеје или Малија. Али наше релативно богатство не би објаснило како су то овде у Акри подигнуте, за две године само, читаве стамбене четврти, изграђене најмодернијом грађевинском техником, како се то за тако кратко време довршило и покренуло низ фабрика и предузећа, како ће се... О оном што ће се подићи да не говоримо... Оно што јесте уверава да нисмо на погрешном путу. А оно што знам убеђује да ћемо у правом часу знати да обухватамо и анархију приватне иницијативе, њену недалековиду себичност и сва њена израбљивачка злодела. И то на широком фронту. Али то све — тек у часу кад зла страна буде претегла над добром. То је оно што бих волео да неки од оних наших кривоногих и тртастих писаца, јер ће и њих, као и нас, мајке да носе на лебима, то бих волео да неки од будућих писаца схвате, разумеју и саопште: сву комплексност наше данашње заостало-

сти у привреди, али и сву комбиновану заосталост у односима, предубеђењима и сновима, сву реалност.

— Ви боље од мене знате — рекнем — да уметничко дело, полазећи од конкретног, па чак и од увеличаног детаља емпирије, детаља извученог чак и из свих реалних односа, оперише њиме само као општепознатом претпоставком у свести и подсвести читалаца и да...

— Управо зато смо ми из моје генерације и осуђени да себе осудимо на ћутање. Јер за нас нема још тих неречених претпоставки. Зато ја и не могу да пишем о оном изразу у очима једног штрајкача, о ходу једне раднице штрајкачице, о сунцу које светлећи ради над скрштеним рукама ганског радника који не ради, о глади или умору, о љубави или мржњи. Да сад пишем о томе, сматрао бих за своју обавезну дужност да дам и једног радника свесног свих односа што условљују недовољне наднице, беду и глад, радника који има увек у виду интересе државе и целе Африке, па одлучује да не ступи у штрајк који одобрава јер разуме мотиве својих другова. Он ће да погине, рецимо, у тучи са штрајкачком стражом, али, гинући, он ће да опрости својим убицама. Једном речи, написао бих најбеднију, најогавнију, најнелитерарнију и најнеефикаснију пропагандну антипропаганду за оно што јесмо и бивамо. А ипак... То је и истина. Први муж моје садашње жене, Мис Хелен, није био радник, али је погинуо. Врло слично.

Ливрејисани келнер му је по трећи пут заменио празну чашу вискија пуном.

— Јесте ли слободни сутра увече? — упита бришући зној надланицом и откривајући светложути длан.

— Бићу.

— Извешћу вас и научити да играте хајлајф. Бићу тачно у десет у локалу где се то плеше. У

реду? Мислим да бих сад морао да одем. За пола сата треба да дам за вечерњу емисију јучерашњи говор Осабефа. Треба да га скратим.

— Како сте рекли? Осабе...

— Осабефо. То значи Непогрешиви. Име је то које смо дали нашем Председнику. Не гледајте ме тако. Народи који хоће да се ослободе што пре свих беда које оставља колонијализам, морају да се у прво време служе свим средствима, — и кад кажем свим, ја заиста мислим на сва, на она добра и на она лоша, — средствима која могу помоћи да се тај циљ оствари. Ја о људској погрешивости и непогрешивости имам своја схватања, али постоји код нас још увек врло много људи којима су потребни идоли. Њихов се начин мишљења креће око границе религиозног уопштавања, те врло примитивне технике закључивања, на жалост живе и код заосталог света Европе, не само ту у Африци. Избора нема. У свом смо времену ми ту осуђени да делујемо најнефикасније могуће. Средствима која нам стоје на располагању. При чему морамо рачунати на менталитет људи какви постоје. То је стварност. У овај мах, ми од људи тражимо више но што им можемо дати. Није то само случај моје земље. Све државе које су кренуле путем убрзаног подизања траже од својих грађана да раде за мале паре. У накнаду, ни ми им не можемо дати више но што је потребно да се не умре од глади и живи на врло затегнутој ивици вечитих лишавања. Али без тога, неправедног свакако, како смоћи потребна средства за све већа и већа, за све праведнија инвестирања? Знате ли? Ако знате, реците. Помогли бисте целој Африци, Азији и добром делу Европе.

Погледа на сат.

— Сад мислим да је крајње време да одем. Стићи ћу задуван пред микрофон. Моја је жена тамо у дну баште. Забављајте је мало. Сама је.

БАГАТЕЛЕ

Шоферов волан је с десне стране кола. Она возе левим делом улице. Тако је у Гани, тако и у Лондону. Тако је у Нигерији и у Кенији. И свуда где се, силом колонијалне армије и власти, присилно учило да мери јардом, стопом и инчом а манипулише фунтом, која, ако се не варам, има 20 шилинга, од којих сваки садржи 24 пенија. То није све. Постоје још компликованије новчане ствари. Једна се зове гинеја. Она има, мислим, 24 шилинга, док кроун има — не знам више чега ни колико.

У контакту с том британском нумизматиком постајем свестан колико и сам јесам жртва »нашег« континентално-декадног (декадентног?) новчаног система. И, уопште, колику емоционалну улогу играју и такве условне багателе у животу човека који претендује да се не бави увек неозбиљним стварима.

Начин живота спада у те неприкосновене тачке. »Шта?« — револтирао се келнер — »ви не једете ујутро пориц? Него шта? Да нећете белу кафу?«

— Што да не?

Бела кафа или пориц, није ли свеједно? Изгледа да није. Иначе бих избегао презир достојанственог келнера и наручио пориц, флекс или хамендекс. Нисам наручио ни белу кафу. Него тур-

ску. И како њу нису пекли ни у Рицвеју, ни у Амбасадору, затражио сам еспресо.

У причама Џонатана Свифта ратовало се и гинуло због мање битног. Зашто мање битног? У way of life, с исто толико црно и белокафених или порицовских права, зашто да се не уврсти и начин на који се за доручак разбија меко кувано јаје. Питање — с врха или са шотке? — подстаћи ће идеолошки спор ако се двојица отимају о једно исто јаје. Планетарно.

А то је, дозволићете, мања разлика но што је она између бутерброта, боршча или прженог бекна с палачинцима. Разлике су то, дакле, дубоке.

Ах, како људи нису различити! И кад су немирољубиви као ја, не би ратовали против глупака који у пасуљ не стављају сува свињска ребарца, него мармеладу од јабуке. Какав ручак! Рат почиње од доручка. Келнер ми је донео еспресо и чашицу брендија (шљивовице није било у таквом хотелу какав је Амбасадор). Рекао сам донео. Да, донео. Није ме послужио. Спустио је то на сто и удаљио се с осећањем дубоког презира према мени који сам дивљак, јер не знам шта треба поручити за доручак.

Нова прича о дивљаку с далеког Балкана стварала се иза црног чела достојанственог келнера који је некада давно служио лордове у Карлону.

Извините. Многи Африканци још не доручкују. И многи, многи другде, у Азији, Америци и Европи. Њему би било свеједно — бела кафа, боршч или бекн. Само да је нешто вруће и хранљиво да се баци у кљун. С палачинцима или без.

Помаранци има довољно за све у Гани. Јевтине су. Али њих је добро појести или попити, исцебене, пре или после конзистентнијег obroka. Истина, није сваком дано да дође до њега. Сви не раде још. Доручкују само поморанцу.

Из села долазе многи у градове. Зид се пуно. Јесте, само машине свуда већ мешају бетон. Оне

припадају компанијама које зидају. Капитал је 30% гански, 70% космополитски. У многим случајевима као правно лице јавља се Израел. Он покрива својим малим пропорцијама, којих се нико не боји, ко све зна каква не белосветска власништва.

Некад, док гатови луке Теме нису били готови, могло се понешто зарадити радећи на искрцавању бродова. Заправо, с брода усидреног на километар-два од плитке блатњаве обале Акре, робу су преузимали синдикати власника чамаца, за које су опет радили веслачи с трозубим, нептунским веслима. Још један од трагова старих Грка на Златној Обали. Трагови хеленских весала или хеленских митова? Мамбу Папа је имао, изгледа, право верујући да су сви митови, све предрасуде, сва оруђа, ношње, обичаји преводиви јер су једни јединствени, људски, и исти упркос разликама. Нема разлога да се зарати због разлика. Сличности ратују такође.

Кад се дешавало још недавно да стигне више бродова у један мах и да је море немирно, човек спреман да ради могао је и да нађе посла. Али сад, с луком, дизалицама, инсталацијама текућих врпци за искрцавање робе?

Пред берзом рада чекају преко целог дана велике стрпљиве масе које се надају.

На пијаци, на тржницама — више продаваца но купаца, више наранџарки но наранџи, више жилета но брада и више перлаи но људи у италијанским зарубљеним шимикама.

На све стране — роба. Текстил индијски, јапански, енглески. Тешко је новим произвођачима продрети на то тржиште благовремено запоседнуто и разрађено. Тачно је да се све више троши. Али старе се трговачке фирме — грчке, либанске и британске — обраћају старим лиферантима и старим кројачима који раде конфекцију на сит. Шивење је и ту мушки посао. Сингерица ште-

пује на улици. Под сунцобраном или шаторским крилом, ван радње, под ведрим небом. Један је кројач у жуто-црвеном кенту закачио за машину картон: »Занат изучио у затвору Њеног љупког Величанства. Специјалиста за модерну линију.«

Фирма је некад морала привлачити. Гана је данас слободна. На жртве колонијалаца се не гледа више с истим поштовањем. Солидарност и интересовање које је тај специјалиста за модерну линију имао разлога да очекује пре пет и четири, па и три године, данас је ишчилела. Око његове се машине не тиска више света неголи око осталих. Врло мали број људи наручује. Око сваког од кројача погнутих над шивом, по неколико људи несметано разгледа трубе штампаног платна или ћути загладено у празно.

Пролазимо поред рибе пијаце што страшно заудара. На сунцу, сушене сарделолике и скуполике рибе светлајуцају златастим крљуштима и перајима. Мува зачудо нема. Црва — колико волиш. Жућкасти црвићи гамижу по сувим сарделицама. Веслачи и остали којима је таква рибица ручак очисте прстима црвиће које виде голим оком и у сласт поједу оне које не виде.

Оно мува што има концентрисано је око некаквих куглица. Има их две врсте. Окерастих и тамномрких, готово црних. Једне су од туџаног арашида помешаног с туџаном паприком, све уваљано у неку лепљиву масу и осушено на ваздуху. Служи за прављење соса уз пиринач или месо. Друге су куглице од неког љутог корења и паприка. Исто туџане, улепшене и осушене. Употребљавају се такође као зачин. Јео сам их.

Сетим ли се тог ручка, сад, са закашњењем од неколико недеља, дижу ми се црева. Је ли гађење и код других слично експлозијама са задржаним паљењем?

Полазим брже да бих се ослободио тог мириса. Два угла даље стајем пред једном великом

радњом коју управо затварају. Видим унутра по рафовима свилу, штофове, готова одела, ципеле. Над улазом — фирме нема.

Али кад је трговац закључао ту своју радњу налик на магазу, споља на црвеним вратима прочитао сам записано кредом:

*Овде се продаје само добро и јевтино.
Да је то истина, власник Сицилијадес куне
се богом и својом децом.*

Тај обичај да се олако схватају фирме што подсећају на дечје записе по зидовима моје београдске улице, у стилу »Јасмина разговара с Перицом« или »Бока воли Дацу«, или »Мишко шета с Неном«, протеже се од Сицилијадеса, који се спрема да до године отвори велики робни модни магазин, до апотека.

На једној — фирма је исто кредом написана:

*Ако те шта боли, купи лек код нас.
Наши су продавци прави доктори.*

Коме су те наивне рекламе намењене? За писмене су пренаивне. А неписмени како да их докуче?

Саобраћајни су знаци прилагођени нечитачима. Често те табле с упозорењима личе на стрипове који опширно, цртежима, причају кад се сме и кад не сме прелазити улица.

Рецимо, прва слика: нацртан црвени знак а човек прелази. Друга слика: ауто га у пуној брзини руши. Трећа слика: човека односе на носилима у болницу.

Болница је кућа с црвеним крстом.

Прегажени, шофери и болничари су Африканци. Кад нема белих људи у гомили, осећам се црним. Сви се рабамо бели. Они који споља не поцрне није да не могу изнутра.

Кажу да ти знаци стоје још из колонијалних времена.

Али има и нових који служе за друга упозорења. На њима се смењују написане речи и цртежи:

Пише:

*Овај терен припада компанији
АСГ. Ко подигне себи кућу на
њему, биће кажњен и кућа ће му
бити срушена.*

Затим цртеж: приказује обичну црначку казу. Још недовршену. Они који је граде гледају преко рамена. Израз им је уплашен. Раде нешто недозвољено. Други цртеж: два булдожера најахала на казу која попушта под теретом гвожђарије.

Возачи булдожера су Африканци, као и власник казе. Он се удара руком по глави. Они се смеју.

Не вози се само с леве стране улице. Бити члан ЦК Партије у Гани значи бити члан Политичког или Извршног бироа, док рећи за неког да је члан Извршног бироа — значи да је обичан члан ЦК.

СТАРА ПРИЧА

Представник Југославије позван је да преко радија одржи предавање о значењу и значају 29. новембра. Пре две године.

И пошто су се с представницима министарства спољних послова утврдили сви модалитети и остала мање-више техничка питања, одређено је и време кад ће наш човек доћи у Радио-станицу, ко ће га тамо дочекати итд.

На сам дан 29. новембра, на неколико сати пре читања, јавио се директор Радио-станице, мистер, мистер... један Енглец, врло стручан за тај посао, прави специјалиста који никад не излази из оквира својих компетенција, увек и искључиво директорских, тј. административно-организационих. Једном речи — у политику се никад не меша, чак би се могло рећи да је аполитичан, али вредан, стручан, фин, симпатичан човек. Стрпљив уз то, пун такта, добро васпитан, културан. Прави човек на правом месту. Захваљујући њему, емисије Радио-Акре постале су разноврсне, приступачне, делотворне. С информацијама о збивањима у свету није се каснило, а владине потезе и мере Радио-станица је снажно подупирала и спретно пропагирала.

Сви су у њој били задовољни свима: службеници, новинари, директор. А изван ње — влада радиом и радио владином политиком.

Али тог 29. новембра, тако рећи у цик зоре, око 9 часова и 30 минута, директор је, пун такта и с пуно искреног жаљења у гласу, обавестио нашу Амбасаду да је *sorry* што има да саопшти неугодну вест, али да му је малочас јављено из Спољних послова да се југословенско предавање неће моћи да одржи.

— Зашто?

— Није ми тачно речено зашто, али на основу оног што ми је речено, смео бих да закључим да се сматра да је ваше излагање сувише пристрасно и једнострано, да је местимично полемично и да се мисли да би нас оно могло ангажовати у извесном нежељеном смислу.

— То вам је рекао...

— Јес. Спољни послови.

— Начелник?

— Јес. Ја нисам овлашћен да дословно пренесем добијене инструкције, али оне су, на жалост, врло прецизне и не остављају никакве сумње што се тиче судбине вашег предавања. Жалим, сер, али ми...

— Тренутак само, господине директоре. Је ли вам то саопштено јутрос?

— У праву сте. Јутрос.

— Сам начелник?

— Јес. Зашто?

— Овлашћен сам да вам кажем да сам спреман да места и формулације у предавању која се не чине најсрећније казане избацам или саобразим...

— Бојим се да је то немогуће! — рекао је са искреним жаљењем мистер... директор:

— Инструкција је врло изричита и не оставља нимало сумње у природу смисла саме директиве. Могу у своје лично име само још једном да вам кажем колико жалим и да вам, независно од свега тога, у своје име и у име наше институције,

најсрдачније честитам ваш национални празник. Бај! Бај! Со лонг.

Отправник се одвезао хитно у Министарство спољних Гане. Затражио да буде примљен код одговорног начелника. Био примљен. Са собом је понео текст предавања.

— Молим вас прочитајте га још једном па ми назначите места која вам се не чине погодна за ...

— Прво — зачудио се начелник — како могу да прочитам још једном нешто што нисам ниједном прочитао. Друго, ја нисам цензор. Треће, ја сам себи резервисао задовољство да вас вечерас слушам са свог пријемника код куће.

— Али ви сте наредили да се то предавање скине с данашњег програма.

— Ја?

Да Африканац може видљиво да поцрвени, то би се гневно црвенило видело на начелниковом лицу.

— Ја наредио?

— Тако ми је речено.

Звонце за помоћника.

Звонце за референта.

Зачас се утврдило да нико из куће није имао ни јутрос ни синоћ, ни прекјуче никакав разговор ни са ким из Радио-станице; нити у вези с овим предавањем, нити у вези с ма чим другим.

Начелник затражи везу с директором радија. Југословенски дипломата је хтео да изиђе.

— Молим вас да останете! — рекао је и пружио му помоћну слушалицу — Хало, ви сте мистер ... Хвала. Обавештен сам малочас да сте спомињали моје име у вези са скидањем предавања о 29. новембру.

— Да, господине, заправо не, господине ... хе ... ја сам јутрос, хе, на свом сам столу нашао поруку која је била прецизна. Вероватно ју је у

ваше име саопштио мојој секретарици неко од ваших службеника.

Начелник је ставио руку на слушалицу и рекао референту:

— Молим вас позвоните његовој секретарици и питајте је ко јој је то рекао — и дигао руку — ало, ви сте рекли ... ?

— Рекао сам да сам на свом столу јутрос затекао поруку своје секретарице и да ...

— Јесте ли је питали од кога је ту поруку добила ...

— Нисам ... али то могу одмах да учиним ...

— Није потребно.

Референт је ушао. Начелник је ставио длан на слушалицу.

— Она није разговарала ни с ким одавде и није оставила никакву поруку на столу директора.

— Молим вас, господине директоре, да се за пола сата јавите Југословенској амбасади и да се најучтивije извините. У своје име. У моје није потребно. Сем тога, молим вас да ме не лишите задовољства да преко свог пријемника вечерас научим нешто о земљи која је наш искрени и ода ни пријатељ и према којој ми, сем пријатељства, гајимо и најдубље симпатије.

Тачно после пола сата директор се јавио у Југословенску амбасаду.

— Хелоу, добра вест — чуо се његов иницијативни глас — ја сам поново врло пажљиво прочитао текст вашег предавања и, размисливши добро о свему, одлучио да узмем на себе сав ризик; па вас молим да дођете данас у утврђено време и одржите предавање. Ја ћу вас лично дочекати.

— Дођи ћу, али ви се не морате трудити да ме дочекате. Било би то наједном сувише ризика за вас. Хоћу да кажем да сам био у Министарству кад вам је наређено да ми се извините.

Предавање је, дабоме, одржано и имало успеха. Писма која су стигла на адресу Амбасаде из

ражавала су пробуђена интересовања свих врста. Многа су тражила систематизованије материјале о нашој борби, нашем систему, нашој уметности, нашем спорту.

Наша представништва не располажу увек с довољно таквог материјала. Оно мало што је постојало било је недовољно да задовољи све захтеве.

А директор Радио-станице?

Неко време затим био је замољен да поднесе оставку.

— Зашто? — питао је.

Место одговора, референт за Радио-дифузију га је љубазно уверавао да не брине, оставка ће му бити одмах уважена.

Међутим...

Енглеска компанија за експлоатацију дијамантских поља у Гани сажалила се на незапосленост бившег директора. И 24 сата пошто је изгубио један цоб, добио је други, већи и боље плаћен. Постао је директор те компаније.

МУЗЕЈ И ЈЕДНА ПЕСМА

Зграда непретенциозна али функционална. На жалост, није отворена сваког дана. Дисфункција? Уметничке слике висе у не нарочито осветљеном дну једне споредне сале. А и то што је изложено — портрети, пејзажи и композиције — није богзна колико боље од ма које заосталије провинцијалне имитације нечег што се пре сто година сматрало да су једине теме, искључиви мотиви и прекупације ликовне уметности. Ничег самосвојног. Ничег истраживачког ако не и откривалачког. Природно, и ганска уметност засад представља једну од безбројних провинција света. То исто важи и за уметничку скулптуру, тј. за оно неколико бишта и актова које су извајали скулптори самоуци или школовани по енглеским академијама. Све је то, сем средње жалости, занат без маште, духа и доживљаја, занат каквог има свуд у жалосно бројним количинама.

Једина му је ту вредност — мало га има.

Чуо сам већ: »Колони су нас спремали за чиновнике нижег разреда, не за ствараоце или уметнике.«

Али све остало је аутентично и узбудљиво својом сировом, нетранспонованом документарном вредношћу. То су мање оне фигуре у племенским кентовима што се, воштане, чине да излазе из купатила. Мање су то — зарбала копља и мачеви,

олињали лукови и напрсли тоболци за стреле. Мање модели португалских пушака и топова из 16. века, или мање музејска — аутентична енглеска оружја. Више све то заједно и оно што је суштина свега тога. Гнуснога.

Није важно име богобојазне и христољубиве нације, важно је да се некад могло сматрати нормалним да се пошље национална армија с националним заставама, ове или оне европске високоцивилизоване земље, са задатком да осваја и пороби. Без икаквог оправданог разлога и повода освајане су настањене територије, коришћењем бољег, тј. убилачкијег оружја, наметани су покореним државама и нацијама колонијални статуту. Они су значили експлоатацију, али дигнуту на стоту потенцију.

И не само то. Богобојазне и христољубиве државе, нације и армије дозвољавале су себи да људе који су мирно живели на својим територијама, не угрожавајући никога, најмање Португалце или Шпанце, Данце или Немце, Холанђане или Белгијанце, Енглезе или Французе, не знајући чак ни да такве земље постоје, дозвољавале су себи да добре људе, да тако рећи људе с прапорцима око босих ногу хватају ласом као што се то чини с мустанзима и зверима.

Да, заробљавали су их, трпали у бродове и продавали преко мора као робове.

Преко 50 милиона Африканаца, током последња три века, тако је ухваћено, пребачено преко океана, продато. Пребачено је, у ствари, много мање људи у обе три Америке и на разна острва Тихог Океана. Купљено још мање тамо. Али 50 милиона је одведено у робље. Једна трећина би обично помрла путем до бродова. Друга трећина, а можда и више од друге трећине, помрла би за време пловидбе или умирала одмах после искрцавања од болести, слабе исхране, грозног по-

ступка, зараза и неприлагођености новој клими и свему осталом убилачком.

У то се време волело у Европи, ишло у позоришта, писале песме, певало, сликало, јело, спавало, добијале повишице...

У Африци су деловале мисије. Разне. Сем трговачких, било је уметничких, културних, војних, верских.

Видео сам изложене маске и скулптуре. Оне које су инспирисале белца Пикаса.

Оригинали су у Лондону. Овде су копије у обојеном гипсу или одливци у бронзи.

И то. С којим су правом ремек-дела афричког пластичног генија пренета у метрополе пљачкаша? С којим су правом отимана та дела? У име чега? Цивилизаторске мисије? Па ако су то били дивљаци које је требало цивилизовати, зашто су најлепше маске, скулптуре, највеличанственије изрезбарене столице чифова и крајева, зашто су оклопи од коже, тика, бронзе, гвозба или челика транспортовани у Лисабон, Лондон, Париз? Зар су цивилизатори имали потребе да буду, ако не цивилизовани, а оно оплемењени уметничким творевинама безвредних, прљавих лењих црнаца? Грижа савести, она латентна, што игра жмурке са свешћу? Беле је досад руководило у Африку само једно: згртање.

Бојом коже се не стиче право на легитимацију ни бавола, ни свеца, али бели су црнима учинили толико зла да ни хиљадити део тог ужаса који су направили неће да начине сви црнци лопови, убице, канибали, гангстери, чедоморци па да се саберу сва злодела која су афричке криминалне хронике забележиле од памтивека или ће забележити до краја свих векова. Не значи да верујем како идеализација оног што се зове афричка персоналност, афричка спиритуалност итд. има вредност већу од демагошке. Не видим те врсте вредности. Све су ми сумњиве. Нарочито оне које су

већ имале прилике да своју националну особеност манифестују и као угњетавање и као пљачку.

Зато се извињавам што нећу описивати ни отиске и копије маски, ни одливе скулптура, ни прекрасне столице племенских чифова (мислим да их је четрдесетак било), свака лепша од друге, свака задивљујуће изрезбарена; што нећу причати о фантастичним музичким инструментима нама незнатих још звукова, ни о коњаничким оклопима Ашантија, који су се за своју слободу тукли — ни то ми не знамо — све до 1902. године, задајући Енглезима током свих деценија 19. века страховите ударце и тако тешке поразе какве само слободољубиви народи и народне војске могу да нанесу завојевачким армадама упркос њиховом хиљадоструко убитачнијем наоружању.

Место о уметности, етнографији и историји афричких народа, ја ћу причати о једном моделу дрвеног брода на једра. Ту у музеју. Звао се Сен Спирит. То значи Свети Дух. Али пренео је робове у Луизијану. Двадесетак пута. Онда је потонуо у бури. Са посадом и робовима.

Свети Дух, Свето Тројство или Мајка Божја — то су имена неких од бродића што су се, под номиналном заштитом рајске врхушке, бавили тим светим транспортним пословима; после стотину година искуства, сви су ти транспортери били мање-више слично грађени, тако да су под провом и крмом имали по три-четири спрата. Ниједан од тих бродова није газио више од три метра а над површином се није дизао ништа више но што је газио. Спрат у потпалуби није био знатно виши од метра. На сваком спрату — шездесет сантиметара једна од друге — прикуцане су у крастов под биле алке. За њих је привезан био црнац у ланцима. Сваки »спрат« имао је посебан димњак за вентилацију.

Путовања од Златне Обале, рецимо, до неког града на југу Северних Држава, трајала су поне-

кад и два и три месеца. Никад мање од једног. За све то време робље није одвезивано ни откивано.

Разумете?

Неки тад млад још и предузимљив трговац, који је своје богатство стекао таквим пословањима и, стекавши га, ударио темеље једној од најславнијих данас породица финансијера, забележио је у свом дневнику:

»Кад су моји морнари, захваљујући милости којом нас је Бог обасипао за све време срећног 58-дневног путовања, спустили сидра и хтели да подигну поклопце на прови, нису ни помислили да се одмах спусте доле у потпалубу. Стукнули су одбијени ужасним смрадом који је одозао покуљао и почео да се шири до високог командантског моста на крми. И ја сам морао напустити брод не могући да тај црначки смрад поднесем.«

У истој бележници пише:

»Од 188 укрцаних (74 је утонуло путем до луке), стигло је 114 живих. Бог није хтео да изгубим наследство које сам смело и ризикујући много, до последњег златника, уложио у тај посао. Напротив. Могу рећи да сам тим потезом утврдио своје имање.«

Тај предузимљиви и неискусно брбљиви трговац звао се Џорџ Спенсер Купер. Оженио се у четрдесет и некој години. И имао три кћерке. У оно време, три најбогатије удаваче. Синови средње кћери дали су презиме једној и данас славној династији банкара.

Презивали су се по оцу.

Купера било је и црних. Презивали су се по господару.

Један је од њих написао Тужаљку црнца. Урамљена је и виси на зиду музеја. Датира из времена тих 18-вековних трговачких потхвата.

*Силом ишчупан из гла домовине,
из дома што је без трња ружа,
афричке гину ведре пржине
из свију суза у оку сужња.*

*Ваља ме гнев дивљег океана
везаног за дно потпалуба,
а бели странац који злато сања
не чује л' кроз звек тај и шкрипу зуба?*

*Моје ће руке и моје тело
и даље остати испод мреже,
ал' мисао ми бежи назад у село,
њу ланац не може никад да веже.*

*Зато се питам, узалуд није ли
то гвозђе што ми Енглеска меће
кад моје срце једино жели
Африку, обалу моје среће.*

*Узалуд није ли, ја шаљем питање
у уши дана што ће да суде,
неће ли правда, у једно раздање,
да црну сен спусти на беле људе?*

Неко је на крају последњег стиха написао:

Црним да опе и невине људе.

Аутор? Неки читалац коме се учинила пре-
строга (или недовољно строга) та казна за све оно
што је учињено против Африке и њених људи?

Мис Хелен ми се окрену:

— Ту песму ми је показао мој први муж у
часу кад сам читала Леди Магбет. Не бих умела
да вам објасним како се то у мени десило, али ја
од тог часа нисам могла ни Шекспира више да
примам а да не помислим да је био Енглец, и да
је своја дела у тзв. белим стиховима писао за

беле читаоце. На нас он није мислио. Ништа ми
није вредело што сам знала да је Отела исти
Шекспир назвао племенитим и храбрим принцем.
Не, била сам сигурна: бели уметници не мисле
на нас као на читаоце док пишу. Ми за себе
нисмо принци. Ми себе осећамо као људе. Увиђате
и ви да то није била сасвим умесна реакција с
моје стране. Свесна сам све њене загрижености
и необјективности, само...

— Чудило би ме да је друкчије, без обзира
што независно од свега тога писци, док пишу, не
мисле на читаоце, него једино на оно што саоп-
штавају.

— Требало ми је времена да преболим неп-
равду и увреду коју ми, као црнокожом бићу, ни-
су нанели сви бели људи, него једна класа, један
слој једне класе историјског друштва белих. Шта-
више, ја знам да нестаје црна сенка на белима о
којој говори Купер и да је борба за социјализам
коју су повели бели радници саставни део борбе
свих људи за општу еманципацију човека и света.
Али хоћете ли разумети очајање у које сам била
бачена кад вам кажем да сам, док је све то у ме-
ни револтираној врело, читајући тужне стихове
Бајрона или Шелија, уживала мислећи: »Ако, ту-
гујте, мучите се, плачите и ви, бели.« Сад ме сра-
мота. Али тако је било.

— Ја се не чудим вашем злурадом гневу, ја
се дивим људскости која вам је омогућила да
набете пријатељство и другарство тамо где сте их
једино и могли наћи код белих.

— Онда смо различити. Ово друго ми се чини
нормалним, а прво — недопустивом грешком ло-
гичног мишљења устукнулог пред афективном
алогиком.

Је ли то рекла због мене, због себе?

ВИСОКИ ЖИВОТ НА ПИСТИ

Не, није он дете, иако је очито да се на његово обећање нисам смео ослонити. Не, он није лагао кад ми је рекао да ће тачно у десет бити у овом великом и скупом локалу под отвореним небом. Сигуран сам да је у часу кад ми је заказивао састанак мислио да буде тачан. Али његова обећања немају памћења. Као ни његова узбуђења.

Што се узбуђења тиче, нисам ли и ја Африканац? Наљутим се, или одушевим, али следећег сам тренутка већ измиголио притиску осећања. Да потрају, она би ми својом силовитошћу зачас испразнила погонске батерије што их хране и никад не би имала снаге да се претворе у успомене. Зато можда тако брзо, да не кажем докраја непромишљено, реагујем на примљене импулсе. То би био разлог за афективни дисконтинуитет кад не бих био сигуран да се свако, па и најмуњевитије осећање коме сам отворен тотализује негде у свом корењу подлежући притиску нечег што бих намерно назвао општим уверењем, да не бих био принуђен да употребим ниједан социолошки или научнији израз. Јер они, упркос прецизности, што у овом случају није предност, исувише поједностављују и ограничавају проблеме прилагођења бића памћењу, које је засад вид вечности, облик трајања.

Али вечерас не мислим о себи. Ако бих ма коме рекао да ћу негде бити у десет, ни секире ме не би задржале да не будем у десет тамо где сам рекао да ћу бити. То нема везе с памћењем. То је поштовање других.

Код мог пријатеља Африканца, Хелениног другог мужа, проблем није у поштовању. Мислим да ни код кога ту емоције не пате од трајања. Но ако не памте, оне се бар могу правити да то чине. Али човек који ме је позвао непромишљено за десет, можда је од синоћ до данас заказао на разним местима низ састанака у тај сат. А не пати од убиквитета. Човек је. И сад се зноји, мучи и не уме да се испетља из обавеза које је себи наметнуо. Свуд стиже доцкан, свуд га дочекају с грањом као ја Добрицу, или с увредом што тиња а из чачанске пристојности неће да се испоји.

Да скинем ту кравату на гуму? Преуска ми је. Обавезна је у том бару, а ја је у Акри никад не носим: превруће је. Заправо и није толико топло колико је ваздух презасићен влагом, па човек, знојећи се неким капиларним, прикожним, неидентификованим знојем, не зна је ли му непријатно надражена дерма због зноја или ју је то општа атмосферска влага наквасила изазивајући то стално осећање да неке невидљиве гусенице миле по кожи, иритирајући је својим невидљивим длакавим ножицама пуним свраба.

Одлучујем да не скинем кравату. Келнер би ме опоменуо: Кравата је обавезна, сер! На улазу ми је портир наметнуо ову за три пенса. Најбоље да је променим. Узећу другу са широм гумом. Десет је и тридесет шест.

Нова мање стеже, али и она смета. Све смета. И кошуља, и платнене панталоне, и лаке сандале. И сопствену бих кожу скинуо само да могу да сркнем дубоко свежег, планинског ваздуха.

А онда незнано издајем себи наредбу: Следећа тачка! Престајем истог трена да мислим на себе. То сам чинио да не бих мислио на писца који не пише јер помаже земљи да стане на ноге. Мање ми је несносно топло. Келнер спушта на сто чашу сока од ананаса. Жедан сам, али боље не пити те слатке сокове што остављају бљунав укус у ус-тима. Наручујем виски. А ни виски ми се не пије.

Четири минута до једанаест. Две столице до-пуштам да ми дигне веће друштво што седа за сто иза мене. Једну сам задржао. За сваки случај. Ако не дође колега, може да наиђе мој пријатељ. Попио сам и сок и виски. Сад се трпно знојим и у себи псујем све.

— Пази ти си већ стигао! — чуди се мој писац који не пише драме.

— Од десет те чекам.

— Зашто од десет?

— Рекао си ми у десет.

— Шта ја знам, можда сам и рекао у десет, али мислио сам да ћеш закаснити, људи обично касне, па што да седим сам?

— Седео сам ја.

— Зар се љутиш?

— Где бих?

— Био би чисти воловизам да се љутиш.

— Не љутим се више, заиста. Прошло ме.

— Ипак, љутио си се. Можда си се силио и да се осећаш увређен.

— Нисам се силио.

— Ти немаш смисла за хумор. Док чекам неког, мени се редовно упали нека сијалица. Зашто бих се онда вређао кад у тим тренуцима неочеки-ване самоће и ненадане концентрације ја редовно напишем нешто. На такве се поклоне не ваља љутити.

— Шта пијеш?

— Виски. Не. Можда бих радије чашу цина.

— Гвинејци пију много мање но ви Ганци.

— Овде је то проблем. Ко год има пара да себи плати пиће, можеш се кладити да ће га што пре и најбрже могуће сасути у грло.

— Нисам срео пијанаца на улици.

— Значи нема се пара. Ах, хајлајф!

Музика је почела. Први се дигао један буљо-оки, испресовани младић, Либанац или Грк, до-шао до средине писте држећи лако за руку мулат-кињу трајно антиколмоване, дакле испеглане и изравнане косе и, удахнувши дубоко, поче да игра образ уз образ, трбух уз трбух, бедро уз бедро. Узалуд је девојка одмицала бедра, младић се увијао, стизао их и приљубљивао поново уз њу, нагнут више од куле у Пизи, с потиљком већ изван тежишта сопствене осовине. Цура му није одми-цала из моралистичких побуда. Не. Она има до-вољно црне кафе у крви да би само плесала кад плеше. Трљања ће доћи после, где било. Свуд сем на писти. Али он је Европљанин или тако нешто.

— Погледај тамо!

Преко писте, иза зида, дизала се троспратна кућерина. На осветљеном балкону првог спрата жена је плесала сама и њихала кукове и груди у ритму хајлајфа. То је чинила носећи бебу на леђима.

— А онај Грк, он не осећа ритам! Погледај му малу. Очајна је.

— Не бих рекао. Више не бежи. Исправила се.

— Сажалила се. Иначе би јој партнер пао на потиљак.

Писта се полако пунила. Још два мешовита пара. Бела жена платиниране косе и црн мушка-рац. Па један дугачки, пуни белац у годинама и једна лептираста, лепршава, прелепа метискиња. Идући ка писти, он ме поздрави. Отпоздравим, али се не сетих одмах ко је. Неколико црних па-рова. И још неколико. Дотле незанимљива, пи-ста ми је сад прикивала поглед. Бивши писац баш тад рече одсутно:

— Моја жена није хтела да дође.

— Зашто? — гледао сам црне парове како плешу. Бели никад неће научити да у правом часу одразе синкопу. Преурањују или закашњују. Ниједан Африканац не грешу у осећању синкопе.

Дигнем поглед: на балкону мајка с бебом на леђима плесала је сама. Дете је њихало своју једногодишњу слатку главицу лево и десно.

— Зато што те је сањала ноћас.

— Па шта је с тим? Сањала! Врло важно.

— Гоним ли те да се ожениш? Јесам ли ти тражио одштету у новцу?

Окренем му се: гледао је у плесаче. Рекао бих — и он зането.

— Што бисте ми тражили новац?

— Како — што? Имао бих разлога да се сметрам изневереним да нам обома ниси преружан за тако што. Уплашила се, јадница!

Путао сам. Као да се мени допала његова жена! Али утом, плешући безвољно, прође онај крупни белац с лептирастом метискињом и ја се сетим ко је, где смо се и кад упознали и шта ми је све испричао док су на сличној писти, у конакријској *La Pailote*, људи плесали пркосно чувени политичко-плесни шлагер који тамо неуморно већ две и по године сви парови највише воле да певају и играју:

*Seku Ture, mi ahata communaute
Seku Ture, mi wo nai independent
Communaute ve la
independent ve li.*

Што значи:

*Секу Туре, ја нећу да учествујем у коминотеу
Секу Туре, ја ћу да гласам за независност
коминоте није добро
независност је добро.*

Да, тад ми је тај црни, уморни, високи Француз, који је сарађивао са РДА од самог почетка, галантно рекао упознајући ме са својом љупком метискињом, више но двапут млађом од себе:

— Због ње сам се одрекао француског држављанства.

Не знам зашто сам одвалио, не мислећи њу да увредим, него да штоснем ваља на рачун оног чега се он одрекао, тек излетело ми је:

— Због ње бих се и ја одрекао француског држављанства!

Она се насмејала прво:

— Зар сте и ви Француз? — питала ме.

— Не! — рекнем.

На то ми је она окренула леђа. Увредила се. Уображена. Али имала је на шта.

Гански писац врати ме у Акру где се плеше хајлајф. Ставивши ми руку на раме, упита:

— Шта ти је?

— Ништа.

— Онда чуј: страшно се уплашила моја жена од тог сна. Да се није тако уплашила, не би ми ни за живу главу признала да те је сањала.

— Кад ме се тако уплашила, што је признала »своје неверство«?

— Из страха да не роди мртво дете.

— Верујеш у то?

— Не.

— А она, Мис Хелен?

— Не.

— Па онда?

— Не знам.

Слеже раменима.

— Страшно је друго. Она ме уистину преварила с једним пријатељем.

— Ганцем?

— Да. Вечерас смо разговарали о томе. Зато сам закаснио.

— Развешћете се?

— Не. Он неће да се ожени њоме. Не знам шта да радим?

— Зар се у драмама које сте писали није у таквим случајевима пуцало у издајнике и невернице?

— Док смо били робови, то нису били проблеми за наше писце, иако је нормално да се у извесном проценту у свакој заједници догађају и таква приватна неверства. Сад смо слободни и у први план долазе ствари које су некад биле неважне.

— Зар су такве појаве сад чешће?

— Можда и нису, али сад ме није стид да говорим о њима. Мени је, отворено кажем, било лепше док сам се неслободан борио да то престанем да будем. Данас треба да радим, зарађујем, тражим бољи стан...

— Зар вас двојица не плешете?

Једна Ганкиња, ненашминкане горње усне, накарминисане само оне доње, стаде пред наш сто.

— Не вечерас! — рече писац који не пише.

— Тужни смо!

— Баш зато треба плесати. Растресите се. Хоћете ли ми понудити столицу да седнем?

— Имамо да причамо нешто сами.

— Ја вам нећу сметати, седећу и пити полако један сок. Јер ја сам једна скромна *onepoundgirl*, девојка од једне фунте, али вечерас не радим, болесна сам, знате већ, али то код мене не траје никад дуже од два-три дана.

Ипак оде. Један је рибокоси морнар задржа у пролазу и изведе на писту, где се изгуби у гужви.

— Имала је право. Требало је плесати.

— Плесати? А ваш проблем?

— Мало сам га драматизовао. Како и не бих, школовао сам се у Енглеској, па сам и нехотице помислио да је то прилика да бар у глави покушам да се понашам као бео човек и повучем кон-

секвенце које би и бели човек повукао. Смешно! Питање је да ли ме жена уопште преварила?

— С оним Ганцем?

Он је гледао у писту.

Девојке положених дланова на пружену мишку партнера клизиле су неким менујетски ситним али неотменим, јер ипак прераспусно разиграним корацима. Обилазећи тако писту, парови су поздрављали главом лево и десно имагинарне поданике: достојанствено и као презриво. Тај ситни корак је смешан Африканцу, поздрави главом су му глупи, он би се смејао. И млади се људи и смеју, иако поздрављају и даље презриво и достојанствено: имитирају господу. Али то опонашање хајлајфа, виђено критичким оком бивших робова, није било нимало ласкаво по господу. Гледан из доњег ракурса, њихов је корак клецав, посртав, немоћан, слабашан, бледуњав; а осмех — уображен без разлога. То је поздрав ћакнут и без људског садржаја. Тако они играју свој доживљај белих. Тако их карикирају на почетку сањивих тактова хајлајфа.

Али одједном сви плесачи бацају са себе карикатуралан став, корак, осмех. И почињу да играју како треба: свом душом, срцем; животом, свим осећањима, мислима, зглобовима, прегибима, табанима, чланцима, мишићима.

И даље се плеше у кругу обимом писте: девојке поред мушкараца. И даље у густим редовима, један за другим, пролазе парови. Али то чине у конвулзији величанствених плесних покрета, покрета код сваког пара друкчијих, код сваког својих. Отуд и нема баналне еротике — плесач не додирује плесачицу. Једно уз друго или једно према другом, свако од њих игра за себе и својим плесом изражава своју припадност заједници друштва, света, живота.

Неколико белих или мешаних парова искало је из органског склада који су твориле нај-

различитије арабеске покрета афричких плесача, чији зглобови одражавају непогрешно, у правом часу, синкопни узлет. Што је, изгледа, недокучиво бар белима који су те вечери плесали. Грађени робусније од црних, украњенији, тврђих зглобова, глуви за тајну кретања у синкопи, они немају неопходну грациалност чланака и оне нужне за то, дуге, вретенасте мишиће. Или им је уво онемоћало, па не хватају звук у симбиози с ударом о там-там, у часу кад полази оданде, не у трену кад стиже до њих. Или...

Писац који не пише више, уздахну. Је ли збиља љубоморан?

— Ваљда нећеш сад рећи да те уопште није изневерила?

— Она? — и прасну у смех — целим бићем се изневерава. Сан или тело сами то не могу да учине.

— То се и у Европи може чути.

— Овде се то осећа и зна. И више од тога. Неверство не повлачи смрт неверника.

Ћутао је неко време. После закључи:

— У тим је стварима тешко одлучити ко је изневерен. Онај који превари, јер се и сам преварио пре но што је почео да вара. Или онај који је разочарао партнера и дочекао после да то и сам буде.

— Хоћемо ли да кренемо?

Путем кући, зачујем из побочне уличице вику што је расла.

Стигао сам у часу кад је групи од десетак младића већ успело да опколи откривену змију. Можда би је сваки најрадије одмах убио. Али није смео. Постоје правила. То што су радили лично је на исконски неки жртвени плес. Али ко је ту жртва? Змија осовљене пљоснате главе што се полако њихала лево-десно или младић који се привлачио лагано њој? Зелена змија је имала шансе, младић није. У тој фази он се голорук

приближавао само рептилу изазивајући га. Њихање палацаве главе је одједном престало и у истом се трену, ван синкопе, змија дуга метар и по бацала на момка, који би, цикнувши од страха, успевао да се извије, одскочи и спасе.

Корида?

Нека врста. То се понављало. Један за другим, сваки је младић, уплашених усана и очију, искушавао своју храброст.

После десетак таквих зачикувања, почело је убијање. Такође по протоколу утврђеном ко зна кад и зашто. Али заувек. Један по један јој се опет почињао да приближава и тек кад би се, уморена од досадашњих узалудних напада, већ мање муњевито сиктећи, устремила пут човека, који је, осећала је, угрожава, он би је тек у скоковитом лету имао право да удари и тек би је тад и ударио штапом тачно по глави. Удар није био убиствен.

Али после неколико удараца, ошамућена, змија је почела да помишља на повлачење. Престала је да напада. Покушала је, још увек опасна и пуних отровних кесица, да се извуче. Круг се стезао.

И кад се бацила ниско напред, пао је последњи ударац. Дотукли су је, омотали око штапа и неколико пута бацили увис. Редом.

Али после, кад су ми рекли да је то она змија која се зове (у дословном преводу) Престанак Животних Радости, она опасна *Dendroaspis viridis*, ја сам схватио зашто су им од почетка лица била у исти мах и уплашена и разиграна.

Ујед *Dendroaspis viridis* је смртоносан. Смрт наступа у тренутку.

Оно што ми није било толико јасно: зашто увек и свуда млад човек воли да се поиграва са смрћу? Је ли то неверица младости у реалност смрти? Али зашто онај страх неуклоњен са лица? Или је и то једна од најнеобјашњивијих патапсихичких манифестација слободе, појмљиве тек на ивици апсурда, као клацкалица с тасом смрти,

с тасом живота и са слободном вољом да оптерети биће оловом разних правила која отежавају ионако невелике шансе живота? Или и то треба схватити само као једну пуку ратничку игру: одржавање храбрости и вештине одбране и напада, један лаки кондициони тренинг за свакодневне невоље?

Младићи су одлазили певајући. Змија се млававо љуљала, висећи мртва преко средине штапа који су двојица на челу држала за крајеве.

V

МИТИНГ

МИТИНГ

Шест пута сам долетао или одлетао из Конакрија. Увек бих на аеродрому затицао чланове Владе, двапут и самог Председника. Није дошао због мене, не бојте се. Испраћао је или дочекивао званичне госте.

Чим бих видео строге људе-заставе, с исуканим сабљама у два реда на ивицама степеништа, чим бих видео у сваком реду она три гардиста, левог и десног горе у зеленим пелеринама, други пар у жутим, — трећи у црвеним, знало се: ту је и Председник, ту су и девојке-мотоциклисти у белим униформама и шлемовима, ту су и оне три петотонске праге са почасном четом и онај камион с музиком, ту су и лимузине министара и дипломатског кора.

Наш Чика Јанко је, мислим 1949, рекао у шали да водимо угоститељску политику, мислећи на безбројне прогресивне људе, званице, полузванице које смо после резолуције 1948. били принуђени да водамо по земљи како бисмо им пружили прилику да се својим очима увере у догматску произвољност и лажност оптужби што су пале на нашу Партију, руководство и народ.

Тај делимично угоститељски курс или, тачније, та политика отворених врата изгледа да није само специјалитет наше судбине. Као да су све нове, младе државе ванблоковских оплата при-

нућене да се, у једном тренутку своје историје, послуже том самодржајном техником. Како би разбиле заверу клевета, дезинформација и одузимања права на сопствени глас, језик и разлоге.

На то су упућене и све независне афричке државе, чији су функционери, према ригорозном протоколу, дочекивали и испраћали, за време што сам тамо провео, Харимана, Далсову сестру, Кенедијевог брата, источнонемачке пионирске руководиоце и руководиоце ДДР-радија, чешке министре и председника СССР-а Брежњева, трговинске делегације из целог света, по три-четири дневно, да не говорим о председнику скупштине Сенегала, да не говорим о председницима Нкрумаху и Модибу Кеити, који су за два месеца били двапут, односно трипут у Конакрију, да не говорим о Председнику Либерije Табману и свим осталим свакодневним и сваконоћним гостима који увек почињу и свршавају своја гостовања на аеродрому. Гвинејска војна музика свира све химне света напамет.

Националне заставице од поливинила у Конакрију висе увек густо разапете преко улица између стубова. Свака два-три дана мењају се само барјачићи лидера земаља у посети Гвинеји. Скелет славоука на *Avenue de l'Aviation* бар једном се недељно облаже свежим палминим и манговим лишћем. Као и трибине на Тргу Републике, или оне пред спомеником жртвама палим у борби против колонијализма, или оне у сеновитој улици између резиденције и *Hôtel de France*.

Ноћу је Картије Латен и оно неколико лепих конакријских зграда осветљено рефлекторима, поливинила око њих светлуца, а од новог, неонским шипкама опточеног кинеског павиљона у стилу широке и пљоснате пагоде, чује се лупа там-тама и песама што не престају. Пред њим је увек маса света. Скупљени око прототипова првих камиона, прве лимузине, првог трактора и неких других ма-

шина кинеске израде по руској или чешкој лиценци, Конакријани не престају да се усхићују и надају да ће за десетак година и њихова земља достићи тај ниво производње. На улазу у пагоду-павиљон, девојке продају своје ољуштене поморанце, али у хали где су изложене конзерве, текстил, хемијске оловке, свеске, предмети уметничког заната у жаду, полудрагом камењу и оригиналној, али и хемијској слоновачи, права је тиска. Највише је ипак покрета пред великом машином која за дан произведе неколико десетака хиљада цигарета што се бесплатно деле сваком ко пружи или не пружи руку. Довољно је да застане у пролазу. Изложбени радници и намештеници, све Кинези, увредиће се ако одбијете да примите цигарете. »Гратис!« — уверавају. Али не инсистирају. Премного је оних који би их пушили, равнодушних од мене на мирис и квалитет цигарета. Главно им је да су бесплатне. Као и филмске траке што по неколико сати причају о успону Маове Кине.

Конакри има три биоскопа, сва три у аерираним салама, с бочним зидовима конструисаним од бетонских плоча, постављених у облику изврнутог V, што, у размаку од десетак сантиметара најакхују једна поврх друге, тако да се споља не види шта се дешава у дворани, а ваздух ипак слободно струји, ношен промајом што вентилира боље од *air-conditioned* Вестингхауса.

Позоришта нема. И задуго га неће бити, без обзира што је способност Африканаца да се уживе у сваку ситуациону улогу општа и изнад талента потребног за оно што би италијански неореализам сад назвао натуралистичвом кад би умео да се послужи старом руском речи. Концерата такође нема.

Бели су ту некад долазили да муњевито згрну паре, не да се одају културним уживањима, а црнци...

Па ипак суботом, чим сунце зађе, одјекну там-тама одасвуд. И ко није инфициран одвратним колонским причама о црначком смраду ни исто тако лажљивим причама о њиховој расној нетрпељивости па зађе у квартове Африканаца, имаће прилике да доживи велика уметничка узбуђења гледајући плесачке парове, од којих сваки плеше боље и инвентивније него и сам Фред Астер заједно с Џинсер Рочерсовом кад је њихова удвојена слава била у зениту.

Смрад? Врећа ме и помисао да је ико нормалан и човечан икад поверовао и толично у те клевете да би му био потребан и овај мој узгредни деманти. Тачно, има бидонвилских, сиротињских квартова без канализације; не само у Африци и не само у Конакрију, они нигде не миришу пријатно. Једнако би неугодно заударали да у њима, безводним, сиротињским, фавелним и баракашким, станују сами херенфолковски екземплари. Поготово кад би се баре и мочваре око њих годинама засипале ђубретом и фекалијама. Иначе, све су расистичке приче — јадне измишљотине које, срећом, демантује сваки контакт с Африканцима.

Три ноћна локала под ведрим небом суботом пуна су од 11 увече до 3 изјутра.

Ипак, »*Chez le père tranquille*« изгледа да има света и преко недеље. Мањи је. А и јевтинији од *Plage sapaupène* или од најлепше уређеног *La Paillotte*, где су три омладинке делегиране да сваке ноћи плешу с усамљеним посетиоцима.

Да се разумемо: с њима ће оне поплесати, попити воћни сок, попричати. И ништа више. У *La Paillotte*, која је пространи паркирани врт с бабама и палмама, оркестар од саксофона, банџоа, там-тама, трубе и акордеона свира политички шлагер о референдуму, који Гвинејци плешу с таквим заносом и поносним пркосом пред как-

вим би мимска сугестивност и самог Марсел Марсоа морала признати своју недораслост.

Оно што одушевљава док се гледају плесачи, то је осећање да су потпуно опуштени, упркос извесним условним, стилизованим, архаичним покретима чији је смисао свакоме јасан.

Једне сам ноћи видео како Марија, мотоциклисткиња из Председникове гардијске пратње, овог пута у пању и хаљиници, плеше с једним такси-шофером, који ме случајно возао неколико пута у Амбасаду. Последњи пут, пре неки дан, саобраћајац нас је зауставио негде код кинеског павиљона, наредивши нам да се склонимо с пута, који мора да се испразни. Издалека се чула Маријина сирена. Она је челна мотоциклисткиња. Возила је, смешећи се неодређено, прва као и увек, с осамдесет на сат, и није скидала прст с дугмета сирене. Али је одједном приметила шофера, зауставила свој мотор и довикнула му:

— Хеј, не заборави вечерас!

За њом на челу, били су приморани да се уставе сви: девојке мотоциклисти, полицајци и гардисти из обезбеђења, Председникова кола с високим гостом и лимузине осталих министара, гардисти у војним камионима и музика. На тренутак: да Марија каже свом момку оно што му је рекла и да јој он потврди да се слаже. Онда је притиснула сирену и сви су поново кренули. Она и остали за њом.

Нико се није узнемирио, ником неће ни пасти на ум да јој замери што не разликује вршење јавне дужности од приватних послова. На крају крајева, зашто смо слободни?

Заиста, зашто?

Вероватно зато што човек данас не може ни да замисли свој живот у неслободи. А живот — то се измишља и не замишља да би се празан доживео и безлично проживео.

Али да је начин на који Африканац схвата живот и његов синоним — слободу у много чему лишен наших умеренопојасних, да не кажем тартифских стидова, то је неоспорно.

Нико не иде го улицом. Напротив. Али ниједна жена не зна сасвим тачно који је део тела стидно оголити, који није. Неке покривају руке, али у ходу доје дете. На градској чесми, на сред улице, жене у пању само, без блузе или горње хаљинице, по цео дан перу рубље. Нико не гледа пожудно у њихове голе груди. А има их баш лепих и пожељних.

Нема јавних клозета ни клошмерла. Оне жене којима је сила, скрену с асфалтне траке неколико корака у пољску траву или у зеленило паркића. Неке скину пањ и остану за то време сасвим голе крај мушкарца који ради исто што и она, не мислећи да ли је то пристojно или не. Да им ко скрене пажњу на то, они би се зачудили. Какве везе има пристojност с обављањем телесних потреба? Каква је разлика између ма које од тих непристojних и оних пристojних — као што је дисање, на пример?

Принуђени да се облачимо, ми смо неке делове сопственог тела оптеретили срамним, друге пристojним функцијама. Али по чему не би девојачки нос или уста изазивали пожуду, као и лепа дојка коју ми мислимо да треба одећом сакрити од погледа?

Неки кажу, црнци су бестидни, не што то јесу, него што их боја њихове коже не огољује. Црни — говоре ти шампиони разлика — они нам се чине увек обучени. Добронамерно или не, они греше. Ми смо белокошци за Африканце таман толико обучени колико су и они нама. Сем тога, наша боја коже некима се од њих не свиђа и ми смо им ружни чак и више него албиноси. Ти су бар грђурави. Они су риђокоси, белокожи и че-

сто врло пегави. Једино усне, нос и остале црте лица су им сасвим негроидне.

Постоји прича: у тренутку кад су зачињани, између оца и мајке прошао је зао дух, па је сваки албинос у ствари Ђаволов син. И према томе Ђаво.

— Занимљиво — рекао ми је патер у белој мантији (продавао је свој речник сусу језика иза катедрале, ваљда најругобније, најбункероликије цркве на свету) — постоји прастара овдашња прича да су црни давно протерали на север те албиносе, Ђавоље синове. У правцу пакла, очевине албиноида. Јер мајке — смешио се стручно угојени фратар — које су их родиле нису могле бити сматране кривима што се, у тренутку кад су их зачињале, између очевог тела и њих провукао сам нечастиви. Али — фратар стаде да брише наочари — потомци протераних албиноса, рођени Ђавољом интервенцијом, вратили су се после неколико векова. Нико им се с почетка није одупирао. Сви су још знали за тај свој, рекао бих, расни источни грех. Они су, радећи ропске послове за беле, откупљивали свој грех према мајкама прамајки, које су њихови праоци неправедно лишили деце. Јер, на крају крајева, с позиције црних мајки гледано, оне су и албиносе родиле. Уз асистенцију сотоне или не, то није важно, је ли тако? Родиле су их.

— Признајте, крај сте ви измислили! — инсистирао сам. — И не само крај. Добру половину приче.

— Не ја! — насмешио се патер. — Један од првих мисионара, Мали брат Дибоа први је ту причу унео у своје списе. Тврдио је да му је тај његов — сасвим логичан, усталом — закључак послужио. И да је, захваљујући њему, после учио људе јеванђеоском трпљењу и осталим хришћанским врлинама кроткости. Ја не видим у томе ништа лоше.

— Ја пуно! — повикала је америчка црквиња пошто сам препричао тај разговор с фратром. Она је пре годину дана дошла да живи и ради у Гвинеји.

Били смо у једном доста широком друштву на вечери коју је лекар Африканац приредио у част једног свог прездравелог и од смрти спасеног пацијента. Југословена.

— Значи имају права они наши нигери који напуштају хришћанство и враћају се исламу. Они тврде да их хришћанство учи покорности и да се покорношћу не може доћи до слободе. Знате ли да се већ неколико милиона америчких нигера вратило исламу! Они тврде да је то вера храбрих.

— Врага! — прекиде је лекар. — Ислам проповеда фатализам и мирење: »Све је записано и ти не можеш побећи од своје судбине у рукама Алаха!« Све религије, драга Ребека, уче истом. И фетишизам нас је стављао под власт натприродних сила, у ствари необјашњених и несхваћених природних појава, а шта то значи неголи опет исто. Између фетишистичке покорности, исламског фатализма и хришћанске кроткости — никаквих разлика! У ваше здравље, Ребека! Пијте!

— Има већ неколико милиона наших нигера који су се вратили прадедовској вери — говорила је замишљено црна »Американка«, повратница. И откад су то учинили, постали су храбри, туку се с полисменима, који су углавном дебели и јаки риби Ирци што смрде на црно пиво. И ја мислим да је то добро јер су, откад се то неколико пута десило, и ти Ирци схватили да не смеју некажњиво да туку нас нигере као пре што су чинили. Ја мислим да је то добро. Ислам. Ја сам — мени је свеједно, у ствари — али за масе...

— Где сте научили ту глупост? — скочи живихни лекар. — По чему сте ви бољи од тих ваших маса? Кад нешто није довољно добро за вас, зашто мислите да ће ваљати другима. Тако гово-

ре — лекар је тражио реч јачу од оне која би му била потребна — само експлоататори тако говоре!

— Кога ја, јадна, експлоатишем?

Лекар се задовољно смешио, успео је скоро да доведе Ребеку до суза. А он то воли. Она је њему тако детињаста и, уопште, смешна и згодна.

— Себе и своје експлоатишете — настављао је да се служи строгим, суровим речима — јер се не опирете довољно експлоататорском начину мишљења и поквареним фразама које такви пуштају у свет!

Сад ће је опет натерати да заплаче: продужио је још патетичније.

— За нас, којима се чине већ вековима неправде, не треба више да постоје увозне верске или аутохтоне фолклорне старудије, ма колико ове другде могле бити искористљиве за јачање националног самоосећања. Нама је, пре свега, нужно да се извучемо из заосталости, јес, мис Ребека! Помажући нам да то учинимо брже но што је нормално, они који нам то помажу враћају, у ствари, само један стари дуг! Нека не очекују ни скрушену захвалност, ни претерано љубазности. Нама је потребно да што брже постанемо савремени. Досад смо били црни. То је изглед, форма само. Ми својој боји треба да дамо актуелни садржај. Не кинески, ни амерички, ни руски, ни француски. Наш. Афрички. А ви, мис Ребека — о исламу! Срамота.

— У чему би био тај афрички садржај? — умешам се јер ме занимало докторово мишљење више неголи Ребекине сузе и њено правдање.

— Треба га пронаћи.

— Где ћете га тражити?

— У Африци, у нама и у свему великом, племенитом и лепом што је човек створио. У науци, техници, уметности.

— А друштво?

— Сигурно ново. Социјализам? Да. Не административни, како ви кажете, не преписивачки, како бих ја рекао. Ни онај меки, лабуристички, ни онај лакејски, амстердамски.

— Него?

— Један који би за друштво што се постепено индустријализује сачувао некорумпиране односе између људи какви су се овде одржали упркос свему, још из родовских заједница.

— Је ли да је јако паметан наш доктор? — упитала ме Ребека, набадајући опрезно невисоким штиклама док смо на одласку силазили низ стрме степенице лекаревог стана негде усред бидонвила.

РЕЦИТАЦИЈА

— Зашто не би дошао на мој час? — предложио ми је млади професор, Југословен. — Видео би какве ђаке имам. Свесрдно уче, мирни су као бубице.

— Знам.

— Али не знаш да ни код оних из шестог и петог разреда нема дошаптавања. Ја своја предавања држим у тако апсолутној тишини да ми је скоро непријатно.

— Зашто непријатно?

— Зато што сам навикао, тамо у градићу Србије у ком сам службовао пет година, да се, предајући, сваки минут прекидам једним: »Мир, децо!«, па ми је то »мир, децо« постала узречица већ после годину дана. Првих недеља, ту нисам умео да мислим без тог свог »мир, децо!«. Збуњивао сам се и губио нит излагања. Требало ми је времена да се снаћем.

— Није ли то било и зато што си принуђен да предајеш на француском?

— Поштено говорећи, то ми је задавало мање тешкоћа. Тачно је да сам с почетка писао своја предавања, читао их неколико пута код куће и као глумац пред огледалом учио их напамет. Средном, ја спадам у оне који добро знају француски.

— Има ли и наших који га не знају?

Не одговори, врати се свом инсистирајућем позиву. Обећам му, ако... Без обавезе. Ако наћем времена.

Требало је да се то поподне видим с једним пријатељем. Колоко ми је телефонирао, са свега пола сата задоцњења, да је спречен и да ме моли да извиним, али мајка му је стигла, болесна је и он мора да је одведе у болницу.

Изиђем из *Hôtel de France*, којим, немирно иако љубазно, срдачно мада нервозно, руководи Немица, Францускиња по мужу, Немица која не воли да јој се каже да говори одлично француски »с мало, врло мало немачког акцента«. Кад год јој то кажем, комплексира се и почиње да се неискрено, некако алибијски исповеда.

Три сата: шта да радим по тој жези? Да одем на плажу? У јануару? Не, у јануару на плажу — никако! Ништа ме, упркос врућини, није разувевало да се у јануару не купа и ништа ме није вукло тамо где бих затекао наше голишаве спољне трговце за пообедним преферансом. Уосталом, док стигнем, они ће почети да одлазе: министарства раде и после подне. Испоставиће се да су се узалуд помучили до шефа кабинета — министар је на седници, на аеродрому, на конференцији, добите сутра. Данашње као и свако претходно, као и свако следеће поподне претвориће се свакако у једно од оних сутра кад ће коначно добити одговор и поруџбеницу.

Сетим се пријатеља, професора.

Над пустим улицама кружили су лешинари — бесплатна градска санитарна инспекција и чистачка колона. Осека је оголела црно, јако пигментирано камење уз обалу и црни муљ по ком су гацале жене с дететом на леђима у потрази за морским воћем: шкољкама, рачићима и сипицама. Понека наранџарка у хладу баобаба или манга трљала је десни и зубе великим, дебелим кирданом. У једној вежи, улични је писар писао по ди-

ктату старца. Застанем да послушам како се син, *Драги наш сине*, током диктирања писма претвара у брата, братића, оца.

— Како то? — упитам после »диктатора«, старца у платненом бурнусу неравномерно обојеном природним индигом — хоћете ли то писмо да шаљете сину или оцу?

— Сину.

— Случајно сам чуо кад сте рекли писару да напише вашем брату да пази на здравље.

— Сви смо ми мушкарци браћа, као што су све жене — сестре.

— Онај ком шаљете писмо, значи, није вам отац?

— Зове се исто као што се звао и мој покојни отац.

Нешто даље, под разапетим црним кишобраном — берберска радња. Под шаторским крилом — обућар је ударао блокеје на потпетице које је пре тога исправио. На прекривеним тезгама, млад је торбар-трговчић спавао испружен преко изложене нирнбершке робе.

Пред *Нафајом*, првом државном робном кућом, гужва. Полиција на улазу с муком одржава ред. Све је тамо јевтиније неголи код Либанаца и осталих приватних продаваца. Зато и њих има у гужви. Робу коју ће, кад уђу, да купе у Нафаји, продаваће после бар за 50% скупље у својој радњи. Говори се да ће због таквих појава Влада или затворити робну кућу или затворити приватне трговине. Откад се то чуло, гунгула је порасла. Народ се боји да не буде препуштен трговцима, ови се боје да им се не онемогући рад, и једни и други купују робу по регулисаним ниским ценама.

На пијаци је живо: ларму дижу продавци који се довикују с краја на крај. Ниједног купца у то доба нема. За воће је још рано, за куглице

арашида, за паприке, поврће и салату — доцкан. За Ђинђуве и лековите траве није касно, само нема купаца.

Препуни такси стаје чим дижем руку. Тек тад примећујем да има шест путника, иако на каросерији пише: пет места.

— Нема места! — каже шофер.

— Ја ћу ту сићи! — јавља се један путник — изволите!

— Зар ниси рекао да ћеш до Донке? — пита га неко из кола.

— Треба бити љубазан са странцима.

— Слажем се! — одговара онај што га је подсетио да је бар био наумио до Донке. — Уби! — позва ме.

— Нека! Сачекаћу друга кола.

— Молим те, уби — инсистирају сви — ти си странац.

Не вреди ми ништа. Сви су изишли, сви ме уверавају да је то нормално. Шофер стрпљиво гледа пред собом.

Све се завршава тиме што у јетко зелени и колибри жути москвич улазимо сви. Седам путника и шофер. Који ће ме, полазећи, упитати да ли хоћу direction или déplacement?

Први се тип вожње плаћа, без обзира на дужину пута, 25 франака, други — 150, јер треба скренути макар и стотину метара са једног од четири главна правца.

Имао сам срећу. Један од сапутника, онај који ми седи скоро у крилу, био је у Европи, радио у једној источнонемачкој фабрици. Научио је нешто чешки.

— Како чешки?

— Прво сам био у Дрездену, а после, дуже, у Прагу. »Наздар, пане!« — додајује ми на расстанку.

До ниже гимназије немам ни 150 метара. Али кошуља и платнене панталоне су ми се тако изгужвале да се решавам да се вратим. Има ли смисла такав у разред?

СТИГАО САМ У ПРАВИ ЧАС. Велики је одмор и мој пријатељ ликује.

— Идући пут ћу те довести својим колима.

И одговара ми на питање.

— Да, купујем кола! Један француски колега одлази и продаје ми свој дофин за 250 хиљада. Прешао је само 56.000 километара. Јесте, на пролеће напушта Африку.

Многи професори из западних земаља неће више да остану. Не што би имали разлога да се пожале. Само, постају свесни да је некаква њихова мисија завршена. Оптимисти међу њима додају: Засад. Али разочарано одмахују руком.

»Разумете« — каже господин Пол — »ја сам зоологија, ботаника, биологија — ми се ни пре ни сад нисмо мешали у политику. То се знало и зна: професори се баве наставом само. Политика, знате, то се мења. Наука је вечита. Да, плате су нам биле пет-шест пута веће него у Француској, а у оно се време ту могло да живи просто — бесплатно. Свега је, приде, било. Ни сад не би било лоше, али нема шта да се купи. Стан и бој — то је за нас професоре још увек бесплатно као и пре. А и дивну вилицу сам добио. Мало изван града, али ја ћу своја кола да задржим док не одем, макар их тад морао продати будуштво. Уосталом, проблем трансфера није решен. Ја сам, рецимо, штедео и, за ових десет година рада у Гвинеји, скупио се поприлично банкнота. До пре две године — није било проблема. Од своте коју сам уштедео у последње време, трансферисаћу званично, преко гвинејске Народне банке, 40 одсто. За остало ћу морати да се довијем.«

»Како?« — упита мој пријатељ и сам у неку руку заинтересован за решење проблема транс-

фера оне уштећене своте што прелази 40 одсто.

Господин Пол рашири руке и пућну танким уснама:

»Постоје људи који остају ту и даље да живе. Имам једног школског друга, ради у конзулату, разумете? Само о тим стварима није згодно причати.«

Сва школска звона имају исти звук. Тргнем се, поскочим: нисам сигуран да знам још увек таблицу множења. Погледам у пријатеља. Узимао је мирно каталог петог разреда.

— Шта је? — али се досети — још те сеца?

Пред улазом у разред стајао је дечак — жуте јапанске сандале-папуче од пластичне масе, кратке, тесне панталоне, шарена кошуља: црне хризантеме на зеленом небу — али поглед врео, узбуђен.

— Господине професоре, нисам стигао да препишем песмицу, морао сам да идем по доктора и после у апотеку. Моја сестрица се разболела.

— Ето! — рече ми пријатељ, помиловавши дечака по астрахански рунастој коси — код нас се то никад не би десило. Наш би мангупчић преписао песму за време одмора. Они не знају да подваљују, поштени су.

— Можда је боље рећи да су поносни.

— Не. Имају невероватно много неког, рекао бих, урођеног осећања којим диференцирају добро од зла, оно што се сме од оног што се не сме.

— Достојанствени су!

— Није то баш достојанство. Можда само жеља да не буду криви.

— Немам утисак да те се мали бојао.

— Бојао се себе, свог осећања кривице. То је савест.

— Једном речи, савест је, по теби, страх од кривице, заправо од последица кривице.

— Последица, апстрактно узетих. Он се не боји мене. Али не би хтео да обманом увреди мене, нити да га, ухваћеног у обмани, ја с правом казним и увредим.

Ушли смо.

— Седите! — рече професор, који записа одсутне и, стојећи иза стола, отпоче — јесте ли сви сем Бабукара преписали песмицу?

— Ја сам је и научио напамет.

— Врло добро, Алфа. Хоћеш ли да је издекламујеш?

Дечак у мајици без рукава, буцмастих образа и крупних округлих очију, изиђе без речи из треће клупе, дође до табле, умири се па, приљубљених руку низ шавове плавих панталоница, наклони се у ставу мирно професору, па онда целом разреду. Високим продорним гласом изговори наслов:

— *La chanson du Dioliba.*

Изброја у себи до три (видело се то по три прстића која је савио уз шав панталоница), узе ваздуха, продужи:

— Аутор песме коју ћу вам изрецитовати јесте Његова Екселенција, министар унутрашњих послова, друг Кеита Фодоба.

Рекавши то, наклони се још једном: ни наставнику, ни друговима, него свима и свему под небом.

Болиба је, на маленкеу, име велике реке Нигера. Кеита Фодоба, садашњи министар у Влади Секу Туреа, аутор је и песме о јунаку Алфајаја и писац низа других пригодних, политичких скечева, куплета и стихова, али и композитор гвинејске химне. Млад, енергичан, предузимљив, организовао је негде у 1955. изврсну фолклорну групу плесача и певача и с њом обилазећи свет, стигао и до нас. Успомене на ту посету још су му свеже и сећа се још увек оних френетичних аплауза у Београду, Загребу, на Ријечи, аплауза

којима су били поздрављени и он и његова група. »Не знам како«, рекао ми је, »али ја сам осећао у продуженом пљеску ваше публике више неголи захвалност за задовољство које је имала гледајући и слушајући наш програм. Осетио сам и све друго. Пре свега симпатије за борбу нашег народа. И солидарност са свим ослободилачким покретима света.

Изјава је то. Треба разумети и министра. Мислио је да то желим да чујем па ми је рекао пре неки дан, кад сам и разговарао с њим, оно што је претпоставио да ће ме радовати да чујем, а да њега, његову функцију у Влади па ни Владу ничим не обавезе. Идемо даље.

То јест вратимо се у разред.

Алфа је рецитовао уживљавајући се без напора у конвенционалне стихове те елегтије о Нигеру, коме његова гологруда деца с праћком у руди певају сваког јутра, с врха мирадора над зеленим пиринчаним пољима, песму о њему, Болибау, Нигеру, који зна колико га воле сва рибарска села која храни без икакве рачунице. Они, рибари и сељаци, разумеју најбоље »твој језик и твој темперамент. Па сваке године око твојих травних слабина долазе да играју у твоју част, изражавајући песмама животну радост коју си им ти, Болиба, дао. Теци зато, часни Нигеру, и врши и даље своју племениту мисију у свету црних људи. Док будеш живео, Болиба, живеће и наша пространа пиринчана поља; док будеш оплођивао наше њиве и расцветавао наше равнице, наши стари, који почивају под дрветом разговора и савета, благосиљаће те заувек.«

Пољопривредна носталгисања министра унтрашњих послова не ангажују његову министарску акцију у влади што се окренула индустријализацији. Али иако конципирана конвенционално, иако се није разликовала много од сличних песмица каквих има одувек по свим читанкама

на свету, по читанкама које поучавају децу одакуда да једино неки Потомак, неки Тибар, нека Сена, нека Темза, нека Елба, нека Висла, неки Дунав, нека Волга, неки Рио Ла Плата, неки Јангцекјанг, неки Еуфрат није обична, него изузетна река и све остало што сам и ту и сад слушао не без извесне тихе туге над општом, свељудском педагошком кретенизацијом основаца и гимназиста у име добрих намера и осталих путева у пакао, ипак у тој је песми било и речи о језику и темпераменту часне воде и о њеној племенитој мисији. То би се чинило смешно да није деловало искрено. Но кад је малишан стигао до оног места где су се спомињали »наши стари који почивају под дрветом разговора и савета«, дечак коме су дотле очи сијале запаљене неким сетним усхићењем, незадрживо је бризнуо у плач, прекинуо на тренутак рецитацију и колутајући очима почео да се тресе.

— Живела Његова Екселенција друг Модибо Кеита! — викнуо је утом неко исто кроз сузе. Окренем се: био је то Бабукар.

— Доле колонијализам! Нека живе слободни, независни и уједињени народи Африке!

Сви су у разреду имали сузе у очима. Нису сви грцали и јецали. Али сви су били узбуђени и избаћивали пароле. Депласирано, али лепо на неки начин. Мени бар. Тад.

Није ми било тешко да их схватим. Зар нисмо и ми толико година патили робујући? Није ли и дан-данас наша литература још увек презасићена емоцијама које, ако и нису прочишћене, нису неискрене.

Опериршући њима, не прави се увек добра литература, али се у извесним историјским тренуцима само тако, изгледа, успева да саопшти свенационална или класна солидарност.

За коју деценију, осетљивост ће и ту тражити друте подстицаје и поводе. И можда ће се младићи

којима буде дошао до руку Болиба Његове Екселенције чудити наивности својих очева који су плакали јавно слушајући те уметнички нејакне речи. Ја се нећу чудити. Разумем бол. Разумем насушну потребу за слободом, тим хлебом хлебнијим од хлеба.

ЛОПОВИ И ЖАНДАРИ

На повратку, у таксију у ком сам седео само с још једним старијим Африканцем крај шофера, сишао сам опет на пијаци. За оних 25 франака, ту ми је некако било најзгодније.

Али тек што сам опрезно стао на прашњави земљани тротоар, чији је ниво нижи од разине асфалтиране цесте, зачујем недалеки продорни крик.

— Држ'те лопова!

У неразумљивој стрци која наста, све је кренуло, јурило, прескакивало тезге, корпе с наранџама. Преко пијачних плочица котрљале су се главе ту јако скупог и ретког лука, ваљао се расути кромпир, газио купус и суве рибице положене по асурама. Сви мириси су постали јачи. И ја, који сам се налазио још увек на истом месту на које сам био стао кад сам се малочас искрцао, и ја сам осетио како се јаче знојим. А непомичан.

Мада се настављала трка у разним правцима, мада се вика дизала из разних углова.

Ко је лопов? — покушавао сам да погодим. Али сви су јурили све, бежећи од свих. Тако ми се чинило да сам гледао те старе и младе пијачне трговце како севају прескачући буррад, хрпе хране, широке тезге. Већином су били у оним прешироким и до земље дугим гранбубуима.

Најзад је лопов ухваћен. Био је то један снажан, висок младић, исуканих белих зуба, у панталонама од црног сержа и љубичастој мајици испод беличастосиве ветровке од поливинилске имитације змијске коже. Бос. Али судећи по нежно жутим петама и табанима — одскора.

Памтићу дуго ону његову кратку ветровку. Двапут је пројурio у њој крај мене. Био је у гомили с осталима и викао с њима: »Држ'те лопова!« У руци је држао зарђали чекић и катанац. Окружен сад масом робустних и узбуђених људи, који су сви у исти мах говорили, дахтао је још од трчања с изразом атлете кога снимају после стицања на циљ, уморног, с нечим згабеним у крајевима усана, разочараним у очима, али сретним на јагодицама и од њих све до уздрхтале обично јабучице.

То последње, та срећа на лицу му је само сад недостајала. Срећан није био: двојица су га узбуђених пијачара држала за руке, а трећи, покрадени, отишао је по жандара.

Овај није стајао далеко од мене. Али је, као и ја, све то мирно посматрао. Мирније од мене. Штавише, кад је цела јурњава већ отпочела, он је окренуо леђа пијаци, исто навлаш, као да га је занимало нешто друго, занимљивије: на пример — оживело протицање кола из града према аеродрому и обратно.

Наглашено се мирно окренуо трговцу који га је вукао за рукав објашњавајући му да је покраден.

— О чему се ради?

— Онај тамо ме покрао. Ухватили смо га на делу.

— Шта ћу ти онда ја?

То је било логично жандарму који је мирно и без икакве радозналости погледао у правцу лопова. Логично то питање није било трговцу.

— Како шта ћеш ми? — викао је — ко треба да га одведе у хапс, ти или ја?

— Ја треба да хватам кривца и да га спроведем.

— То и кажем. Ено га тамо, спроведи га.

— По чему је он кривац? Ништа ја нисам видео.

— Али ја ти кажем.

— А ко си ти?

— Ја сам трговац.

— Трговац? За мене су пре свега сви трговци лопови. Често већи од оних који их покрадају. Зато ја њима много не верујем.

— Крађу су видели сви. Сви су га јурили. И сви помогли да га ухватимо.

— Који то сви? — питао је жандар савршено миран.

— Сви ... ова двојица која га држе. И остали околу њих.

— Јесу ли и они трговци?

— Јесу! — рече трговац одједном несигуран у себе и све. — Али ... и они су поштени грабани ове земље.

— Трговци поштени? Сви су трговци лопови. Увек траже више, увек набијају цене, увек скривају робу испод тезге, увек ...

Очајан, трговчић позва руком своје пријатеље и колеге.

— Доведите га овамо!

Ухваћени се није бунио. Мирно је прилазио жандару. У руци је држао још увек украдени чекић и катанац.

— Шта је то било? — упитао је лопова мирно униформисани непријатељ трговца.

— Нисам крив, господине наредниче! Једна стара жена ме молила да јој набавим катанац, који ме замолила да закуцам на врата њеног стана, ја сам обећао да ћу јој испунити молбу, али нисам баш имао пара, па сам ...

— Ти ниси, дакле, то украо, него позајмио?

— Да! — обрадова се лопов изненадној помоћи и забрза шарајући очима — замолио сам га да ми то позајми, он је пристао, дао ми, и кад сам почео да се удаљујем од његове тезге, он је повикао за мнош: »Држ'те лопова!«

— Видиш! — окрену се ликујући жандар покраденом — видиш — и, видећи да га је доста света окружило, пожелеле да одржи митинг: »Није те срамота! Брата Африканца лажно оптужујеш. Али такви сте ви трговци. Само гледате да опљачкате људе и мислите како себи да направите рекламу!« — па се окрену набеђеном лопову: — »Врати ти њему чекић и катанац који ти је позајмио. Мени баш сад треба да дође смена, па ћу те одвести својој кући. Имам ја тамо сувишан чекић и катанац. Ја ћу ти их позајмити. А ви — разлаз. И да вам не падне више на памет да лажно оптужујете људе. Сви смо ми браћа. Сви смо једно. Африканци.«

Таквог речитог антигровачки расположеног жандара још нисам видео. Скоро ме био уверио да нисам видео оно што сам могао да видим да сам хтео: трен кад се овај младић откачио од тезге а трговац, који је за то време разговарао с колегом, није могао да види шта му се дешава иза леђа. Па ипак, трговац га је открио оним увек будним псећесвојинским чулом што га обавестило да се нешто ненормално збива иза његових леђа. Или се, просто, можда окренуо да погледа не иде ли какав потенцијални купац ког би требало задржати. Тек, видео је или лопова у часу кад је крао, или је приметио, окренувши се, онако, без разлога, да му с тезге недостаје нека роба, па подигао главу и опазио баш то што му је мањкало у руци лопова и онда повикао оно што је повикао.

Трговци су се разилазили. Били су кивни на жандара више неголи на лопова. Који их није увредио оштетивши једног од њих. Напротив. Кра-

де се од оног ко има. А имати није увредљиво. Док жандар... Зла су времена дошла за трговце. И да нису Африканци који јесу; зажалили би за временима кад су се сви жандари, у таквим случајевима бар, без размишљања стављали на њихову страну. Не кажу — ако би се спор водио између белца и црног. Друго је то тад било. Тад би жандар био на страни беле, господарске, ђаволе боје. Али то му је тако — никад два добра уједно и никад сва зла наједном.

— Нека! — грдили су жандара поиздаје други трговци. — Уобразио се. Јуче је дошао из дунгле, а данас нам држи говоре. Ко је видео флик да митингује! Срамота!

— Стани! — сикну жандар, равнодушан на трговце који су се већ разишли, и ухвати чврсто за руку лопова који је почео полако да се удаљује — уз мене да стојиш и да се ниси макао.

То је рекао чврстим, нимало африканско-братским гласом. Уопште, сад кад су се трговци удаљили и он остао сам с лоповом, којешта се у његовом држању изменило.

— Предложио бих ти да ми кажеш где стањујеш! — рече лопов.

— Да не би и мене да покрадеш?

— Не! — оте се крупном младићу — отишао бих до старице да јој објасним да се стрпи још мало док те не смене; па бих од ње онда дошао право теби кући.

— Друкчије ћемо ми! Ти ћеш ту стајати са мнош док ме не смене. Још један сат. А после ћу те ја одвести у хапс.

— Мене? — чудило се младић. — Зашто?

— Зато што си покушао да покрадеш човека, брата Африканца.

— Али он је трговац! — попусти младић — а трговци су највећи лопови.

— Слажем се. Али то има права да им каже само онај ко не краде.

— Ја сам позајмио, нисам крао. Сам си то рекао.

— Слажем се да сам то рекао, јер ја трговцима не желим да дајем за право. Ни у четири ока, ни на јавном месту. Али ако ја не волим трговце зато што су лопови, ја не волим ни лопове зато што су... што су...

— Трговци! — добаћим да му помогнем.

— Слажем се! — рече, окрену ми се, поздрави и понови — тачно... трговци. Украдено — продају. Ко ме?

— Трговцима! — рече овог пута лопов — и то по пет пута јевтинијој цени. С губитком ми радимо.

— По пет пута јевтинијој цени? Не. Лажеш, брате Африканче. И ви зарађујете. Вас украдено ништа не кошта.

— А страх? — упита лопов.

— То вам је задовољство.

— А ризик? Ја ћу сад у хапс.

— Слажем се! У хапс. Бар на месец дана.

— Је ли то право? Никакве користи нисам видео, а у хапс? Иду ли у хапс трговци?

— Не бој се. И они ће. Једног дана.

— Једног дана? А ја? Ја већ данас треба да пољубим сва четири зида. Ето, то је твоја правда! Кобајаги трговце не волиш, али њих ћеш једног дана у хапс, а мене, ни крива ни дужна, мене ћеш одмах, је ли? А народ, има ли народ штете од мене? Може ли се мој посао мерити с трговачким пљачкањем народа?

— Одакле си ти?

— Из Кумбе. А ти?

— Ја из Сона, земљаче!

— Где! Какав случај! Од истих смо предака!

— обрадова се лопов — а јеси ли чуо, брате, да се каже: »Кад неко тврди да му не треба Кумба, значи да је Соно на видуку.«

— Нисам. Али на твојем ће видуку бити стално онај из Соне. И да знаш, ја у твоју причу о старици нисам поверовао ниједног тренутка. И да знаш, ја лопове мрзим, исто као и трговце. Али да видиш — ја сам праведан човек — оног дана кад будемо почели да хапсимо трговце, оног ћу дана ја лично и тебе. А сад одјурни оној својој старој жени и реци јој да чекић и катанац ниси ни где нашао. Спраши!

Није било потребно да то понови. Лопов је здимио. Али кад је био скоро на углу, застаде, окрену се, стави руке на уста и викну:

— Еј! Еј! Жандару! Да знаш... Хвала!

Прибем му.

— Извините...

— Знаш шта хоћеш да кажеш, странче! Плаћен сам да хватам лопове. То и чиним. Кад могу. Али ово је... Ја сам и члан Ердеа. Ја треба и политички да мислим, не само полицијски. Можда тај Кумбанац неће никад више да краде. Чуо си. Захвалио се. Да ли би ми се захвалио да сам га одвео у хапс? А онда... За последње две године, Конакри се више но удвостручио. Разумеш? Свет нема више разлога да се сакрива по џунглама и планинама. Сви хоће да сиђу у градове. Слобода, то и није за усамљенике, него за велика друштва. Али — мука ту почиње и не свршава хапшењем понеког лоповчића. У градовима није лако снаћи се толико брзо колико се брзо огладни.

ДЕФИЛЕ

Да бих дошао до *coupe-fila*, морао сам да имам фотографију, али да бих се фотографисао, морао сам трипут у 36 сати да одем до фото-уметника. Први пут није био расположен да ме слика. »Знам ја вас«, викао је, »ви мислите то је занат, али ја ћу вам доказати да је то што ја радим чиста уметност. Добите сутра«. Други пут: »Данас нема довољно сунца за вашу бледу кожу«. Трећи пут ме је снимео после више од пола сата намештања.

Трипут сам морао да долазим и по фотографије. Први пут: »Шта ви мислите, да треба да се полоним због вас«. Други пут: »Нисте ви једини«. Тад сам узео један од филмова и залепио га за »*coupe-fil*«. Јер је митинг почињао за пола сата, а уметник ми је рекао да дођем сутра. Сутра сам добио фотографију

Да ме трудне жене и омладина испод пешнаест година ни у сну на њој не виде! Лично сам на бабарогу.

Трећег дана сам поцепао *coupe-fil*, спалио га скупа са својим фотосом а пепео расуо. Да заувек заборавим на стрес који сам доживео кад сам себе угледао како гледам искрљештено и тако даље у јадног себе; кад сам, једном речи, бацио поглед на себе фотографисаног у уметничкој обради му-

шичавог конакријског »специјалисте за црне и беле, нарочито породичне слике, може и мртваце«.

Добро, од тог *coupe-fila* није остао ни пепео. Узалуд сам се намучио: није ми уопште био потребан.

Или су ме задужени полицајци већ познавали, или им нисам уливао неповерење, тек за она три дана појачаног поретка, пролазио сам свуда и улазио чак и у Председникову резиденцију а да ме нико није зауставио, ни питао за пропусницу.

Можда и зато што сам стизао први свуда.

Први сам дошао и на тај дан велике параде до места одређеног за штампу у првом, најнижем реду лево од пролаза за ложу три председника: Нкрумаха, Модибо Кеите и домаћина Секу Туреа, за ту ложу искићену зеленилом, ћилимима и заставама. Тад сам, као што сам рекао, имао само некопирани филм залепљен за *coupe-fil*. Да ми га је неко затражио, сигурно ме не би препознао и не би — пустио.

Програм — који сам нашао одштампан на својој столици — био је ригорозан, израчунат на минуте. Предвиђао је да ће се авион Нкрумаха спустити у 15,02 на аеродром, да ће у 15,05 почети обилазак постројене почасне чете, да ће у 15,15 бити одсвиране обе химне, да ће се после Гост и Домаћин до 15,30 задржати у салону аеродрома, да би после, од 15 часова и 32 минута, Домаћин-Председник поновио до 15,45 исти протокол са другим Председником-Гостом, Модибом Кеитом. У 16 сати и 6 минута требало је да отпочне митинг и дефиле.

Почео је са сатом закашњења, што је добро (јуче сам био на једном партијском састанку за актив III градског рејона, на ком је требало да сам Сејфулај, други човек, оргсекретар владајућег Педежеа (Демократска партија Гвинеје) одржи предавање. Радио-Конакри је још прекјуче објавио да ће састанак »отпочети тачно у прецизно

заказано време», а то тачно и прецизно заказано време било је одређено, бар према тој истој еми-сији, — »тачно око пола три«).

Предавање је Сејфулаја отпочело у пола седам. Трајало је до пола десет. Али, с осталим тачкама дневног реда, завршено је све око поноћи.

То се десило јуче. Али данас је прво Секу Туре, у белом гранбубуу, предао одликовање *«Compagnon de l'Indépendance»* Модибу Кеити. Онда су сва три председника, од којих је једини Нкрума био у европском оделу, положили венац пред једноставним спомеником *Жртвама палим у борби против колонијализма*, спомеником који се налази на тргу прекопута трибине. Одсвиране су поново све три химне и парада је могла да отпочне.

Оно што је узбуђивало у дефилеу трупа, то није био ни чврст корак пешадије, ни чињеница да су чете биле наоружане свим савременим моделима чешког оружја, да је сваки вод имао довољно митраљеза, базука и других бацача мина, да је било јединица аутоблинди, тенкова, моторизоване пешадије, артиљерије и самоходних топова, него да су сви војници, подофицири и официри били Гвинејци — прва армија једне потпуно независне и мирољубиве земље у том западном делу Африке, земље која свој пут тражи и налази изван хладноратне политике блокова. Гански новинар крај мене, проседи високи човек племенито исфацираног лица, имао је сузе у очима: у националној армији његове независне земље, официри су још увек Енглези.* Дописник *Essoga* из Бамака посматрао је, срећан и тужан, колоне Гвинејаца обучених у зеленосиве платнене униформе. У његовој независној републици, у Малију, Французи још увек држе трупе у неколико гарнизона. За-

* Септембра 1961. национализована је и Ганска армија. Из ње су уклоњени инострани инструктори.

тражено је да оду, отићи ће сигурно, али још увек нису отишли.

— Знате ли да Гвинејци имају чехословачке инструкторе у армији? — рече Раул кад престаде на тренутак да снима ешалоне.

— Знате ли да Чомбе и Касавубу имају белгијске инструкторе?

— Ја сам срећом Швајцарац!

— Јесте ли заборавили да је гарда Ватиканске државе сва од Швајцараца? И да Ватикан није ни формално неутралан.

— Молим, молим — поче нервозно — то није тачно, а онда, то је традиција.

— Ето, ви се нервирате, место да се радујете што присуствујете рабању једне нове традиције! Истина неватиканске и нешвајцарске, али сваки народ има права на традицију по свом укусу.

— Ви сте страшно наивни. Ми смо Швајцарци неутрални, Чехословачка је блоковска земља.

— Као и Белгија, као и Енглеска.

— Какве везе има сад Енглеска? Не разумем.

— Питајте колегу из Гане, који брише још сузе јер ни он не разуме зашто се главнокомандујући његове армије зове сер Александер и зашто је тај сер — Британац и британски генерал.

— Ви сте сурови, невоспитани и уз то незналица.

— Позивам вас на вечеру да ме просветлите и евентуално преваспитате. Бар као што сте то учинили већ с неким Аденауеровим министрима, екс есесовцима. А што се суровости тиче, биће повуци-потегни са мном. То вам унапред кажем. Увек ћу, са свом суровошћу за коју сам способан, мрзети све, па и најновије креације модно-мародерских кућа империјализма и капитализма.

— Жалим. Вечераћу у пријатнијем друштву. Заказано јуче.

После војске, чији су тенкови оставили за собом довољно ниског плавог дима који се споро

разилазио, наишли су пионири, тако чили и живих да је и један француски новинар с негодовањем рекао Раулу, који се гушио од кашља:

— *Vieux, exagère pas, hein!*

Пионири су махали заставицама Гане, Малија, Гвинеје, све три у истим бојама, само — ганска има црну петокраку на средњем, жутом пољу, а малијска на истом месту — симболични геометријски цртеж црног човека.

За децом су наишли ученици и ученице лицеја и учитељске школе. Па омладина ЈРДА из четири градска рејона. Све омладинске радне бригаде — биле су у платненим униформама. — Радних акција — *investissement humain* — има много. Оне су, разуме се, добровољне, бесплатне и њихови се резултати, економски и педагошки, почињу да осећају у целој земљи. Млади људи стичу радне навике, упознају домовину, уче се писмености и занатима. Патриотизму се не уче. Као и њихови очеви, и они су заљубљени у своју земљу.

У њој се, на пример, ниједна од бројних диверзантских група, које су с почетка бивши колони опремали и слали у Гвинеју, није одржала ни два дана на слободи. Није им то пошло за руком, упркос конвертибилним доларима, оружју и осталом, ни кад су, нешто касније, избацивани диверзанти из авиона по најнасељенијим пределима Фута Балона или по скоро пустој Шумској Области. Хватали су их и откривали у многим случајевима омладинци из радних бригада, који су у тим крајевима радили или на сечи дрва или у пољопривреди или на копању темеља за будуће фабрике.

За том омладином афричког демократског покрета и за спортистима — фудбалери, кошаркаши, боксери, цудоисти, рвачи, лакоатлетичари (сви са својим реквизитима и у својим дресовима) — почеле су да пролазе непрегледне поворке људи и жене свих узраста. Челни су носили тран-

спаренте с именима рејона и насеља којима њихова свенационална, широка партијска организација припада, и транспаренте с паролама од којих су ми се две урезале заувек у памћење:

»Иза Алжирског ослободилачког фронта стоји цела Африка!«

То је једна. А друга је ненаивно питала:

»Јесу ли Уједињене нације постале неоколонијалистичко министарство за Конго?«

— Безобразлук! — промрси Раул и притисну дугме свог кодака.

— *Frechheit!* — понови као одјек дописник западнонемачке агенције и притисну своју лајку.

— Што волим дрскост! — рекнем. Али даље ми се није речкало с њима. Носи их баво! Био сам обузет успоменама. Чинило ми се, док сам посматрао те поворке и транспаренте, да то гледам негатив филма с једном нашом првомајском поворком из 1946. или 1947. Оно незаборавно наше из оних незаборавних послереволуцијских још мадоослобођених дана, то сам сад поново доживљавао. Преведено само с белог на црно. Забуне није могло бити: исти занос, исти поклици претоварени једним узбуђењем, суздржаном слободољубивом свешћу. И још једном обасјало ме осећање неке недељивости слободе. Ниједан истински ослобођен народ, на свом путу ка новим, социјалистичким односима, нигде на свету није у стању да се помири с неслободом игде на свету. Не зато што би га она, неслобода, непосредно политички или војнички угрожавала, него зато што је права, социјалистичка слобода једина од ткива опште, свељудске среће; а што се сам не може бити срећан. Одиста, никад човек не уме да буде потпуно срећан док зна да има људи унесређених колонијализмом, израбљивањем, подјармљеношћу и осталим бројним облицима којима класно-израбљивачки системи продубљују отуђеност човека од свог права на пуну срећу. Чак осећање да

је метафорични или стварни залогај хлеба у устима тог другог човека мањи од твог унесрећује и не дозвољава ти да будеш задовољан својим, већим. Јер срећа је правдољубива. Она се рађа на помичној црти могућности. Зато је данас и у толикој мери једначарска. Не тад кад се мање могло да произведе, она тад психолошки није могла да буде тако упорна. Њена се осетљивост изоштрила последњих деценија, с порастом производних могућности које би, по неким рачунима, могле, уз опште подизање индустријских моћи просечно развијенијих капацитета, да хране, одевају, настањују, школују и задовољавају све потребе човечанства на највишим данас стандардима живота: шведским, рецимо. Пре нису такве биле. У 17. веку па и у 19. производност и једначарство били су много скромнији.

Ако данас нису, то је зато што нема више разлога да то буду.

И кад су затим, пред масама које су се после дефилеа окупиле на озвученом простору Трга Републике, од каменог блока постављеног у спомен палих у борби против колонијализма — све до великог баобаба Картије Латена, узели реч председници и у својим говорима један за другим инсистирали на праву једне и недељиве Африке да буде слободна, независна и срећна, они су гласно изрицали оно што су људи пред њима мислили, али и оно што сам и ја, изгубљен већ негде у гомили, осећао:

»Ја говорим енглески, али ја нисам Енглец!« — узвикнуо је Нкрумах, сигурно најблиставији ретор ког сам у животу чуо. »Као што ни ви нисте Французи, иако говорите француски. Ми смо само Африканци. Неправде које су нам учињене у прошлости желимо да исправимо. Уз помоћ пријатеља, у чија искрена и незаинтересована осећања имамо разлога да верујемо. Али пре свега, и на првом месту, ми ћемо се ослободити насле-

ђених невоља ако се поуздамо у себе, у свој рад и у своје снове.«

Али Секу Туре, који је узео реч пре Нкрумаха, први је указао на један проблем од прворазредног значаја и на одлуку три председника да учине све што је у њиховој моћи да би га решили како треба. »Да« — рекао је он — »наш пут је пут уједињења и ако, идући њим, буде требало да се, поступно, свака од наших земаља одрекне понечег што твори прерогативе самосталних и суверених држава, ми ћемо то учинити лака срца. Имамо у виду највиши интерес: јединство Африке, услов независности.«

Ту су одлуку потврдили и Модибо Кеита као и Нкрумах. У говорима сва три председника то је место било најтоплије поздрављено поклицима, песмама и плесом.

Јер Африканци запевају и заплешу чим се узбуде. То је начин којим изражавају не само своју сагласност већ и своју припадност заједници.

Одиста, сам човек не плеше и не пева. Пева се и игра кад има људи који те слушају, гледају и разумеју. Отуд у покретима свих играча Африканаца, свеједно да ли су из Гане, Малија, Гвинеје, Тогоа, Дахомеја, Нигерије, Горње Волте, или Чада, без обзира шта играли, има и мимских предвербалних условних гестова, знакова и симбола. Али кад је Модибо Кеита објавио да ће три владе формирати координационо тело са задатком да усклађује спољнополитичка иступања трију земаља и да реализује што пре, на унутрашњем плану, реформу која би довела до монетарног јединства, учинило ми се да видим како се кроз једну све таласавије узнемирену светлост што је полако хватала у своје fine још, прозрачне мреже, спуштене однекуд одозго, цео тај простор, све људе и трибину, да видим како се пружа тај први гигантски корак који ће ускладити финансијске,

унутрашње и спољнополитичке мере што ће подузмати три владе које тако свечано хоће да остваре то јединство. Ништа што је засад реч о јединству које ће да обухвати само три земље чија површина износи свега нешто преко два милиона квадратних километара и захвата десетину целокупног становништва континента. Нема сумње да ће се постепено, с повећањем броја истински а не формално независних афричких земаља, из године у годину, прикључивати нове и нове државе том споразуму о малочас прокламованом јединству на тргу пред којом десетином хиљада одушевљених и заносом понетих људи, прикључивати нове државе, тек ослобођене колонијалних, мандатних, апхартејдних и каквих све не статута, и нема сумње да овог тренутка ја присуствујем обелодањењу једне од најдалекосежнијих и најпоследичнијих одлука по судбину савременог света.

Било ми је и сасвим разумљиво зашто то ниједна нација данас не може да одбрани независност а да не пође у изградњу *свог* социјализма, па ма с ког нивоа полазила, макар и с разине гентилно-родовских односа и натуралне пољопривреде, па макар и морала за то да прескочи просто (без иједне сузе жаљења) све етапе феудализма и капитализма; али и зашто за те нетом онезавишњене и ослобођене земље, тек кренуле у изградњу, нема на међународном плану другог пута сем оног политике активне коегзистенције, политике мимо блокова, политике виртуелно противне превазиђеним и вампарским хладноратовским груписањима. Сви разлози што се још ту и тамо потржу да би се оправдало њихово постојеће постојање без постајања, практично су онемогућени не само развојем свеубилачке моћи савременог наоружања него и све експлозивнијом вољом мирољубивог човечанства да живи и ствара ван оквира акумулација мизерије и нељудскости којима је капитализам, с дериватима импе-

ријализма и колонијализма, даривао ону већину човечанства из чијих су жуљева, зноја и крви створена богатства и цивилизације, палате и кашике, виљушке и ролс-ројсови, Ајфелове куле и облакодери, најлони и Сен Морици, Емпајр Стејтс билдинзи и сва дела високе културе. Од стране малобројних генијалних људи за релативно врло малобројне консументе. Врло малобројне у поређењу с оном циновском масом обесправљених, лишених, отуђених, бедних. Који ниједног тренутка нису посумњали да живот може и мора да буде и друго.

Који никад нису престали да се за то друго боре. Шест стотина милиона Кинеза. Петсто милиона Индуса. Сто милиона Кубанаца, Венецуеланаца, Порторикеза. Осамдесет милиона Индонежана. А где су остали из још увек, у 1961, постојећег рода нискостандардне већине човечанства, чији је страховити морталитет превазиђен само страховитијим још наталитетом; чији су ужасавајуће сурови услови подаништва били ублажавани само отпацама и мрвицама још ужасавајуће великих богатстава и плодности тла на коме су рођени да живе.

Не под условима који су им наметнути. Не више.

Савести се буне да огроман број земаља, до јуче ван историје, земаља где се тако гладно, тако голобосо жедно и жудно живело, остану што јесу, кад се по дијаманте тамо треба само сагнути, кад се најбогатија металом руда вади дневним копом, кад боксита и молибдена, калаја и кобалта има на претек, кад су резерве уранијума толике да се могу помоћу њега направити А, Н, К-бомбе, довољно разорне снаге да се уништи цео свемир а не само ова још увек јадна, али не јадикујућа, ова ојађена али не и обезнађена планета. Један Француз, новинар, кога сам дотле избегавао и с ким дотле нисам ни реч проговорио, у пролазу

крај мене, после тог митинга рекао је за себе више неголи за мене: »Био сам поносан на Расина, Бодлера; па и на Малроа. Више нисам ни на свој језик, ни на свој народ, ни на белину своје коже. Срамота ме.«

Сунце је западало. Још мало па ће нагло да бане ноћ пуна там-тама и невидљивих покрета. Али сад је још видљиво под увек уједначено сивкастим небом, са дифузним сунцем што се као неко ровито, расуто жуманце топи за обалом с пигментираним бластом и камењем, тонући негде иза све тамније сиво пигментираног океана.

Али већ се на небу што црни јављају прве незнане звезде попрскане тамним тачкицама.

Савести се буне. И то иде дотле да сигурно нисам био једини белац који је у спонтаној, скоро неидеолошкој жељи да спере срамоту злочиначког што је учињено, једном братском осећајном солидарношћу, у гомили Африканаца, заборављао на боју своје коже и, не видећи се, осећао се један с њима исти што и они.

Искрцавајући се на конакријском аеродрому, ја сам у свом куферу имао неколико излишно белих кошуља, а у интелектуалном багажу само књишке предрасуде и књишка незнања о стварности Африке.

На пример: црнци су лењи. Они су као деца: лажљиви су и не држе обећања. Сви они имају некакав мирис од ког се нама белима диже и преврће стомак.

Путовао сам с Африканима, јео из истих посуда прстима, умакао у исти сок пиринач, просо, фолио, маниок, спавао у истим собама, на истој платформи камиона, тискао се с њима у гомили и по возилима — лаж је све што се о мирису прича, недостојно гнусна клевета. Недостојна изношења поричућих доказа.

Али стомак ми се дизао и превртао кад год сам наилазио на белог трговца који би одговарао

да нема, рецимо, батерију за цепну лампу: »Откуд? Где ви живите, господине. Знате ли каква су сад времена!«

А имао је батерију. Само пре је пристајао да не направи посао неголи да се лиши сипања отрова у посуду реалности слободе и перспективног богаћења других — не појединаца као он на рачун народа — него народа сасвим кратко, ни на чији рачун или на рачун свог рада у својој слободи.

Африканци нису деца. А обећања која не држе, то су она која нису дали или која су им била изнуђена.

Препотенција је рећи да су лењи. Они само немају радних навика. Нису ни могли да их стекну на принудном, присилном и неплаћеном раду по плантажама и у рудницима белих. Забушавали су кад год су могли. Зар ви не би? Ја бих. Ја бих и саботирао. Ја бих и убијао.

Не бојте се. И они су. Не да би појели Ливингстоне и друге. Да би се одбранили од трговаца робљем, од извидница колонијалних освајача, од извидница које су често имале »невине« маске мисионара и научника.

Радне навике? И Африканци ће их стећи с индустријализацијом што ће надвладати историју.

Изградња куца на њихова врата. Отворена њој, надама и стварности које она носи. Све убеђује да је тај процес почео и да се већ дешава у оквиру односа које ће створити социјализам накалемљен на златну грану још живог гентилног наслеђа родовске демократије. Хоће ли задржавани и сузбијани процес деколонизације, случај коминотарне антанте Дахомеј, Чад, Нигер, Обала Слоноваче, или случај Сенегала, али и Јужноафричке Уније, Родезије, Тангањике итд. укинуги ово сада постојеће осећајно братство Африканаца, али и братство по нивоу беде и сиромаштва, хоће ли независне афричке земље досећи за коју десе-

тину година благостање и релативно висок степен индустријске моћи, хоће ли, такве, бити пример само који ће и остале неслободне земље Африке да следе или ће пре тога империјалисти покушати да омету природни ход ствари и да, као у Конгу, покушају да изазову неслагање међу браћом коју су закрвили, уништавајући свесно (али и узалудно) баштину толеранције и љубави за коју је способан тај свет? Не верујем да ће оне још зависне и обесправљене афричке земље бити заслепљене завишћу коју провоцирају колони код лидера над којима су задржали свој утицај, завишћу што тим политичким ипак људима и ипак Африканцима неће дозволити да сагледају шта све ваља да ураде да би заштитили и своје интересе, бранећи оне свог народа. Не верујем да ће око златних врба венчана колонска и црквена пропаганда одвести те народе на криви пут братоубилачке мржње, незнана још на том континенту. Понет њом, он би доживео прво, право и једино изгнанство из прастарог раја свеконтиненталне, црноафричке људске солидарности. Не. Не верујем ни да ће до новог, модерног раја доћи споро, кроз пуно година крви и мука. Африка је већ једна, и ничије интриге неће разорити њено јединство. Напуштам Африку после два кратка месеца, с тугом што остављам толике неиспричане пејзаже, заласке, ноћи и зоре и толике пријатеље који су ми својим политичким разговорима одредили доживљаје и тонус ових страница.

Али зоре чију баснословност нећу задуго видети остају да обасјавају те обасјане људе које сам научио да поштујем, које сам заволео заувек. Њихово отворено, скоро бих рекао скојевско другарство остаје у мени блиставије од моје жеље да се поново прожмем хиперборејским годишњим добима с кишима, снеговима, пролећима. После толико знојавих кошуља лета увек истог и једнаког себи.

Ствар неважна — та моја жеља. Ствар навике. И ја се извињавам што је у овом контексту спомињем. Али то кажем ради оног све већег броја младих Африканаца који уче и који ће учити по нашим универзитетима и техникумима. Они сигурно тешко подносе наше поднебље. Али они знају да и њих чека по обављеном послу отаџбина. У коју ће се после неколико година вратити да знања, ту стечена, ставе у службу своје земље под једним све братскијим, све очовеченијим и све мање суровим, све блиставијим сунцем Африке.

Која ме цела у овом часу, далеко од ње а близу старог капетан-Мишиног здања, подсећа на ону аулу из године 1939. Она је, та универзитетска аула, припадала и тада само прогресивним студентима. Преполитизираним. Узаврелим.

Две године касније, и после још, и данас и увек, они су дали безбројне кадрове и хероје Револуцији. Што не престаје кад једном отпочне, што не отпочиње ако нема снаге да непрекидно открива и откива себе у огледалу човекових потреба, жеља, нада.

Сличности не обавезују. Оне су обавеза чињеница и људи који се боре да свет буде слобода једног јединог и све јединственијег људског света. Ту. Тамо. Свуда.

НАПОМЕНА

Књигу путописа *Црно на бело* објавила је београдска Просвета 1962. Словеначки превод објавила је Прешернава дружба, Љубљана 1963.

САДРЖАЈ

I ЦРНО НА БЕЛО

1 Бивши белац	13
2 Једна биографија: упорност	15
3 Саватање долази од са ва?	19
4 Тачно у два	25
5 У кази и ван	36
6 Не, није се звао Филип Вишњић, а ипак	43
7 Ексерпт из контекста сасвим историјског	50
8 Друга страна медаље или лице колонијализма	58

II У ЛУКСУЗНОМ ХОТЕЛСКОМ ФОАЈЕУ НЕКАД ЗА БЕЛЕ САМО

25. јануар 1961.	77
--------------------------	----

III ТРИ ДАНА У ЦУНГЛИ

1 Први дан	95
2 Други дан	160
3 Трећи дан	194
4 Јембори	196
5 Опет на лошем путу	213
6 Крај пута	216

IV ХАЈЛАЈФ

1 Хајлајф	233
2 Тропска ноћ у другоразредном хотелу	240
3 Исповест, врло приватна	246
4 Мис Хелен и мистер Роџер	255
5 Багателе	268
6 Стара прича	274
7 Музеј и једна песма	279
8 Високи живот на писти	286

V МИТИНГ

1 Митинг	299
2 Рецитација	309
3 Лопови и жандари	319
4 Дефиле	326

ОСКАР ДАВИЧО
ЦРНО НА БЕЛО

*

Технички уредник
Жижа Петровић

Коректор
Мира Шешлија
Гордана Јовановић

*

Издавач
Издавачко предузеће ПРОСВЕТА
Београд, Добрачина 30

Штампа
Београдски графички завод
Београд, Булевар војводе Мишића 17